Champagne

Albert Kok

bron
Albert Kok, *Champagne*. Bert Bakker / Daamen, Den Haag 1966

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/kok_002cham01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

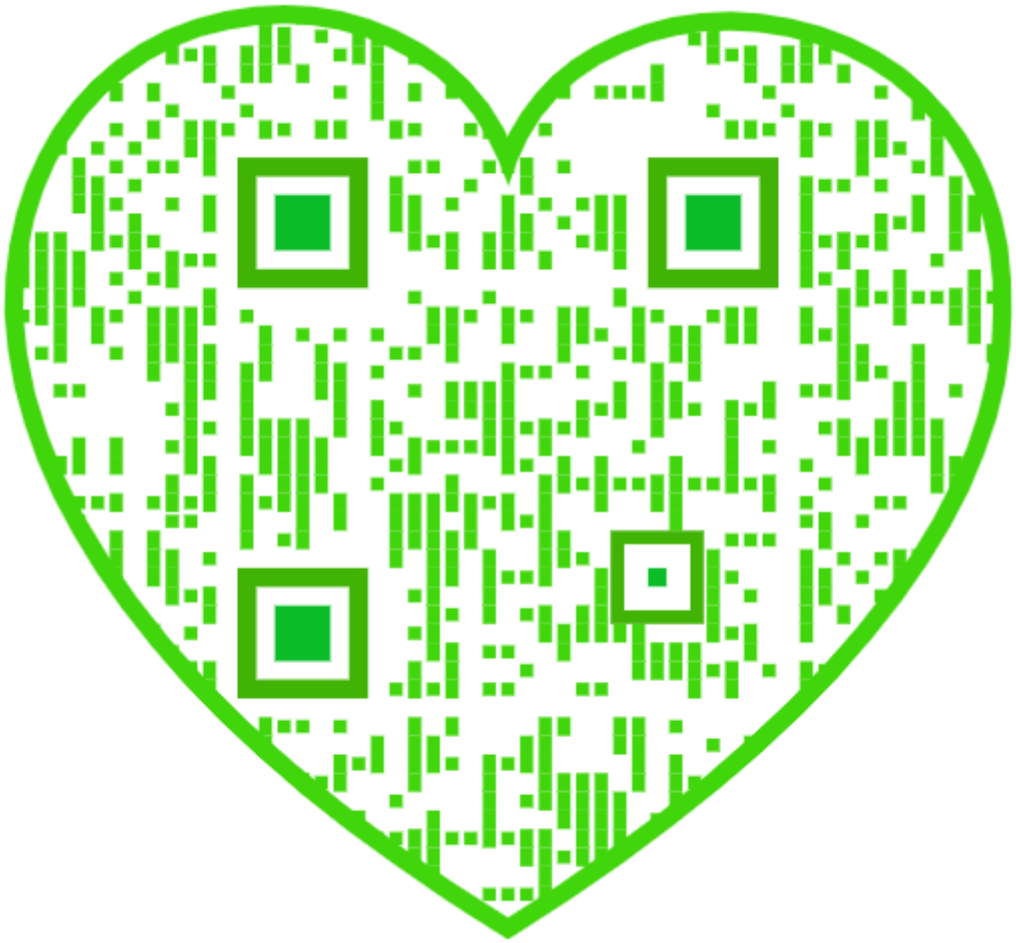

Champagne

Kodein was bijna veertig jaar toen hij zich erover verwonderde nog nooit champagne te hebben gedronken. Hij voelde zich opeens belachelijk oud, een kuriosum door een beschamend gemis, dat enigszins te vergelijken was met weggebleven verstandskiezen of een door onoplettendheid niet opgeheven celibaat. De eerste de beste passende gelegenheid zette hij zich voor spot. Zo, na een slokje ouwe klare, het glas nog niet eens weer op tafel, zei hij het: wil je geloven, dat ik nog nooit van mijn leven champagne gedronken heb?

Hij verwachtte te verbazen, maar hoopte toch ook van deze of gene te zullen horen: verdikkeme, ja dàt zou ik toch ook wel eens willen proeven. Maar alle zes anderen kenden de champagne al. Zij wisten jaartallen, prijzen, winplaatsen te noemen. Zelfs voorkeur. Ze lopen zo weg met die Veuve Clicquot, maar geef mij maar Pommery & Greno, zei één, en een ander probeerde, over champagne sprekende, de indruk te wekken dat alles op den duur verveelt.

Kodein besloot niet lang meer oningewijd te blijven, maar wel een bijzondere gelegenheid af te wachten. Hij had al meteen zo'n gelegenheid op het oog. Een transaktie. Boven de vijfhonderd gulden. Kodein was goudsmid en zilversmid en meer dan de som van die twee: edelsmid. Wat uit zijn handen kwam, kwam niet uit andermans brein. Transakties deden zich bij hem voor, soms zo, dat hij 's avonds even naar de chinees ging om voor zijn vrouw en hem een

loempia te halen. Maar na die transaktie zou hij het eens een avondje feestelijker laten toegaan. Hij zette de champagne uit zijn gedachten als een zekerheid, waarvan alleen de datum nog niet vaststond.

Op een middag, na de lunch, ging zijn vrouw de kinderen naar school brengen en zei meteen even door te zullen gaan. ‘Even door’ was verder dan de kruidenier of de groenteboer. Het kon zijn naar een wijk waar een prijzenslag gaande was, of een artikel betreffen, dat vrouwen in besluitmoeilijkheden brengt. Vaak kwam het er op neer, dat zij op de terugweg gelijk weer de kinderen uit school kon halen. Kodein benutte zulke middagen wel eens door zich met een weerbarstig piano-werkje te meten, zonder zich hinderlijk te voelen. Hij wou daar net aan beginnen toen de bel ging. Kodein liep naar de trap en trok de straatdeur open. Er kwam een heer met de deur mee. Hij liep naar de onderste tree, keek omhoog, noemde onverstaanbaar een naam en herkenbaar die van een klant van Kodein en zei aan hem het adres te danken te hebben. Hij kwam naar boven en werd met elke tree duidelijker een hartelijke welgestelde man. Hij wou zijn hoed en zijn jas wel even kwijt, leek wel van koffie te houden, maar die was op. Kodein liet mogelijke klanten in de huiskamer, liever dan op de werkplaats. Je kon nooit weten hoe ze rommeligheid zouden opvatten, terwijl veel boeken en een piano altijd indruk maken. Hij liet de bezoeker plaatsnemen. Zelf bleef hij nog even in beweging. Er waren geen sigaren in huis, maar de heer zei plezierig: wel, kijk eens aan, tegen zijn Golden Fiction. Kodein ging ook even zitten. Hij wist wat hij straks te voorschijn zou halen, maar daar moest eerst even naar gevraagd zijn.

De heer wou sieraden zien. Kodein ging zijn koffer halen, maakte de sluitingen vast los, maar liet de koffer nog dicht. Hij wist graag éérst waarom een heer iets wilde kopen. Een dochter, die beloond moet worden na haar eindeksamen, laat zich gemakkelijker ver-

sieren dan haar grootmoeder als die tachtig wordt. Hij zocht iets voor zijn vrouw, zei de heer, maar verontschuldigde zich niet door haar verjaardag, hun trouwdag of een meevallertje als aanleiding te noemen.

Kodein had zijn koffer nu open, klaar om zijn schatten er een voor een uit te halen en te kijk te leggen. Hij had graag zijn vrouw bij zulke gelegenheden. Zij kon beter namen verstaan, beter konverseren dan hij. Zij kon de dingen aan of om tonen en even makkelijker zeggen weg te zijn van dit of dat dan hij, die ze zelf had gemaakt. Maar zij was even door. God weet liet zij net iets in hemelsnaam maar schieten, terwijl het misschien juist wel kon, met zo'n heer in huis.

Kodein stelde het eerst een zilveren broche aan de monstering bloot, omdat hij die tegenover deze heer gerust ‘maar een eenvoudig dingetje’ kon noemen. Hij bereikte ermee dat het werd opgepakt, van alle kanten bekeken en ‘toch héél aardig’ genoemd. Hij toonde wat gouden ringen en spelden, liet een paar prijzen horen, kreeg de indruk hoger te kunnen gaan en legde nu maar meteen de duurste van zijn twee gouden armbanden neer. Hij merkte overeind gekomen te zijn en de heer te hebben meegezogen, zodat ze nu naast elkaar stonden te leunen en neer te kijken op de grote ronde tafel. En hoeveel kost zòiets nu? Ver boven de vijfhonderd gulden, natuurlijk. De heer verstrakte niet. Hij stak zijn hand uit en deed wat maar kan met een armband: oppakken, laten bengelen, neerleggen, laten kronkelen, omdraaien, achterkant bevoelen en ervaren dat de sluiting klikt. Ja, dat vond hij al héél mooi, maar eigenlijk had hij...

Kodein ging terug naar zijn koffer en lichtte een nog niet eerder opgetild fluwelen kussen op. Daar lag het. Zijn kollier. Negenentachtig gram goud en drie weken werk, vrijmoedig tot prijs becijferd, met nog iets erbovenop, omdat er geen tweede man bestond,

die het had kunnen bedenken. De heer stond ook al te kijken en dát was het. Dat bleef het, ook toen hij het had opgepakt en de prijs gehoord. Hij werd er mededeelzaam van. Hij had niet gedacht al meteen iets te zullen vinden, had Kodein een opdracht willen geven, als het werk hem beviel. Maar nu hij dit zag. En het paste wel bij zijn vrouw, zou haar goed staan, dacht hij, ofschoon dat natuurlijk even geprobeerd moest worden. Maar hoe deden ze het nu? Zou hij het kollier even mee mogen nemen om aan zijn vrouw te laten zien? Hij zou zich natuurlijk behoorlijk... Hij greep naar zijn portefeuille, volledig bereid wat hij aan identiteitsbewijzen bij zich had open te leggen. Maar Kodein wees de portefeuille terug, wou alleen naam en adres noteren.

De naam had een dure spelfout, waar de heer bijzonder op gesteld bleek, want hij spelde de fout nadrukkelijk mee. Adres navenant. Het kollier ging in een etui. Of het Kodein schikte bij hem te komen? Kon hij zelf zien hoe het zijn vrouw stond. De heer moest eerst nog naar kantoor, zou tegen half zes wel thuis zijn. Dus kwart voor zes, wat hem betrof. En hoe laat was het nu? Kwart voor drie? Dan kon hij nog net even langs de... De naam ontsnapte Kodein weer, maar de Middenstandsbank was het niet.

Toen Kodein weer alleen was startte hij een opgetogen versie van het piano-werkje, maar er was geen raken aan, met de zenuwen in zijn vingers en de champagne als het ware al naar zijn hoofd gestegen. Hij deed niets tot zijn vrouw met de kinderen thuiskwam. Na de thee ging hij naar de werkplaats om er wat schijn-werklawaai te maken. Zijn vrouw wou hij nog niets zeggen van het bezoek, dat haar maar een loempia-smaak in de mond zou geven, die de champagne misschien bedierf. Ook toen hij op weg moest naar de heer en diens verwende vrouw hoefde hij nog niets te vertellen. Hij had ook zo zijn termpje. Niet even door. Even weg. Zijn vrouw dacht dan aan goud, schuurpapier of brusselsaard halen,

ofschoon hij ook wel eens met een pocketboekje thuiskwam.

Kodein was vroeg genoeg van huis gegaan om te kunnen lopen, desnoods om, door het stadsdeel dat hem het best beviel en keus liet uit grandioze parallelwegen: over het Binnenhof, langs de Hofvijver of door het Lange Voorhout. Het Binnenhof imponeerde hem het meest, maar hij meed het vaak. Het had iets treiterigs, alsof het was gebouwd met de opzet nageslachten heimwee naar vroeger te bezorgen. Bovendien was er ‘T Goutsmits Keurhuys’, waar zijn oud-haagse kollega's hun edele waar mochten laten stempelen, terwijl hij daarvoor nergens anders terecht kon dan boven een behangselzaak op de Prinsegracht (die ook al geen gracht meer was). Als teken van verkeerd veranderde tijden raakte het hem te persoonlijk. Hij voelde zich zelden opgebeurd op het Binnenhof. Ook nu liep hij door naar de Hofvijver. Daar stonden weer een paar te leunen, zoals altijd wanneer hij langs kwam. Vijverstaarders. Wat zij er zien? Soms de ruimte voor een enorme parkeerplaats. Ook Kodein bleef er wel eens staan kijken, maar, energiek als hij was, om alvast met zijn blik de weg te volgen, die hij straks zou lopen, onder de bomen en langs het water en de plekken, die hij niet kon passeren zonder terug te denken aan vroegere keren hier. Hij zag de bank, waar hij een paar keer was geweest, wanneer een klant hem had betaald met een chêque. Hij herinnerde zich niets van het interieur, maar zag zich weer op de stoep staan, geld op zak en vóór hem de vijver van een eind verder en iets hogeraf te bekijken. Misschien had die heer daar vanmiddag even ook zo... wie weet had vandaag zijn kollier daar de kaspositie verslechterd. Hij merkte zijn tas meegenomen te hebben, vroeg zich af waarom, maar werd afgeleid door Van Oldenbarnevelt en de zwanen. Van O. deed hem weer glimlachen om zijn oudste dochtertje. Toen zij nog kleuter was had zij het zitbeeld grondig bekeken en zich erover uitgesproken - stoel.

Hij zocht de zwanen. Hij wou altijd weten wat ze deden, nadat hij hen een keer met grote doelbewuste vaart de vijver had zien oversteken, regelrecht naar het slurfje naast het Mauritshuis, en daar verdwijnen, alsof zij hun prachtige omgeving beu waren, zoals sommige weeldekinderen, die vertier gaan zoeken aan een zelfkant. Nu kwam een stuk, waarin niets gebeurde dan dat Kodein zich weer zag lopen, onderweg naar het Kostuummuseum, met een gerestaureerde friese gouden kap in zijn arm. En dan naderde hij zijn enige grief tegen de vijver. De hoek met de helling en de schuit. De helling had rails en de schuit lag in een positie, alsof hij daarlangs te water gelaten was, maar door een diepgang-misrekening van de schuitemaker nooit verder had kunnen komen. Dat was niet waar, wist Kodein, want hij had hem ook wel eens over het water gezien, dicht langs de gevels gemeerd, waar hij een uitgeleende indruk maakte. Hij scheen zelden gebruikt te worden, want Kodein zag nooit hoe. Hij lag er maar, vaak met veel blubber en wat water erin. Kodein wou hem tussentijds weg hebben uit die nette vijver. In deze eeuw moest het toch een kleinigheid zijn hem na het zeldzame gebruik, voor wat dan ook, de helling op te trekken en weg te rollen of te vliegen. Soms leek de schuit met zijn schuinomhooggaand voorstuk op de helling te steunen, alsof hij wachtte op een teken van toestemming om zelf al uit de vijver te klauteren, maar ook daar had Kodein nooit iets van zien komen. Hij moest verder, keek nog even om naar de afgelegde edelweg en dacht: straks loop ik er weer - te huppelen als ik mij niet in-houd.

Dicht bij het opgegeven adres berekende hij, dat hij na het bezoek te laat zou zijn om nog champagne te kunnen kopen. En hij wilde een fles champagne op tafel zetten, als eerste kennisgeving aan zijn vrouw van de transaktie, hij wilde diezelfde avond nog dronken worden - of wat word je van champagne? Hij besloot de fles vooraf te kopen. Hij keek om zich heen, was weinig vertrouwd met het

neringwezen in deze buurt, maar van sommige straten ruik je als het ware dat er wel eens een wijnhandel zou kunnen zijn.

Ik wou een fles champagne. Hebt U Pommery & Greno?

Zeker, Pommery & Greno. En Veuve Clicquot, die is ook nogal in trek. En Bol...

Nee, geef mij maar Pommery & Greno.

Kodein werd opengedaan door iemand met een merkbare personeelskijk op bezoek. Hoe haar stem was kwam hij niet te weten, want zij hoorden iemand (de heer des huizes) van dieper uit het pand: laat maar, Ans, roepen en dichterbij komen. De heer liet Kodein binnenstappen en hield hem nog even in de ruimte tussen de straatdeur, die weer dichtviel, en een deur tegen de tocht, die opeens tegen meeluisteren geplaatst leek. Hij zag het meteen. Het ging niet door. De heer, die middag bij hem thuis zo respektabel en opgewekt, was hier een danig voor het hoofd gestoten man. Hij deed alsof het onherroepelijke laatste woord nog niet gevallen was en misschien had hij dit geloof zelf nog even nodig om overeind te kunnen blijven, maar hij begon voor het fiasko al een rechtsgrond te leggen: U weet toch nog, dat ik zei dat het mijn vrouw zou moeten staan?

En het staat haar niet?

Hij wist het niet. Zij scheen ervan afgezien te hebben daarachter te komen. Mijn vrouw moet U zelf maar zeggen wat zij besluit, van mij mag ze het hebben, zei hij en ging Kodein voor. Ik vind haar een rotwijf, hoe ze ook is, dacht Kodein en hield zich daaraan nadat hij haar had gezien. Mevrouw keek naar hem toen hij binnenkwam, vooral naar zijn jas en zijn tas. Zij had met een knikje de stilte bestendigd. Ze waren alle drie blijven staan, ieder aan een kant van de tafel. Een lege vierde kant streepte vinnig de plek aan waar een eventuele vierde man zich op zou stellen. Het etui lag geopend op tafel. Zijn kollier hield zich zo roerloos mogelijk en

kon het niet helpen, dat het licht ermee speelde.

Mevrouw scheen te wachten tot een ander wat ging zeggen. Misschien ik, dacht Kodein. Hij stond zich op te stoken althans één ding niet te zeggen, niet haar aan te bieden terug te komen met andere sieraden. Het was ten slotte meneer die iets zei, al had hij dat al een paar keer gezegd. Nou, wat doe je? Je hoeft niets tegen je zin te nemen, maar van mij mag je het hebben. Zij wou het niet. Ze zei nu ook waarom niet. Nee, ik vind het te... hoe zal ik het zeggen, het is me te... Zij keek alsof ze het vooral te zedeloos vond glanzen.

Kodein liep de weg terug met bijna volstrekte maling aan zijn verdere levenslot, maar toch nog met het besef, dat hij zijn tas niet te woest moest klemmen, om het etui niet te deuken tegen die glasharde fles. Hij zocht naar een formule voor de gang van zaken. Dat hij ook altijd pech had, verklaarde het wel, maar niet venijnig genoeg. Bij de Hofvijver zag hij het hele onbarmhartige eind gaans onder die jolige bomen weer voor zich, dat hij een uur eerder gehoopt had als een triumftunnel te kunnen betreden. Hij besloot linksaf en om het Mauritshuis en over het Binnenhof te gaan. Hij stak toch schuin over naar het water, bleef staan, leunen, kijken zonder zien, omdat hij de formule dacht te hebben. Zo zijn vrouwen. Gaan ze ‘even door’ en zien ze iets geks, ze willen het hebben. Of ze het mooi vinden of niet, of het gelegen komt of niet, ze willen het hebben, of ze het krijgen of niet. Maar als een man iets wil geven, omdat hij verrukt en welgesteld genoeg is, moeten ze het opeens ook zelf mooi kunnen vinden.

De formule leidde tot andere. Het water nam ze gelaten op en liet ze zinken, als alles wat te zwaar is. Het begon al met afleidingspogingen, een listig spel met spiegelbeelden. Kodein zag - eerst in de diepte en toen omhoog - een meeuw naar de schuit vliegen. Hij wapperde even als een vlag op een modderschuit en waaide weg.

Kodein greep zijn tas, deed hem open, greep de fles en smeet hem tegen de enigszins opgeheven kont van de schuit. De Pommery & Greno sproeide naar behoren. Maar of het dan toch Veuve Clicquot had moeten zijn? De schuit kroop niet eens de helling op.

Besmettelijk

Bedenkelijk veel van haar vakgenoten waren al vóór haar in het nieuws gekomen, doordat zij dood op of bij hun bed gevonden werden. Meestal naakt.

Bij haar was van misdrijf geen sprake. Zij kwam in het nieuws door haar kat. Het beest was van haar vensterbank op die van de buren gesprongen (wat-ie nooit deed, zeiden de buren) en had er de aandacht getrokken. Had die kat willen waarschuwen? En of! zeiden de buren en de pers gaf vraag en antwoord aan duizenden door, tegelijk met een beschrijving van de kat en de buren. Over haar in het kort nog vrij veel. Haar adres. Dat zij mejuffrouw Johanna Doringa was en goedige Annie genoemd werd.

Oosthoek las het bericht, ontstelde en besloot na zijn werk eens bij haar te gaan kijken, het liefst horen. Hij had haar vaker bezocht. Zijn besluit om naar haar toe te gaan was dan plotseling gekomen, maar altijd op werkdagen. Hij was bakker. Op sommige ochtenden zag hij geen brood meer in deeg. Hij vatte de hompen grijperig aan, bekneedde en keerde, bekletste ze fikser dan nodig was en zette ze onvoldaan weer op zij. Dan voelde hij naar goedige Annie te moeten. Hij ging regelrecht vanuit de bakkerij, kwam naar deeg ruikend bij haar aan en sprong, als zij hem er de tijd voor liet, eerst nog even met haar om alsof hij zo'n homp deeg in behandeling nam.

Voor dat laatste bezoek liep hij maar weer zijn strategische omweg over de kade. Zij woonde in een nauwe zijstraat. Op een handig

gekozen adres, vond hij. Een woning niet ver van de hoek. Zodra hij bij die zijstraat was kon hij zien of hij soms ongelegen kwam, want dan zag hij haar niet. Dan liep hij eenvoudig door op die kade, ging een eindje om en probeerde het een kwartiertje later nog eens. Maar meestal hing zij uit een raam op de eerste verdieping, zag zij hem zo gauw als hij háár zag en bleven zij oog in oog, terwijl hij haar straatje inzwenkte en naar haar openstaande deur liep. Tot het laatst opkijkend stapte hij naar binnen en tot het laatst neerkijkend zag zij het hem doen. En vlak daarna, de tijd om de deur te sluiten en te proberen of hij dicht is, kon hij, opkijkend, haar alweer boven aan de trap op hem neer zien kijken.

Hij verwachtte nu niets van dien aard, maar was verrast de straatdeur dicht te vinden, zodat hij moest bellen. Op de trap liep hij vrij van de vroegere opwinding, maar met een ongerustheid, die hem was overvallen toen hij in het krantenbericht vergeefs zocht naar een vermelding van de doodsoorzaak.

Boven, in het gangetje, stond een andere vrouw Oosthoek op te wachten. Zij was niet verbaasd, niet verdrietig, niet vriendelijk en gaf bij die eerste aanblik al de indruk geen familie of vervangster van goedige Annie te zijn. Oosthoek keek naar de deur, waar hij vaak achter Annie aan door was gegaan en toen weer naar de vrouw. Zij knikte. Hij deed zachtjes de deur open en wilde zachtjes naar binnen gaan, maar hij zag een man bij haar bed en schrok, zoals hij zou schrikken wanneer hij bijna was binnengestapt, terwijl zij daar in levende lijve met een ander was. Hij deed de deur weer dicht en keek naar de vrouw. Die bracht hem naar het kamertje aan de voorkant, waar hij Annie altijd van buitenaf bij het raam had gezien, maar nog nooit binnen geweest was. De vrouw wees hem een stoel en vroeg: suiker en melk?

Nog voordat zij de koffie bracht was Annie's andere bezoeker

blijkbaar op haar uitgekeken, want Oosthoek hoorde iets in het gangetje en zag de man bij hem binnenkomen, die, toen hij Oosthoek zag, bijna: o, pardon zei, in plaats van te groeten. Hij was ambtshalve aanwezig te zijn. Voor de suksessierechten, vanwege ambtshalve aanwezig te zijn. Voor de successierechten, vanwege het kadaster, of waar zo'n bakker het ook in mocht zoeken, als hij een ambtenaar aantreft in het huis van een overledene. In werkelijkheid had hij Annie op eventuele pukkels, vlekken of putjes bekeken. Hij had ze niet gevonden, maar wist ook niet of ze zich handhaven bij een algehele verbleking en verstrakking. Hij ging niet meteen zitten, keek het kamertje rond, leek de ruimtelijke ordening en de plaatsing der ramen te monsteren, zoals iemand van Monumentenzorg dat zou doen.

Als U soms naar juffrouw Doringa wilt, zei hij tegen Oosthoek en eindigde met een handbeweging, ter vervanging van: ze is nu vrij, of zoiets. Oosthoek dacht aan de koffie, die hem in vooruitzicht was gesteld, maar zag er een goed ekskuus in om het afscheid van Annie kort te houden als hij vooraf even ging.

Iets later stond hij waar hij die ambtenaar had zien staan. Hij had Annie vaak op dat bed gezien maar voor het eerst zag hij haar onder de dekens en zonder beweging. Hij vroeg zich af of hij haar wel herkende, want alleen haar hoofd was zichtbaar en haar ogen, die hij tijdens hun samenzijn altijd voortdurend in de gaten gehouden had, om te zien of zij nog steeds akkoord ging, waren dicht. Hij kreeg het gevoel dat hij de deken, die losjes, maar tot aan de kin, over haar heen was gelegd, maar eventjes op hoefde te lichten om te ontdekken wat haar zo stil had gemaakt. Opeens overviel hem de angst, dat elk ogenblik de kist binnengedragen zou kunnen worden en men hem zou vragen een handje te helpen. Hij ging gauw terug naar de voorkamer, blij zijn koffie nog tegoed te hebben.

De ambtenaar zat al te drinken en voor Oosthoek stond een kopje klaar, de schotel er bovenop. Zij zaten naast elkaar zich voor te nemen hun koffie eerst helemaal op te drinken, er dan wat van te zeggen, in gesprek te raken en misschien wat wijzer te worden. Ze hoorden de bel gaan. Oosthoek had de deur van het voorkamertje open laten staan. Hij zag de vrouw te voorschijn komen, opentrekken, boven aan de trap staan wachten en naar beneden kijken, maar weer verdwijnen eer de nieuwe bezoeker helemaal boven was. Die stond nu alleen in het gangetje. Hij keek naar Oosthoek, kwam de voorkamer binnen, zag de ambtenaar en deed zo verbouwereerd als een klant zou doen, die nog niets wist van Annie's dood en dacht dat zij het bedrijf had uitgebreid met een wachtkamer. Maar zijn verbazing gold iets anders. Hij wees met zijn duim naar het gangetje. Wat doet die hier? vroeg hij fluisterend.

Wie?

Dat wijf.

De ambtenaar leek het een domme vraag. Nou, wat er te doen valt, hè, zei hij. Mensen ontvangen, koffie schenken.

Ja, dat snap ik. Maar waarom zij?

Waarom zij niet?

Weet U dat dan niet? Ze hadden de pest aan elkaar. Nooit gemerkt? Nou, ik wel. Als dat wijf haar zin had gekregen zouden U en ik hier nooit geweest zijn.

Ik heb ruzie met haar gehad, zei hij, ging er bij zitten, bleef fluisteren, maar meer op een vertellerstoontje. Ik kwam een keer hier de straat in. Keek eens naar boven. Geen Annie. Nou kan je wel een eindje om, maar dan is intussen een ander je weer voor. Ik ging zitten wachten, hier pal tegenover, in een vensterbank. Dat wijf d'r vensterbank, maar dat wist ik toen nog niet. Nou, ik had het gedaan hoor. Zij kwam naar buiten. Mocht niet. En of ik

me niet schaamde. Zij wel. Zij schaamde zich dood met zo'n del als uitzicht. Weet U wat ze nog meer tegen me zei? Ga naar je vrouw en je kinderen.

De ambtenaar vond het geen zin om te citeren. De man wel. Hij zei hem nog eens, want er was hem opeens iets ingevallen. Weet je wat ik had moeten antwoorden? vroeg hij. Daar denk je nou altijd te laat aan. Ik had moeten zeggen: mijn vrouw is te oud en mijn dochters zijn nog te jong. Had ik dat smoel wel eens willen zien.

Hij leek het even te zien, maar ging toen streng kijken. Evengoed is het een gemeen wijf. Niet? Om je kinderen erbij te halen? Wat weet ze van een andermans huishouden? Ga naar je vrouw. Die kan wel dood zijn. Wat weet ze ervan? Aardige opmerking tegen een weduwnaar - kan toch? - Ga naar je vrouw.

Hij hield zich opeens stil, want hij hoorde haar aankomen. Met een kop koffie, die zij zonder een snauw voor hem neerzette. Ook hij keek en dankte, als iemand, die zich moedwillig korrekt gedraagt.

Toen zij weg was zei hij: ze houdt zich netjes, hè? Ik ook koffie. Voor het eerst dat ik hier wat cadeau krijg. Hij nam een slokje en begon weer: ga naar je vrouw. Ja, ja, je moet maar op het idee gebracht worden. En nou neemt ze hier de honneurs waar.

Dat is in elk geval in haar te prijzen, zei de ambtenaar.

O ja, ze gaat er voor naar de hemel. O, zeg, maar dat zal het zijn. Ze is vroom, natuurlijk. Ze doet het uit naastenliefde. Naastenliefde tegenover een lijk en haar klanten wegpesten als ze nog leeft. Klopt precies. Vroom.

Hij keek opeens om zich heen en zei: ik zie die kat nergens. Of is hij bij Annie? Oosthoek en de ambtenaar ontkenden het, geschokt door het denkbeeld.

Nou, zie je wel, net wat ik dacht. Waarschuwen? Onzin. Sensatie.

Het beest wou er niet bij blijven, natuurlijk. Kon niet tegen de lucht.

Wat lucht? zei Oosthoek. Ruikt U iets?

Ben ik een kat?

Kom kom, zei de ambtenaar. U zoekt het wel wat ver. Er is maar niet opeens lucht.

Hangt er van af wat ze had. Niet? Of weet U dat soms?

Oosthoek keek snel op naar de ambtenaar, maar die wist het niet en probeerde te doen alsof het hem niet zo heel erg aanging. Het is wel heel plotseling gebeurd, hè? zei hij.

Plotseling? Wat weten we daarvan? God weet hoe lang ze het al onder haar leden had. Zo te zien was zij een lekker gaaf kippetje. Maar wat zegt dat, met die verf en die schemerlamp? Ik zou wel eens precies willen weten waar ik bij gekropen ben.

Kom kom, zei de ambtenaar.

O, U niet? En jij, bakker? Ook niet? Ga je morgen weer gewoon voor de hele stad brood bakken?

Zou die vrouw het niet weten? vroeg Oosthoek.

Die vrouw? Haar vraag ik niks. Krijgen we bonje. Maar jij kan het vragen. Misschien weet ze wat. Misschien zegt ze wat. En wat weet je dan nog, met zo'n vrome? Ze kan er wel om liegen. Ze kan zich wel schamen voor wat Annie had.

Hij bracht opeens een vinger naar zijn mond. Daar komt iemand de trap cp, fluisterde hij. En niet gebeld. Zeker een sleutel. Zal haar pooier wel zijn. Hebben jullie kleingeld?

Waarom? vroeg Oosthoek.

Hij zal de koffie wel af willen rekenen.

Wie naar boven kwam was een broer van de overledene. De vrouw trok de deur van het voorkamertje dicht en ging in het gangetje ook aan het fluisteren: drie kerels binnen.

Waarom? vroeg de broer en toen, met een vinger naar Annie's

kamertje: kennissen? De vrouw knikte. Hij was er door getroffen. Dat valt me nou verdomd mee, zei hij, dat ze haar niet meteen vergeten.

Maak je maar niks wijs, zei de vrouw. Ik heb ze wel door. Weet je waarom ze hier zijn? Om erachter te komen of het besmettelijk is.

Hartverlamming besmettelijk?

Dat weten ze niet. Ze zitten elkaar uit te horen, maar ze weten er geen van allen wat van.

Hij keerde zich met een ruk naar de deur van het voorkamertje. Zeg, je gaat toch geen herrie schoppen, hè? zei de vrouw, om hem te kalmeren, of op te hitsen.

Ik ga ze inlichten, zei hij.

Toen hij binnenkwam probeerde de ambtenaar, klaar voor vertrek, de indruk te wekken, dat hij zich nu heus moest reppen, wilde hij nog tijdig zijn rapport kunnen inleveren.

Hij begon met de twee, die nog zaten, toe te knikken, maar die kwamen ook overeind.

Ik loop zover met U mee, zei Oosthoek.

Zo, zei de broer, gaat U allemaal al? Koffie op? Hebt U al afscheid genomen?

Hij nog niet, zei Oosthoek en de aangewezene vernobelde het verzuim door eerst zeker te willen weten of het wel gelegen kwam.

Altijd goed, zei de broer. Hij hield de deur voor hen open. Oosthoek imiteerde het knikje van de ambtenaar en ging achter die aan de trap af.

Hij keek nog even om, zag de broer voor de andere man de deur naar Annie openmaken en hoorde hem zeggen: ik zou maar niet te dicht bij haar komen. Het is mijn eigen zuster, maar ik doe het zelf ook niet. Je kunt nooit weten.

Stoel

Ik was mijn flatje binnen gegaan. Men weet hoe zo'n flatje gebouwd is. Vanuit het midden van het halletje kan men overal de hand op leggen: op de knop van de huiskamerdeur, van de slaapkamerdeur, de keuken-, de kast-, de W.C.-deur. Achterlangs keuken en slaapkamer loopt een veranda, waar het meestal waait. Ik had mijn straatdeur in verwachting en opzettelijk geruisloos opengemaakt en gesloten. In het halletje wist ik dat Dirk er moest zijn. Waaraan ik dat merkte zeg ik niet - ik hoef dat niet aan de grote klok te hangen. Ik kon ook verwachten dat Dirk er al was (hij komt vaak, heeft een sleutel en ik was laat) en ik wist waar hij zou zijn. In mijn slaapkamer, op mijn bed, helemaal naakt. De eerste keer schrok ik toen ik mijn slaapkamer binnen kwam en Dirk daar zo zag liggen. Ik zag zijn gezicht het laatst en wij waren nog in het stadium waarin ik hem - afgezien van zijn gezicht - nog het best aan zijn blokjesjas kon herkennen.

Wat dat te betekenen had? vroeg ik natuurlijk. Nu, heel wat. Hij wilde mij het goede voorbeeld geven, hij wilde mij opvoeden voor ons huwelijk, want zo zou hij ontvangen willen worden als hij thuis kwam. Hij werkt bij Bakenui, ontwerpt er meubels, maar mag dat alleen zoals dat daar moet. Vergeet niet, zei Dirk, dat ik dan de hele dag bij Bakenui heb zitten wachten op verlof om naar huis te gaan. En dan wil ik in één ren door kunnen zijn waar ik wezen wil. Niet eerst slepen om je op bed te krijgen, niet eerst frunniken om je bloot te krijgen, dat past niet meer in een tijd,

waarin de mens 28000 km per uur kan halen.

Vanaf die dag ben ik op mijn hoede als ik laat thuis kom. Ik probeer elke keer iets nieuws te bedenken, hoewel dat met die metronoom niet te overtreffen zal zijn. Ik had het vooraf bedacht, liep toen ik thuis kwam meteen door naar de huiskamer. Ik schoof wat meubels aan de kant en zette de metronoom aan. Die gebruik ik bij de piano, maar ook voor mijn gymnastiek. Dirk had al vaak gezegd dat eens te willen zien. Hij maalt niet om gymnastiek, maar ik had mij laten ontvallen dat ik dan niets aan heb.

Ik gaf een schijn-opvoering, maakte wat ritmisch gestommel, deed een lawaailoze oefening, stommelde weer even en sloop via halletje en keuken naar de veranda.

Ik keek door het slaapkamerraam naar binnen. Net op tijd. Dirk was al overeind gekomen op mijn bed, zat er met alle macht te luisteren. Ik zag hem twee puntige bips uit twee vinnige kuiltjes in de dekens halen en op zijn blote tenen naar de huiskamerdeur lopen. Hij deed die een kiertje open, toen verder en verder en verdween in mijn huiskamer, op hetzelfde moment dat ik van de veranda de slaapkamer in en al even stiekum als hij naar de deur ging. Hij was de kamer al uit op zoek naar mij. Ik deed de deur dicht en op slot en ging op mijn bed liggen. Even later wou Dirk binnenkomen. Welverdomme, zei hij, en toen: Betty.

Ja?

Doe eens open.

Ik lig net zo lekker, loop maar even om over de veranda.

En hij is zo preuts. Hij kwam, maar met mijn duster aan en met nog praats ook.

Die middag had ik nog niets bedacht toen ik thuis kwam. Ik liep onhoorbaar naar de keuken, om er mijn boodschappen kwijt te raken, en meteen door naar de veranda. Ik wilde kijken door het

raam of Dirk mij tot iets zou inspireren. Hij lag niet op mijn bed, ik zag hem niet in de slaapkamer, ook nergens zijn kleren.

Ik ging naar binnen, vroeg mij af of ik mij in het halletje dan toch had vergist en Dirk nog moest komen Met angst, vreselijk te zullen schrikken als ik hem daar mocht vinden, zoals anders op mijn bed, keek ik er onder en ook in de kast. Hij was er nog niet.

Ik was op mijn bed gaan zitten, speelde met de gedachte mij daarop in gereedheid te leggen en te zien of Dirk van verrassing zijn ren zou onderbreken. Opeens hoorde ik iets in de huiskamer. Ik liep zacht naar de deur, maakte een kiertje, keek. Dirk stond bij mijn fauteuiltje, er naar te kijken alsof hij er iets mee gedaan had. Alsof hij dat nog eens wou doen. Ik voelde mij verstrakken. Ik houd van mijn fauteuiltje. Dat Dirk er altijd op scheldt is tot daaraan toe, maar nu leek hij verder te willen gaan. Het is een fauteuiltje zoals dat op zijn kamer nooit te vinden zal zijn. Ik kom zelden bij hem. Het is er rommelig, want hij knutselt er en meestal aan stoelen. Hij schijnt per stoel aan de vergetelheid te willen ontsnappen. Ik ben eens bij hem moeten komen kijken naar een stoel, waar zoveel aan te pas was gekomen, dat hij hem op de werkplaats van een kennis had moeten maken, maar die nu op zijn kamer stond. Hoe vind je hem? vroeg Dirk. Ik vond hem benauwend. Een buitenstaander kon hem misschien gemakkelijk mieters, een vondst, knap gemaakt of weet ik wat noemen. Maar hij is mijn Dirk - ik kan niet luchtigjes en inschikkelijk met hem meepraten als hij zoiets een stoel noemt. Hij gaf mij uitleg. Hij was uitgegaan van de poten, door die weg te laten. Het was een lage zit geworden, want hij had de poten zo willen vervangen, dat hij er meteen de hele stoel mee had. Een brede strook hout, met weglatingen en aanlatingen, was zo gebogen dat het vouwen mocht heten en waar dat moest de rug- en armsteunen omhoog staken. Hij is helemaal uit één stuk, zei Dirk, op de zitting, de

rug- en armbekleding na. Hij maakte de indruk op de zitting, de rug- en armbekleding na helemaal stuk te zijn.

Ik vroeg waarom hij de poten wilde vervangen, als dat zoveel moeite en hout kostte.

Poten waren uit de tijd en ze waren al veel te lang oppermachtig geweest. Dirk zou wel eens willen weten hoeveel poten door de eeuwen heen in de wereld waren gehaald om de mensen aan zitjes te helpen. Daar was de laatste tijd goddank verandering in gekomen. Steeds meer oplossingen zonder poten waren onstaan en zijn oplossing was weer een andere verandering, zo ver van poten verwijderd, dat het veranderen er misschien wel zijn voltooiing mee bereikt had.

Ik moest hem proberen en ik geef toe: je kon erin zitten. Maar waarom zo raar? vroeg ik. Het klonk niet aardig en het speet mij voor Dirk, hij was er zo mee in zijn schik. Ik had desnoods verrukt willen kijken als het om een kleinigheidje ging, maar stoelen zijn geen kleinigheidjes zoals Dirk er tegenover staat. Als ik die stoel al raar vond, wat moest het dan worden met mensen, die helemaal niet bereid zijn desnoods verrukt te kijken? En zoals Dirk zelf keek leek dat ding de stoel, waarmee hij zich definitief wou ontpoppen of zo iets. Maar hij ontpopt er mij ook een beetje mee, dus: waarom zo raar? vroeg ik.

Dirk werd kwaad. Raar? Omdat hij niet op vier poten staat? Wat moet je met poten? Heb je niet genoeg aan je eigen twee? Eeuwen en eeuwen hebben de stoelmakers ons wijs willen maken, dat een stoel poten moet hebben wil je erop kunnen zitten. Maar je kunt overal op zitten. Een kind weet het, een hengelaar weet het, een vagebond weet het: overal kun je op of in zitten, maar de zitexperts dorsten alleen als zij poten zagen. En jij bent al net zo. Raar, hè? O, wat gevaarlijk, geen poten! Maar deze stoel, hier, zei Dirk, en deed er behoedzaam woest mee, datzelfde rare ding

zal de stoel definitief de poten breken.

Ik had het erbij gelaten, had daarna geen stoel meer genoemd. Maar nu stond Dirk naar mijn fauteuiltje te kijken. En wat deed hij? Met een voet onder de zitting tilde hij de stoel een beetje achterover, liet hem terugkomen, drukte met zijn zool op de zitting de stoel voorover en weer terug, liep er omheen en begon opnieuw aan de achterkant. Hij schrok niet eens toen hij mij zag binnenkomen.

Wat dat te betekenen had? vroeg ik, natuurlijk.

Dat rotding wil niet om, zei Dirk. En ik, ik moest iet later hetzelfde woord gebruiken. Die Bakenui zijn rotlui. O, ik had het hem kunnen voorspellen, maar hij had mij niets gezegd. Hij had zijn stoel meegenomen naar Bakenui. Plompverloren in de direktiekamer gezet.

De oude heer had ernaar gekeken zoals te verwachten was, maar hij had zijn hoop op de zoon gesteld, die vooruitstrevend is. Of hij die er even bij mocht roepen. Mocht. Die leek ervan onder de indruk. Verrek, had hij gezegd en Dirk gevraagd er eens in te gaan zitten. De zoon was er omheen gelopen, waarderend blijven knikken en had gevraagd: is ie... Helemaal uit één stuk, had Dirk gezegd en omgekeken naar de vader om te zien hoe die nu keek. En waar die zoon nu ergens, met zijn voet, dacht Dirk, geduwd of gedrukt had, wist hij niet, maar Dirk was gekanteld met zijn stoel.

Wat een rotlui, zei ik, maar Dirk wilde zich niet meteen laten troosten. Het moest eerst nog even akelig worden tussen ons. Jij bent al net zo, riep hij. Kijk maar eens naar je eigen fauteuiltje. Hij ging er op af en gaf het een schop. Ik schopte terug, want ik voelde dat ik het deze keer eens met hem uit moest praten over stoelen.

Ik zal niet zeggen hoe ik hem mak kreeg, maar zijn boosheid

verdween en hij werd meegaand, zoals altijd, nazeggend zelfs wat ik hem voorzei, weliswaar alsof hij mij ermee in de maling wou nemen, maar zonder koppigheid. Dus vergeet dat nu nooit meer, zei ik, een behoorlijke stoel heeft vier poten. Zeg het eens na.

Een behoorlijke stoel heeft vier poten, zei Dirk. En jij goddank maar twee. En daar ging ik al om.

Twee dagen later kwam ik weer thuis. Niet laat, juist vroeg. Dirk zou komen, daar kon ik van op aan. Wij hadden het afgesproken en ik had hem: nul-plus drie-plus zeven laten zeggen, welk middeltje te ingewikkeld is om uit te leggen, maar garandeert dat hij zich aan zijn afspraak houdt.

Ik liep meteen naar mijn slaapkamer met een groot plan. Ik wilde Dirk zijn ren eens gunnen, vanwege die ongelukkige stoel, die hem zo kwaad en zo zielig had gemaakt. Wij vrouwen zijn uitgerust tegen woede, tegenslag en zieligheid. Wij zijn gebouwd om een kern, een weglating, om met Dirk te spreken, waarin elke teleurstelling afgeschoven kan worden. Ik trok al mijn kleren uit, zonder aarzeling, maar toch eventjes met het gevoel er voortijdig een deel van mijn uitzet mee aan te trekken. Ik streek neer op mijn bed, maar, wat ik anders nooit heb, ik wist niet hoe ik liggen moest. Tenzij ik mij schrap zette als een lijk leek alles wulps. Toen ik Dirk hoorde arriveren, door het halletje naar de huiskamer gaan, ging het opeens vanzelf. Ik was even overeind gekomen tot zithouding, met mijn armen omhoog, liet alles los, liet alles liggen zoals het viel en voelde mij dankbaar te leven in een tijd, waarin de mens 28000 km per uur kan halen. Maar Dirk's ren miste vaart. Minuten later was hij nog steeds onderweg in mijn huiskamer. Toen ik hem zelfs niet meer hoorde ging ik eens kijken, door ons vaak gebruikte kiertje. En daar zat Dirk, in mijn stoel op vier poten, met zijn blokjesjasje aan.

Oproep

Ik kende de man niet, maar de manier waarop zijn vrouw afscheid van hem nam trok mijn aandacht. Zij had hem begeleid naar de voordeur. Zij stonden er al toen ik hen van enige afstand zag. Hij zei een paar keer: nou, Sjaantje, en probeerde het steeds wat definitiever te laten klinken, maar telkens zei ze nog wat en gaf hem vrij onverhoeds nog een kus voordat zij hem liet gaan. Ook toen liep zij hem na tot het tuinhekje, op een manier alsof zij dat anders nooit deed, maar er ook nooit eerder zoveel reden voor had. Jan, en je denkt eraan, zei ze, als het te erg is ga je terug. Jan, verdikkeme, ja Jan...

Ach, zei hij, voordat je het weet sta ik alweer voor je neus. En hoe! Hij plaatste zijn handen even alsof hij zijn duimen in de arm-openingen van een vestje had gestoken en deed met voldaan schommelend bovenlichaam een paar opgewekte stappen.

Hij liep enige passen voor mij uit toen hij eindelijk was weggekomen en bij de zijstraat was dat al een meter of tien geworden. Hij sloeg linksaf. Ik zag even het profiel van een gezicht dat niemand meer, ook niet hemzelf, trachtte gerust te stellen, maar duidelijk gespannen stond. Hij had geen koffer, geen zeemanszak en geen boterhammenpakje - hij maakte mij nieuwsgierig waar hij naar toe ging.

Ik moest aanstappen om hem bij te kunnen houden. Zijn weg ging door een groot deel van de stad naar de buitenkant, de wijken met de gewone huizen uit en verder nog, langs terreinen en opslag-

plaatsen, loodsen, schroothopen, pijpleidingen en diepten met grondwater. Het was een omgeving waarin ik mij volledig onbevoegd zou hebben gevoeld, als het er niet zo opmerkelijk druk was geweest. Uit elk doorgangetje stapten voor en achter ons mannen op de weg, die de hoofdweg leek te zijn en te voeren naar een geroezemoes in de verte als afkomstig van een menigte. Wij waren, voortgaande, tussen twee muren terecht gekomen, die elkaar verderop steeds meer naderden en tenslotte doodliepen op een ander muurtje, met een poortopening ter breedte van een kerkingang. Maar een heel eind daarvóór waren wij al tot staan gekomen achter al die mannen die ons voor waren. Ik ben nogal lang, ik kon over de meeste hoofden heen genoeg zien om te merken, dat de poort openstond en er mensen doorschoven. Vooraan stonden ze zes, zeven rijen dik paraat voor het moment van binnenglippen; daarachter had een aantal mensen ook nog de aandacht bij de poort, maar dan kwam er een sektor met mannen, die hoopvol achterom stonden te kijken en hun kans zelf binnen te komen voelden groeien met de stoet van na hen komenden. Ik heb met achterom blijven kijken gewacht tot de rij achter mij duidelijk langer was dan het stuk vóór mij.

Toen ik nog minstens een dozijn mannen voor mij had, begonnen vanuit de poort stemmen met een routine-gezag-klank te roepen dat het welletjes was. Ga maar gerust naar huis, we hebben er al veel te veel, zeiden ze. De poortdeuren begonnen zich al naar elkaar toe te bewegen, maar ik vorderde nog. Van achter mij was een geweldige stuwing, de deuren gingen zelfs weer een eindje verder open. Toen hoorde ik een stem de mensen, die al binnen waren, aanraden in hun eigen belang te helpen de deuren te sluiten. Ze deden het, ook ik trouwens, toen ik eenmaal binnen was. Toen de poortdeuren dicht en met een balk beveiligd waren, volgde ik als een der laatsten de anderen over een groot terrein.

Het was verlicht met de lamp, die zo boven het poortmuurtje hing, dat wij er aan de andere kant ook al profijt van gehad hadden. Iedereen liep naar een gebouw, het enige op dit terrein dat van belang leek. Op een kleine tweehonderd meter afstand lag het schuin voor me, zodat ik een lange en een korte gevel kon zien. De mannen zag ik door een ingang aan de korte kant naar binnen gaan. Door die ingang stapten wij meteen in een zaalachtige hoge ruimte, zonder stoelen, maar met een podium, waarop een man stond te kijken en te zwijgen, hoewel hij achter zijn mikrofoon eruit zag als degene, die wel wat zou gaan zeggen.

Hij wachttte tot er een minuut lang niemand meer was binnengekomen en vroeg toen of iemand even de deur wilde dichttrekken, waaraan een man of acht gehoor gaf. Toen hij begon te spreken was het met de nadruk van wie heeft ervaren hoe groot de kans is verkeerd begrepen te worden. Er is hier waarschijnlijk geen mens, zo waren zijn eerste woorden, die niet zelf al inziet dat dit te gek is. Hij had een papier te voorschijn gehaald en begon te citeren: het speciaal voor dit doel beschikbaar gestelde bedrag zal gelijkelijk worden verdeeld onder de deelnemers. Ik geloof, zei de man, dat U te veel hebt gelet op de woorden ‘bedrag’ en ‘verdeeld’. Maar er staat nog meer in die oproep. Hier, met vette letters: er wordt nadrukkelijk op attent gemaakt, dat een en ander geenszins vrij van risiko is. Dat staat er natuurlijk niet voor niets.

En dan nog iets, met kleine lettertjes, dat ook de moeite waard is. Ik zal ze even wat vetter voor U maken door ze hier hardop voor te lezen: bij vorige gelegenheden is gebleken, dat bij een vrij groot aantal deelnemers na de behandeling flauwtes optraden. Deze en mogelijke andere gevolgen geven geenszins recht op schadevergoeding, wegens inkomsten-derving of op enigerlei andere grond geëist. Het deelname-geld wordt geacht te dienen zowel ter be-

loning van de medewerking als ter bestrijding van eventuele schade.

Wie dit duidelijk genoeg vindt, zei de man, om te denken: ik ga maar liever naar huis, kan zijn gang gaan. Wil iedereen de mensen, die weg willen, even doorlaten? Hoe eerder zij weg zijn, hoe eerder wij kunnen beginnen.

De aanwezigen, die het gebruikelijke ledenmatengewriemel van een menigte te zien hadden gegeven, leken de adem in te houden. Niemand scheen een pink te durven verroeren, uit angst dit door de omstanders als aanvangs-vertrek-beweging opgevat te zien en, desnoods over de hoofden heen, doorgegeven te worden naar de uitgang.

Ja, als jullie allemaal blijven wordt het er niet makkelijker op. U moet toch zelf begrijpen dat dit te veel is. Ook voor U. Ga maar na. Het bedrag staat vast. Tienduizend gulden. Geen kattedrek, maar verdeeld over U allen is het niet veel. Wanneer duizend mensen samen de toto-hoofdprijs winnen, lijkt die ook maar een eigengeldje. Ons kunt U het niet verwijten dat er zoveel zijn. Wij hebben juist een afgelegen plaats gekozen om de toeloop te beperken. Nou, zijn er vrijwillige afvallers?

Er was geroezemoes, beweging zelfs, maar niemand ging naar de uitgang.

Dan zal ik het U eens voorrekenen. Met zo'n aantal is de laatste morgenmiddag klaar. Op zijn vroegst. En die tienduizend gulden moet U met zijn allen delen. Gelijkelijk. Wij kunnen U niet eerst stuk voor stuk gaan tellen, om uit te rekenen hoeveel U per man kan worden uitbetaald, maar het is te schatten. Ik heb daar ervaring in. Zo te zien zou ik zeggen: er zijn duizend mensen opgekomen. Iemand bezwaar het aantal op duizend te schatten?

Alle wijsvingers gingen de lucht in.

O, ik kan niet schatten, denkt U. Goed, we zullen een ander pro-

beren. Meneer daar. Ja, U. Hoeveel mensen, denkt U, zijn er in deze zaal?

Tweehonderd.

O, nou U bent een goeie voor een veiling. Lekker laag inzetten, hè? Goed, we maken er een veiling van. Meneer hier zegt tweehonderd. Wie biedt er meer? Niemand? Wel, de medewerking is groot, hoor. Ik zal U eens wat vertellen. Ziet U die deur daar? Nou, daarachter zitten de heren te wachten om te beginnen. Maar dan moet U het hun mogelijk maken. Wij hebben volwassenen opgeroepen en geen kleine kinderen. Of U er nu mee akkoord gaat of niet, ik stel het aantal aanwezigen vast op duizend. Dat betekent dat U een tientje de man kunt ontvangen. Wie het niet doet voor een tientje geef ik groot gelijk, maar wil die dan alsjeblieft ophoepelen?

Er begonnen mensen, veel mensen naar de uitgang te lopen. Eerst leek iedereen door de ene deur te moeten, maar op een gegeven moment begonnen over de hele breedte van de wand stalen afsluitingen zich naar boven te bewegen, zodat er tal van openingen kwamen. Het leek een algehele uittocht te worden, maar opeens schreeuwde een grote jonge vent naar wie wel een bijzonder goede vriend van hem moet zijn geweest: hé, Piet, kom terug. Er zijn geen honderd man meer hier, dat is minstens honderd gulden de man voor wie nu blijft.

De uitwerking was ontzettend. Door alle openingen spoot de menigte weer naar binnen, zodat degenen, die nog met hun gezicht naar een uitgang stonden om te vertrekken, zich ijlings moesten omdraaien om niet achterover gestoten te worden. Toen iedereen terug was stond de man achter de mikrofoon ons weer zwijgend te bekijken, zoals bij onze eerste binnenkomst. Hij klakte even met vinger en duim, hetgeen er waarschijnlijk de oorzaak van was dat iemand, ergens in het gebouw, de stalen afsluitingen weer

omlaag liet komen. Vier man, deze keer, en waarschijnlijk anderen, trokken op verzoek de deur weer dicht.

Wij waren er wat levendiger op geworden, maar de mikrofoon overstemde de nu weer geheel volle zaal.

U ziet zelf dat het zo niet gaat. Ik had het prettiger gevonden als U spontaan tot een oplossing was gekomen, maar nu zal *ik* zeggen hoe het geregeld zal worden. Het grootste gedeelte valt af en de rest zal ik kiezen. Of liever gezegd, ik kies niet, ik neem de eerste de beste, dat is net zo goed als een volgende. Ik kies de A. De mensen wier namen - achternamen - met een A beginnen kunnen hier op het podium komen. De rest mag blijven kijken of naar huis gaan, maar in aanmerking komen alleen degenen met de beginletter A.

Stop, stop scheeuwde hij, toen iedereen zich naar het podium begon te bewegen, en toen tegen een der voorsten: U, meneer, met uw haast om hier te komen, hoe heet U?

Aalst.

Van Aalst, zeker, hè?

Nee, Aalst.

Zo, mag ik uw identiteitsbewijs even zien?

Dat heb ik niet bij me.

Blijft U nog even staan, mensen. Mag ik eerst even weten hoeveel mensen er ongeveer in aanmerking komen? Wil iedereen wiens naam met een A begint even de vinger opsteken? Allemaal? En zijn er nog meer mensen, die hun identiteitsbewijs vergeten hebben? Iedereen? Hé, daar kijk ik van op. Moet U eens horen, ik ben gewend met mensen om te gaan. Als je duizend mensen bij elkaar hebt zijn er altijd wel een paar grapjassen bij. Veel te veel grapjassen, als U het mij vraagt. Maar nu moeten er toch grapjassen bij zijn van wie ik niets begrijp. Op duizend mensen, dat kan niet anders, zijn er natuurlijk bij met namen die met een

A beginnen. En onder de dragers van A-namen moet een aantal zijn dat wel een identiteisbewijs bij zich heeft. Welnu, waarom doen die alsof ze het ook vergeten hebben?

Iemand riep wat naar hem, onhoorbaar voor mij en voor hem blijkbaar ook, want hij wenkte de man op het podium te komen. Daar stond hij even wat te betogen. De man achter de mikrofoon haalde zijn schouders op, wenkte hem weg en zei: deze meneer denkt - het is ver gezocht, maar ik moet bekennen dat ik zelf helemaal geen verklaring heb - deze meneer dus denkt, dat de mensen met A-namen er niet voor uit willen komen, omdat de A zo'n grote letter is. Ze zijn bang, denkt die meneer, dat er te veel mensen zullen blijken te zijn, die van hun beginletter A heten en dat ik dan zal zeggen: nee, dat is te veel, ik kies een andere letter en jullie kunnen meteen wel gaan, want van jullie weet ik al dat U A heet. Nou, als zij zo dachten, dachten zij verkeerd. Maar goed, de A-mensen hebben hun kans gehad, ik kies een andere letter: Eerst nog even dit: mij interesseren alleen mensen met een deugdelijk identiteitsbewijs. Zo, nu de andere letter. Geen grote deze keer. De U dan maar. Identiteitsbewijzen gereed houden.

Er begonnen nu werkelijk mannen in hun portefeuilles en binnenzakken te zoeken en mag-ik-even-passeren? te vragen. Zij werden eenvoudig niet doorgelaten. Een paar onder degenen, die vooraan stonden, waren al losgekomen van de massa en op het punt het podium te bestijgen. Zij werden teruggehaald, omsingeld en naar het midden van de zaal gewerkt. Hier en daar kwam het tot vechtpartijen. De mikrofoonman riep: Hou maar op, zo gaat het ook niet. Ik heb wat anders bedacht. Zonder medewerking zit er niets anders op dan iedereen wat te geven. Een tientje de man, zoals ik al zei. Iedereen krijgt dus een tientje, maar we kunnen niet duizend mensen in behandeling nemen. Ik zal de zaak splitsen. De ene helft wordt behandeld en krijgt het deelnemersgeld,

een tientje de man, en de anderen krijgen ook een tientje de man, mits zij ordelijk en snel de zaal verlaten, zodat wij aan het werk kunnen gaan. Nu moet U even goed opletten. Boven U ziet U vijf lampen hangen. Ik reken de kleine, aan de kant, niet mee en bedoel de grote, in het midden. De middelste, de derde dus van mij af gerekend, geeft ongeveer het midden van de zaal aan. Iedereen, die achter de derde... nee, ik zal het mooi met U maken, zoveel zijn er niet nodig. Iedereen, die achter de tweede lamp, van mij af gerekend, staat, kan naar huis gaan en krijgt toch zijn tientje. Ik zal straks zeggen hoe. De anderen worden behandeld en krijgen hun deelnemerstientje.

Nog voordat hij was uitgesproken stond iedereen omhoog te kijken en zette een voetengeschuifel in. Wie zich precies op de lijn geplaatst zag, die door de tweede lamp (van de spreker af) werd aangegeven, drong omhoog kijkend wat terug, totdat hij er duidelijk achter stond. De vrijkomende ruimte werd opgevuld door mensen van voren, die ook plotseling hun kans zagen, door een paar pasjes naar achteren te dringen, onbehandeld hun tientje te vangen. Toen de man op het podium, die even was weggegaan, waarschijnlijk om de heren te zeggen dat er een oplossing gevonden was, terug kwam, zag hij geen mens meer vóór in de zaal staan. Hij scheen nauwelijks verbaasd te zijn.

Nu zie ik nog maar één mogelijkheid, zei hij. Iedereen behandelen voor zijn tientje. Ik ga even horen of de heren daar zin in hebben. Hij was vrij gauw terug en riep: ja, wie wat wil ontvangen, zal eraan moeten geloven. Hier volgen de laatste mededelingen. O, U kunt luisteren of door blijven kletsen, dat is mij om het even, maar het gaat om de uitbetaling. De tienduizend gulden zijn hier aanwezig. Maar voor tachtig procent in biljetten van honderd gulden. Wij hadden op hoogstens honderd man gerekend. De volgende keer neem ik een baal centen mee, maar nu hebben we goed-

deels briefjes van honderd. U zult zich in groepen van tien moeten indelen. Elke groep van tien wordt een zelfstandige ontvang-eenheid en krijgt na afloop het deelnemersbiljet van honderd gulden. De verdeling moet U zelf regelen. Het beste lijkt mij, dat elke groep de man kiest, die het briefje van honderd voor de hele groep in ontvangst neemt. De anderen kunnen dan morgen hun tientje bij hem afhalen. Kies dus een groepsontvanger, die een identiteitsbewijs bij zich heeft en neem daarvan zijn adres over. Kom desnoods morgen met zijn negenen op hetzelfde tijdstip bij hem, dan zal hij niet zeggen: ik weet nergens van. Ik zal u straks in groepen van tien doorlaten. Langs het trapje rechts van mij, dus links van U, moet U op het podium komen en door die deur achter mij verder gaan. Als ik straks mijn hand opsteek, kunnen de eerste tien op het podium komen. De eerste, die hier boven komt, noemt zich één, de tweede twee, enz. tot de laatste van de groep, die nummer tien is. Probeer niet als elfde of twaalfde man voor uw beurt met een groep mee te gaan, want de groepsontvanger is gemachtigd het uitbetalen te staken als nummer tien, als laatste, zijn tientje heeft ontvangen. U bent dan behandeld voor niets. Als de eerste groep van tien door die deur achter mij verdwenen is, wacht U even tot ik weer mijn hand opsteek en dan kan zich de tweede groep vormen, door met niet meer dan tien man (en niet minder ook) op het podium te komen. Dit gaat steeds zo door tot de laatste groep die mogelijk niet uit precies tien man zal bestaan, maar dan toch in behandeling genomen kan worden en evengoed een tientje de man ontvangt.

De eerste groep van tien hield zich zeer nauwgezet aan de voorschriften, misschien in het besef als eerste onwillkeurig tot voorbeeld van allen te zijn. De eerste, die op het podium kwam, noemde zich één, zoals dat moest, de tweede twee en wie al boven was hielp met de nummering van de volgenden, zodat ten slotte

een kleine man met een pittig gezicht zich door tien stemmen tegelijk tot tien verklaard hoorde. Niettemin telde hij de groep nog eens goed na, blijkbaar niet van zins door slordigheid mogelijk als elfde en voor noppes mee te gaan.

De man bij de mikrofoon liet de groep achter hem door de deur verdwijnen en keek op zijn horloge. Op het mijne stond het vijf minuten voor half tien, maar er waren er ook bij in de zaal, die zeiden het al over half te hebben. Om mij maar aan mijn eigen tijdmetingen te houden, kan ik vermelden, dat na ongeveer vier minuten het teken gegeven werd, dat de tweede groep zich kon vormen. Toen de derde groep van het podium ging, liep de mikrofoonman even mee, waarschijnlijk om na te gaan of hij de wachttijd tussen twee groepen moest verlengen of mocht bekorten. Hij kwam terug met de waarschuwing, dat van de eerste twintig behandelde mannen er drie waren flauwgevallen. Wie zich dus liever terugtrok had daar alsnog het recht toe.

Om kwart voor één besteeg ik het podium als nummer vier van mijn groep. Toen wij de zevende aan zijn nummer hielpen, bleek dat de man te zijn, die ik van zijn huis was gevolgd tot in dit gebouw. Misschien zijn wij in de loop van de avond wel eens een volle zaallengte van elkaar gescheiden geweest, maar tenslotte moeten wij toch vlak bij elkaar hebben gestaan.

Van het podium af kwamen wij in een leeg lokaal met nog een andere deur, die op slot bleek te zijn. Toen een van ons aan de deurknop morrelde werden wij opeens toegesproken door een luidspreker. Er werd ons verteld dat wij gauw binnen gelaten zouden worden voor de behandeling. Ons werd aangeraden nu al onder elkaar een regeling te treffen voor de verdeling van de honderd gulden, omdat na de behandeling onze hoofden er misschien niet meer naar zouden staan. Wij schreven allemaal het adres op van de man, die het eerst zijn identiteitsbewijs te voor-

schijn had gehaald. Ten slotte werd ons aangekondigd dat de deur over dertig sekonden ontsloten zou worden. Wij moesten alvast onze rechter arm ontbloten tot boven de elleboog. Over- en colbertjassen konden wij het best uittrekken en over de linker arm mee naar binnen nemen.

De deur werd opengemaakt en bleek toegang te geven tot de behandelkamer. Er waren apparaten en instrumenten en flesjes met kleurige vloeistoffen. Ik zag watten en drie heren in witte Jassen, maar helaas geen verpleegsters. Met verpleegsters erbij denk je allicht: als vrouwen het aan kunnen zien zal het wel meevallen.

Ik voelde mijn blikken, als door een weloverwogen schilderij, naar een bepaalde plaats gevoerd worden. Daar stond een kolomachtig apparaat, waar twee klemmen uitstaken en dat, zoals later bleek, ook van een pedaal en een hendel was voorzien. Wij moesten ons naar dat apparaat begeven via een geïmproviseerd gangetje, gevormd door een wand en door een groot fleksibel tochtscherm. Er werd ons gezegd aan welke kant wij achter het scherm moesten treden en aan welke kant er weer achter vandaan en dat wij konden komen. Onze nummer één had enige moeite zich te herinneren dat hij nummer één was, maar stapte toen achter het scherm en was daar al achter vandaan toen ik er als nummer vier kwam. Van de gebeurtenissen rondom het apparaat had ik niets kunnen zien voordat ik zelf aan de beurt kwam. Ik moest mij naast het apparaat opstellen, zó, dat mijn ontblote rechterarm in de klemmen bevestigd kon worden; één kwam om mijn pols en de andere even boven mijn elleboog. De langste van de drie heren tilde even oplettend mijn oogleden op en zei ‘normaal’, hetgeen ik hem trouwens al drie keer eerder had horen zeggen. Vlak bij het apparaat stond er een, die op het pedaal begon te trappen, als gevolg waarvan de klemmen zich verplaatsten en mijn

arm enigszins gedraaid naar achteren gebogen werd tot halverwege een volvoerde politiegreep. Tevens had ik het gevoel alsof men trachtte het armdeel tussen de beide klemmen in wat uit te rekken. De pedalist zei, dat ik moest waarschuwen als het pijn deed, maar toen ik daar gevolg aan gaf trapte hij nog even door, waarschijnlijk, en in mijn geval terecht, veronderstellende dat zo'n waarschuwing wel wat te vroeg zou worden gegeven. Degene, die ik het liefst in de gaten zou hebben gehouden, stond achter mij. Hij had mijn pink stevig vastgepakt. Daar voelde ik even een prikje, dat mij geweldig meeviel, maar kort daarop sloeg er op mijn ogen een gewaarwording als of ik te roekeloos ammoniak had opgesnoven. Ik voelde nog enige bedrijvigheid aan mijn pink, aan het apparaat werd het hendel van stand veranderd, de klemmen bewogen mijn arm weer terug en lieten hem los en ik scheen klaar te zijn.

Onwillekeurig keek ik naar mijn pink. Er zat om het topje een watje, op zijn plaats gehouden door een plastic hulsje, dat doorzichtig was, zodat ik zag hoe een klein plekje van het watje maar rood was gekleurd. Het gevoel op mijn ogen bleef een breidde zich naar binnen uit. Ik had de indruk dat het ook in intensiteit evengoed kon toe- als afnemen.

Mijn drie voorgangers hadden plaatsgenomen op een bank, die wel ruimte bood voor ons alle tien, maar ik bleef staan, om bij een verslechtering van mijn toestand het zittengaan nog in reserve te hebben. Toen nummer zeven, mijn al haast oude bekende, na de behandeling ging zitten, bleek hij de neergaande beweging niet te kunnen stuiten. Hij zakte door, eerst naar voren en toen opzij, gelukkig naar de kant waar iemand zat, zodat hij opgevangen kon worden. Er werd geprobeerd hem weer rechtop te laten zitten, maar dat lukte pas toen ook aan de andere kant iemand kwam zitten vasthouden.

Vrij gauw daarna was ook nummer tien geholpen en kwam een van de heren ons een deur wijzen, waardoor wij verder zouden kunnen komen. Toen hij nummer zeven zag, zei hij: neem hem maar gauw mee - dáár is het frisser. Het lokaal waar wij terecht kwamen was leeg, maar een luidsprekerstem zei onmiddellijk: gaat U maar eerst even zitten. Hier volgen nog enige mededelingen. Door de behandeling, die U zoeven hebt ondergaan, zal straks een verschijnsel optreden, dat U niet behoeft te verontrusten. Gewoonlijk trekt het na twee of drie dagen weer vanzelf weg en er is geen enkel geval bekend, waarin het langer duurde dan negen dagen. Het verschijnsel bestaat daaruit, dat één van uw ogen, waarschijnlijk het linker, neiging zal hebben dicht te vallen. Probeer dat niet tegen te gaan, want ten eerste is het onmogelijk en voorts verschaft het ons de gegevens, die wij beoogden. Valt inderdaad het linker oog dicht dan hoeft U daar geen verdere aandacht aan te besteden. Het is een teken dat U normaal hebt gereageerd op de afgenomen proef. Vertoont daarentegen het rechteroog dit tijdelijk euvel dan is het zaak U met uw huisarts in verbinding te stellen, omdat er een niet onbeduidende afwijking mee aan het licht gekomen kan zijn. In zo'n geval krijgt U een brief mee voor uw huisarts, die ons dan verder over het verloop zal inlichten. Wij raden U dringend aan met de brief inderdaad naar uw huisarts te gaan en om dit te bevorderen werd het onderstuk van de brief tot strook bestemd, die de huisarts kan afscheuren en ondertekenen en waarop U, bij inlevering aan het daarop vermelde adres, een ekstra bedrag van vijf gulden kunt ontvangen. Straks kunt U door de deur, tegenover die waardoor U hier binnenkwam, verder gaan naar het wachtlokaal. U moet daar wachten tot bij alle tien mannen van uw groep een oog is dichtgevallen. Dan kunt U in groepsverband doorlopen naar de volgende kamer. Moohten zich onder U bevinden, die de behandeling

niet zo goed hebben doorstaan dan kunt U dezen het best wat steun bieden, omdat alleen voltallige groepen in die andere kamer worden toegelaten.

Wij gingen naar het wachtlokaal, nummer zeven, in wie de opgewekt van zijn vrouw wegstappende Jan niet meer te herkennen was, ondersteund door mij en nog iemand. Daar zaten al, in groepjes van tien, andere mensen bij elkaar. De meeste zaten met één oog te kijken naar de enkelen in hun groep, die nog allebei de ogen open hadden. Wij zagen nog drie nieuwe groepen binnenkomen en andere voor ons weggaan, voordat de zaak bij ons helemaal in orde was en wij naar de andere kamer konden. Ik had nummer zeven in het wachtlokaal in zijn jasje en zijn jas geholpen en hem, nog steeds met behulp van een ander, in ons midden kunnen houden.

In de andere kamer zat een man aan een tafeltje, waarop een grote geopende geldkist stond. Wij mochten daarheen via een ander tafeltje met iemand in een witte jas. Hij keek ons één voor één aan en turfde ons af op een lijst, waar al heel wat vijftallen streepjes op stonden. Ik was blij dat hij een witte jas aan had, want nummer zeven leek mij niet zo best. Wij hadden hem bij het tafeltje op een stoel gezet, die daar over was. Hij leunde zwaar op het tafeltje en zat met gesloten ogen. De heer in de witte jas keek hem aan en schudde zijn hoofd. Hij ontkurkte een flesje en hield het nummer zeven onder de neus. Hij lette goed op welk oog hij even open deed en toen dit bij hem, als enige in onze groep, het linker bleek te zijn, turfde hij hem op een kort lijstje af en pakte van een stapeltje een envelop met waarschijnlijk de brief voor zijn huisarts erin. Die stopte hij hem tussen de vingers en gebaarde ons, dat wij hem mee konden nemen.

Het uitbetalen ging vlot - alleen aanreiken en aanpakken.

Door de volgende deur stonden wij opeens weer buiten. Ik was

blij, dat het een groot terrein was, waardoor de frisse lucht van alle kanten op ons af kon. Tevoren had ik trouwens al min of meer de overtuiging gekregen, dat ik er zonder flauwte af zou komen. Ook nummer zeven deed de buitenlucht zichtbaar goed. Hij gaf gehoor aan mijn raad de huisartsbrief in zijn zak te stoppen en kwam zelfs voor het eerst tot woorden. Hij zei dat hij zich prettig voelde en dat hij zich al de tijd na de behandeling eigenlijk prettiger had gevoeld dan wanneer hem niets mankeerde. Alleen verklaarde hij zich tot niets in staat. Ik kwam tot de ontdekking, dat tijdens ons gesprek de acht anderen uit onze groep al weg waren gegaan. Een heel eind dichter bij de poort dan wij waren zag ik hen lopen. Ik wilde nummer zeven niet aan zijn lot overlaten. Ik besloot een taxi te nemen, omdat ik toch pas een tientje had verdiend, maar wij hebben eerst wel een half uur moeten sukkelen, eer wij in een buurt waren waar ik een taxi zag staan. Nummer zeven kon natuurlijk niet dat hele eind zelfstandig lopen. Ik ben nogal lang, waardoor hij zijn arm niet over mijn schouder kon slaan, maar ik herinnerde mij een manier van steunen uit mijn verkeringstijd en dat ging.

De taxichauffeur waarschuwde mij dat hij nachttarief zou moeten rekenen en bracht ons vlot naar het adres van nummer zeven. Toen ik hem uit de taxi hielp, hoorde ik zijn voordeur open gaan en zijn vrouw was nog eerder bij het tuinhekje dan wij.

Toen zij haar man met zijn rechter oog dicht zag en mij met mijn linker, verbleekte zij, omdat wij zo akelig wit zagen, zei ze. Ik zei haar, dat Jan een brief voor zijn huisarts op zak had, waar hij vijf gulden op zou kunnen krijgen.

Zij nam Jan van mij over en was mij blijkbaar meteen vergeten. Daar heb je het nou, zei ze tegen hem. Heb ik je niet gewaarschuwd? Maar jij moest en jij zou gaan. Niemand is zo gek, maar jij moest je natuurlijk melden.

Gijs

Ik kwam bij hem binnen en hij was er, zoals tante al had gezegd. Hij is mijn neef. Ik had mijn mededeling als een vaststaand feit met geloofwaardige rust willen doen, zoals men - met de desbetreffende papieren op zak - zou kunnen zeggen: ik ben failliet verklaard. Maar zodra ik hem zag vreesde ik dat mijn stem zou falen door opvallend toonloos of huppelend te klinken. Gijs is twee jaar ouder dan ik. Ware hij zoveel jonger, ik zou mij althans een periode in mijn leven kunnen herinneren, waarin ik mij niets van hem aantrok. Toen ik nog lang niet wist wat neef betekende, had ik al kijk op zijn gezicht. Zijn manier van kijken naar mij is nu nog net als toen. Het verschil is dat ik toen nog niet tal van pogingen om er verandering in te brengen had zien mislukken. Bij de allereerste keer dat ik hem naar mij zag kijken gaf hij blijk van een zekere belangstelling in mij, maar meteen ook van twijfel of ik die belangstelling wel zou rechtvaardigen.

Mijn mededeling was kort. Onderweg naar Gijs had ik het honderd keer gezegd: ik ken haar nu volledig. De intonatie was nooit geheel dezelfde en niet één keer zo geweest als ik het tegenover hem wou laten klinken.

Ik liep de donkere kamer door naar het raam, waar hij zat bij een lage tafel met altijd een paar geopende boeken erop, nooit meer dan drie, nooit minder dan twee. Voor zichzelf had hij een bankje met de wand als ruggesteun, ofschoon hij meestal voorovergebogen zat, de knieën nogal ver van elkaar en tussen zijn benen een lager

tafeltje met een bloknote en een balpen. Ik ben er niet geweest of het bloknote-blad was bekriebeld met groepjes bij elkaar horende lettertekens. Zij waren volkomen onleesbaar voor mij. De groepjes schenen weinig met elkaar te maken te hebben. Hij had er geen cirkels om getrokken, maar hield ze gescheiden door zijn bloknote een beetje te verdraaien bij elk nieuw scheutje tekst, zodat het in een enigszins andere stand dan de rest op papier kwam. Ik heb hem vrijwel nooit zien schrijven, want, zoals gezegd, hij toont wel belangstelling in mij als hij mij ziet. Ik kan niet nalaten naar dat bloknote-vel te kijken. Hoe diep zijn gedachten ook mogen gaan, ze schijnen hem nooit veel tegelijk op te leveren, maar voor mij is vooral van belang, dat ik geen ander ken met zijn manier van schrijven. Hij heeft meer van die eksklusiviteitjes, die het moeilijk maken hem te plaatsen en in die plaats achter te laten. Zijn uitzicht bijvoorbeeld. Te laat dacht ik er weer aan dat ik beter langs een andere weg naar hem toe had kunnen gaan. Ik had hem weer bereikt over de keien van het pleintje naar de stenen voorgevel van zijn huis. Binnengelaten, had ik over de marmeren gangvloer gelopen naar de donkere trap, door zijn donkere kamer naar het raam en daar meteen in een andere wereld gekeken. Het kijkt uit over een grachtje, dat onder het raam zijn einde vindt tegen de achtergevel van het huis. Aan beide kanten van het grachtje staan bomen en duwen takken een overdaad van groen over het water heen in elkaar's geharrewar. Van de grachthuizen is 's zomers niets te zien door zijn raam en evenmin dat de gracht niet ver van zijn huis door een bocht draait. Het water blinkt in geïsoleerde plekjes door het groen, zoals zijn gedachten-flitsjes op het bloknote-vel. Ik ken niemand anders met zo'n uitzicht. Telkens wanneer ik bij zijn raam kom en het zie, neem ik mij voor de volgende keer langs de gracht naar zijn huis te gaan, zodat het mij niet kan overrompelen. Als ik er ooit tijdig aan denk, zal ik onder de

bomen lopen en omhoog kijken tot boombladeren mij de keel uit hangen, of bij de bocht gaan staan en een veel langer stuk gracht afzien dan het Gijs mogelijk is.

Op mijn achtste verjaardag vielen mijn kadootjes door een samenloop van gaven allemaal een beetje in de schoolsfeer - ze waren te lezen of ik kon er mee schrijven of kleuren. Het bracht mij op het idee een pijl en boog te maken. Misschien is het waar dat het jachtinstinkt ons nog niet geheel en al verlaten heeft, want ik oefende zo vlijtig, dat ik vrij gauw van een paar meter afstand een koffiestroop-busje van een paaltje kon schieten. Gijs stond er eens bij terwijl ik het deed. Hij zag mij aanleggen, loslaten en raken. Hij knikte, welwillend maar niet verbluft. Hij stak zijn hand uit. Hij keurde de spanning van de boog, trok een splinter van de pijl, legde aan, liet sneller los en raakte het busje van groter afstand. Later kon ik dat ook. Het zou geen zin gehad hebben Gijs daarbij te halen. Hij zou knikken als hij het zag. Hij zegt nooit: dat is niks. Nooit overdrijft hij zo, dat hij dom, onbetrouwbaar of pesterig gevonden en afgeschreven kan worden. Hij waardeert elke vooruitgang in mijn prestaties met een knikje, maar zo alsof de verbetering precies zo groot als te verwachten was, sinds ik intussen weer wat ouder was geworden.

Het is al vijf jaar geleden. Gijs was zelf nog zo jong, dat hij nog wel eens iets anders deed dan op zijn kamer zitten. Wij zagen elkaar soms meerdere malen per dag op straat, te vaak voor een groet bij elke ontmoeting. Hij kwam eens langs toen ik met Wiesje stond te praten. Ik zag hem ons zien en naar mij kijken met weer dat begin van benieuwdheid. Maar eer hij voorbij was leek hij alweer op niets te rekenen. Het was voor mij een reden nog wat langer met Wiesje te praten, een reden te meer eigenlijk, want dit gesprek was niet als vorige. Het was de eerste keer dat wij met elkaar spraken zonder een onderwerp te hebben. Geen komende of recente ge-

beurtenis had ons tot samen even voor- of nagenieten gebracht. Zij had alleen, na het passeren en hallo zeggen, haar hoofd niet teruggedraaid, zomin als ik het mijne. Wij hadden ons allebei een halve slag omgekeerd bij de laatste passen en waren op een meter of drie van elkaar tot staan gekomen. Toen moesten wij wel iets zeggen. Mijn eerste inval kon niet gezegd worden en blokkeerde eventuele andere. Ik wou dat ik twintig was, ging mij door het hoofd. Ik had het diezelfde middag horen zeggen door een schoolmakker, met wie ik samen de klas uit ging. Waarom? had ik gevraagd. Dan ging ik met mijn meid uit, zei hij. Wiesje wist eerder iets te zeggen: daar loopt Gijs. Ik keek voordat hij ons zag en maakte dus het hele verloop van zijn kijken mee.

Ik keek weer naar Wiesje en zag zo'n lachje, waarmee meisjes al heel jong de betekenis van een zaak weten te vergroten. Dat is me wat, hè? leek het te vragen en te bevestigen, dat Gijs ons uitgerekend nú moest zien. De toestand was te gekompliceerd geworden om op drie meter afstand van elkaar te blijven. Ik liep naar haar toe en omdat ik nog steeds niets anders wist te zeggen vroeg ik of ik haar even weg zou brengen. Zij vond het goed, maar een bepaalde bestemming had zij niet. Wij hebben tal van keren dezelfde weg gelopen, de kade langs en linksaf de brug over, door een steegje, weer linksaf en langs de marktkraampjes van een lange straat.

Ik denk nog vaak aan die middag, maar tot de echte afgeronde herinneringen, zoals de kleuterschool en de rode hond, mag ik hem niet rekenen. Er is nog geen eind gekomen aan de periode, die ermee begon. Die middag heeft iets tegenstrijdigs. Hij lijkt onherhaalbaar, maar bestond zelf uit een telkens hernieuwde wandeling door hetzelfde kleine stadsdeel. Vanuit die marktstraat door een ander steegje en over nog een brug weer linksaf de kade op en naar de eerste brug.

In de steegjes voelden wij ons zoals nog dikwijls later, wanneer wij vlak bij de bioskoop waren of daar net uitkwamen, want wij waren zonder afspraak ertoe gekomen de markt als een bron van vermaak te zien. De kooplui werden ons bij elk terugzien vertrouwder, omdat wij over de meesten bij een vorige ronde al een lolletje hadden bedacht. Ik wist al vooruit hoe Wiesje zou lachen als zij het kaasboertje weer zou zien en zei dan voor alle zekerheid: daar hebben we ons kasiebasie weer. Het begon ons op te vallen dat er groot verschil was tussen de kooplui en de marktbezoekers. De kijkers rondom één kraam leken ongemerkt verwisselbaar met die om een andere - meer dan van de markt een goedbezochte indruk te helpen opbouwen scheen niet hun bedoeling te zijn. Maar bij de kooplui had ieder zijn eigen inzicht, zijn eigen pet en zijn eigen verkooptechniek, variërend van zitten bijna dutten tot op flinke afstand al hoorbaar zijn. Zij waren zo verscheiden, dat wij ons afvroegen of dit toeval was. Ik denk, zei Wiesje, dat de marktmeester een koopman, die op een van de anderen lijkt, niet toelaat, omdat één van elk soort genoeg is.

Op de stille bijna deftige kade liepen wij zwijgend in de zekerheid, dat nergens ter wereld twee andere mensen hun middag precies zo doorbrachten. Hoewel de herhalingen van dezelfde belevenissen op één middag plaatsgehadden, was de uitwerking alsof wij een kursus over een hele reeks winteravonden steeds naast elkaar hadden gezeten. Wij begonnen zoveel vrije uurtjes samen door te brengen, dat het mijn moeder tot klagen bracht. Moeder spreekt klachten altijd met berusting uit, omdat zij er pas aan begint als de gang van zaken haar onherroepelijk lijkt, maar dat is wel gauw het geval. Zij voorspelde al dat ik nooit iets van aardrijkskunde terecht zou brengen voordat mijn cijfers voorgoed onvoldoende werden. Het eerste wat ze over Wiesje zei, was het jammer te vinden dat wij ons zo jong al met huid en haar aan elkaar overgeleverd hadden. Zij is

aardig, zei ze, ook om te zien. Zij had niets tegen Wiesje als schoondochter, maar zij had liever eerst nog een paar jaar een paar andere meisjes over de vloer gezien, omdat het heel normaal was als kinderen zich een paar keer vergisten. Ze zei het jaren voordat wij bij elkaar thuiskwamen - vader was er niet zeker van of hij wist wie zij bedoelde. Zij sprak ook met Gijs over Wiesje en mij, waar ik bij was. Zij noemde hem een veel verstandiger jongen, waarop Gijs een gezicht trok, alsof hij in haar plaats te verstandig zou zijn om zich druk te maken over zo'n bevlieging.

Moeder en Gijs, met hun stellige tegengestelde verwachtingen, hadden elkaar's invloed op mij eigenlijk moeten uitschakelen, maar nog nooit heb ik mij tegenover Wiesje kunnen voelen alsof zij niet bestonden. De gedachte aan een breuk met Wiesje kwam nooit verder dan het vooruitzicht dat moeder er te hevig en Gijs zo volslagen niet verbaasd over zouden zijn.

Eens heb ik Gijs opgezocht en hem een gulden te leen gevraagd. Ik zei, dat ik naar de bioskoop wou, maar geld tekort kwam omdat ik Wiesje mee nam. (Ik had het geld wel - ik heb die gulden een week lang heel gehouden en toen weer teruggebracht.) Gijs legde meteen zijn balpen neer en gaf mij het geld met een knipoogje, dat ik graag op een bepaalde manier had uitgelegd, als hij het niet onmogelijk had gemaakt door een deuntje te fluiten uit de film waar wij heen gingen. Ik had hem de film niet genoemd, maar hij was in die week de enige in onze stad met: toegang boven de veertien.

Wiesje en ik werden uitgenodigd voor een kampeertocht. Wiesje heeft thuis niet eens toestemming gevraagd, wan *mijn* vader vond het al niet goed dat ik mee ging doen aan gemengd kamperen. Het was zo'n tocht met leiding en tenten genoeg, maar hij vond het niet goed. Ik ging mij daarover beklagen bij Gijs. Of hij het niet flauw vond, vroeg ik, maar van het beproefde ontmengingsysteem in de donkere uren, waar ik tegenover vader zoveel nadruk op

gelegd had, zei ik niets tegen Gijs. Integendeel, ik hoopte, door vader ouderwets en bekrompen te noemen, de indruk te wekken dat hij al heel wat te stellen had met Wiesje en mij. Vaders maken zich altijd druk om niks, zei Gijs. Toen ik op zijn trap liep hoorde ik het nog en zag ik er dat gezicht ook weer bij. Dat zal je gewaarworden, nam ik mij voor, ofschoon mijn plannen voor verbluffend gedrag achteraf altijd bluf blijken.

De dag, waarop de kampeerders 's morgens vroeg vertrokken waren, liepen Wiesje en ik 's middags tussen de huizen. Met een klein beetje medewerking hadden wij onder de bomen kunnen liggen, zei ik tegen Wiesje. We begonnen de stad als verblijfplaats te verguizen tot beton, roet en asfalt. Op de fiets en de landweg hadden wij het nog over die gevangenis, waaruit we voor een paar uur ontsnapt waren. Geen wonder dat we onder de bomen terechtkwamen. Ik weet nog precies wat ik dacht toen ik mij naar Wiesje keerde: dat zal je gewaarworden!

Een eerste nog enige keer laat zich alleen vergelijken met wat tevoren het verbeeldingsvermogen had opgeleverd. Ik mag zeggen, dat er een behoorlijke mate van overeenstemming was - de kleren *zijn* een lastig punt, het kòst even tijd te geloven, dat nergens verzet vinden aangemoedigd worden is. Toch was ik tot het eind niet zonder een lichte verwondering te ervaren, dat al die dingen dus echt konden gebeuren, geen verzinsels van pornografen waren.

Iets later, toen Wiesje's gezicht, vlak onder het mijne, nog glimlachte, maar op een manier alsof het niet lang meer zou duren, gaf ik haar malle naampjes te beluisteren, mijn dit en mijn dat, tot het geen haar scheelde of ik had haar mijn Geisha genoemd.

Opeens wou ik eigenlijk het liefst zo snel mogelijk weer op de fiets zitten, maar ik heb mij kunnen dwingen mij even traag, bijna plechtig te bewegen als Wiesje deed.

Op de terugweg waren wij stil, Wiesje sereen en ik soms in ge-

dachten. Nog voor de eerste huizen was ik zeker van de formulering: ik ken haar nu volledig. Ik heb Wiesje en mijn fiets na elkaar thuis gebracht en ben naar Gijs gestapt. Hij zit boven, zei tante, alsof hij ooit ergens anders zit.

Gijs wacht met opkijken tot ik dicht bij hem sta en mijn blik al niet heb kunnen afhouden van het raam, dat in zijn kamer lijkt te hangen als het enige werkstuk van een onnavolgbare schilder. Ik zag hem zich oprichten. Ik zag zijn aandacht mee omhoog komen, op het punt weer te zakken. Ik voorzag al de snuit, die hij trekken zou. Misscchien gaf dat mij de macht over mijn stem, want zo eenvoudigweg mededelerig als ik het niet voor mogelijk had gehouden, zei ik het: ik ken haar nu volledig.

Eventjes leek hij overrompeld, maar had toen meteen kommentaar bij de hand, op zijn verrekte bloknote. Hij pakte hem op, zocht even en hield hem mij scheef voor, zodat ik één tekst recht voor ogen kreeg. Ik kon er net genoeg van lezen om te merken dat het een franse was. Gijs legde de bloknote neer en liep naar zijn boekenplanken. Hij zocht een boek uit en daarin een bladzijde. Hij wees mij een citaat boven een hoofdstuk:

> Il faut choisir: ou aimer une femme ou la connaître.

Ben je het er mee eens? vroeg Gijs en keek mij aan, kennelijk in de verwachting, dat mijn antwoord niet briljanter zou zijn dan: och ja, of och nee. Maar ik wist niets te zeggen. Nog nooit had ik Wiesje une femme horen noemen.

Specialist

De eerste op-en-top-heer, die ik bij ons thuis over de vloer zag, was de dokter. De kapelaan was hem als bezoeker voor geweest, maar de kapelaan leek op dit punt, zoals op menig ander, buiten mededinging, zodat de dokter de eerste werd aan wie ik dacht toen ik later op het begrip heer stuitte. En na hem verving de hele reeks, die beurtelings voor mij de dokter was, hem tevens als eerste heer. Aan onderlinge verschillen schonk ik nauwelijks aandacht, in tegenstelling tot mijn moeder, die een uitgesproken voorkeur had voor dokter Baanders boven dokter De Weerd. Met mij op het spreekuur zat de een na de ander tegenover het gezeggelijke slachtoffer van het besef, dat de konfrontatie van mijn kant vrijwillig was en zaken betrof waar ik geen verstand van heb. Het wil niet zeggen dat zij mij nooit verbazen. Dezelfde dokter, die niet naar mijn dochtertje wou komen kijken toen zij 39,9, zeg, om niet te overdrijven, 39,8 had en mijn vrouw wegstuurde met een peniciline-vluggertje, trad heel anders op toen ik hem om een paar slaappillen vroeg. Hij nam het verzoek te baat voor overwichtsvertoon, waardoor ik even later danig ontkleed met mijn buik op een hoog wit plat ding lag in een kabinetje, waarvan ik tevoren niet eens wist dat het aan zijn spreekkamer grensde. Hij had mij daar niet neergesmakt, maar ik had mij er - naar zijn bondig geformuleerde aanwijzingen - zelf zo in gereedheid moeten brengen, terwijl hij de laatste bezoekers van zijn spreekuur even de deur uit hielp.

In zijn spreekkamer was er iets aan vooraf gegaan. Hij had er van

af gezien mij met de blote hand de pols te voelen en om mijn arm een apparaat bevestigd. Ik kende het al van vorige gelegenheden. Het merkwaardige is dat het geen pijn doet, waardoor het weinig geneeskrachtig lijkt. Als kind raakte ik ervan onder de indruk, omdat ik toen in zulke zaken het wezen van het dokterschap zag, maar nu voelde ik mij alsof mij een leugen-ontdekker werd aangelegd, zonder dat ik kon vermoeden wat mij gevraagd zou worden. Op mijn buik in het kabinetje liggend, ontdekte ik hoezeer dat tegemoet kwam aan een intense behoefte. Wanneer hij mij zou hebben vergeten en naar huis gegaan zou zijn, zou ik er vrede mee hebben gehad. Het leek mij zelfs een hemels vooruitzicht daar eindeloos te kunnen liggen doezelen, met het besef dat de dokter het best weet wat goed voor je is. Maar hij kwam en begon mij... Och, wat zal ik ervan vertellen? Iedereen is wel eens onderzocht en kent de nietsontziende doktersaard. In mijzelf steekt beslist geen dokter. Ik zie mij niet mijn kabinetje zo'n bestemming geven, om van dingen waar ik nog minder toe bereid ben maar te zwijgen. Dat slaat je lam tegenover een dokter, tot hij zegt: kleedt U maar aan, ik zal U naar een specialist sturen.

Ik was benieuwd hoe ik tegenover de specialist zou staan, of het dokter-, het eerste-heer-element in hem zou overheersen, of het feit dat ik naar hem verwezen, dus niet helemaal uit eigen beweging gekomen was.

Er zaten veel mensen bij hem in de wachtkamer. Ze boden een verrassende aanblik. Onderweg naar de specialist verwacht je onwillekeurig daar een duidelijk gesorteerde groep te zullen vinden, maar de menigte voor een gesloten spoorwegovergang lijkt meer bij elkaar gezocht dan de verzameling in die wachtkamer. Een man die met zijn rug naar mij toe zat leek mij de ergste, naar het gezicht van zijn vrouw te oordelen. De anderen zou ik kunnen onderscheiden in: taxi, met de tram en lopende gekomen, zoals ik. Het

zou niet eens meevallen, viel mij in, want ik dacht aan een toespraak. Ik ben in mijn leven vrijwel nooit in enigszins omvangrijk gezelschap geweest, of we werden toegesproken. Door een schoolmeester, een priester, een voorzitter, een humorist, een stakingsleider. Maar draai voor zo'n gezelschap eens een toespraak in elkaar, die de beroerdste vertroost zonder de minstaangetaste onnodig in de put te werken. Onze pastorie, meneer pastoor inkluis, hoor ik het nog niet doen. Die zijn te veel verkerkelijkt. In de kerk zijn ze ingesteld op een bemiddelder gemiddelde. Het ergste wrak en de grootste deugniet komen er niet. Het ergste wat er te berde wordt gebracht zijn de zielen der afgestorvenen, met het verzoek ervoor te bidden, waardoor er automatisch de nadruk op gelegd wordt, dat wij in een andere kategorie vallen.

Ik had bij het binnenkomen een kennis van mij gezien. Zij was druk in gesprek met haar tijdelijke buurman. Ik kon vermoeden waarover. De keren die ze mij te pakken had spoorde zij mij aan kontakt te zoeken met mensen, voornamelijk met het doel hen aan te sporen kontakt te zoeken met mensen. Ik zocht een plaats waar zij me niet konden zien - wij hebben ons kontakt al gehad. Ik kwam daardoor op een stoel bij een stellinkje met tijdschriften. Groot Nederland was er ook bij, met heel oude nummers. Het was een neerdrukkende vondst. Alsof men het geen zin vond hebben ons, tot de specialist veroordeelden, nog met pas bedachte problemen te vermoeien. Maar ik noemde dat zelf al aanstellerij, want ik wist opeens hoe ik tegenover de specialist zou staan. Ik zou hem de eer geven die zijn beroep eist. Ik zou hem laten begaan, niets zeggen, niets vragen, zelfs niet wat mij mankeerde. Misschien zou hij het mij zelf onthullen, maar hij zou er weinig indruk mee kunnen maken, want zelfs hier, in het hol van de levenskrachtmeter, was ik geheel vervuld van de verwachting, die ik als kind al had: niet opmerkelijk oud te zullen worden en niet onbillijk jong te sterven.

Amputatie

Wij lagen op een kleine zaal, acht mannen onder elkaar. Wij waren allemaal over het ergste heen, op Dolf na, die het laatst was gekomen, met een wond aan zijn linker hiel. Een thuis verwaarloosde, hier argwanend in de gaten gehouden wond. Het is erop uitgedraaid dat zijn voet werd afgezet, maar zolang hij dat nog niet wist, was Dolf de opgewekste van ons allemaal. De stemming was goed op ons zaaltje. Wij zeurden wat over onze kwalen, wij bleken allemaal andere dingen te doen, voor de kost en voor ons genoegen, er was gesprekstof te over, en één onderwerp stak dan uit dit, dan uit dat bed even de kop op om ons aan het grinniken te maken. Vooral wanneer er weer een verpleegster op zaal was geweest.

Onze verpleegsters heetten zuster Meilink, zuster Bonhof en zuster Ida. Er kwamen ook andere, die ons zaaltje als doorgang gebruikten, of voor kleine beslommeringen aan of om onze bedden, maar alleen de drie genoemde erkenden wij als eigen zusters, omdat die ons wasten. Zij hadden hun eigen stijl. Met de kordaatste, zuster Meilink, aan slag, leek het wassen een afstraffing wegens overlast en zuster Bonhof keek erbij alsof zij hoopte door billetjes te betten zieltjes te reinigen.

Wij hebben er allemaal aan moeten wennen door vrouwehanden ingezeept, afgespoeld en weer enigszins drooggemaakt te worden, maar Dolf was de enige die er hardop iets van zei. Zijn eerste wasbeurt kreeg hij van zuster Meilink. Ik had mijn bed naast het zijne en lette erop hoe hij zich hield. Hij leek zich telkens dringender,

af te vragen: zou ze dit, zou ze dàt ook? Telkens ja, natuurlijk. Toen ze weg was, zei hij: nou, als die aan het wassen slaat, houdt ze niet op eer ze alles gehad heeft. Van zuster Bonhof zei hij een dag later: die sponst maar zonder te kijken of je daar wel vuil bent. Van zuster Ida zei hij niets. Misschien was zij hem iets te mooi, te ondoorgrondelijk, te uniek om op een typering te komen. Hij liet zich, als aan haar hand, door een gesprekje voeren, terwijl zij met hem bezig was. Ook toen ze weg was had hij geen kommentaar. Abspoel, in het andere bed naast Dolf, de oudste en verreweg de kinderachtigste van ons, probeerde vergeefs hem uit zijn tent te lokken en verviel toen in eigen beschouwingen over dat gemengd bij wassen betrokken zijn. Hij begon met bijna ertegen te protesteren, was bereid in het midden te laten of het wel anders kòn, noemde het - als man zijnde - evengoed een eigenaardige gewaarwording en werd gemeenzaam over wat het hem deed als eraan gekomen werd. Zou jij, vroeg hij met een vette stem aan Dolf, zou jij er een geintje over durven maken als weer één eraan kwam?

Waarom niet? zei Dolf, maar de eerstvolgende keer, met zuster Bonhof, bracht hij het niet verder dan zenuwachtig giechelen.

Waar blijf je nou? vroeg Abspoel, toen zij weg was.

Ik kàn het niet, met Bonnie, zei Dolf. Morgen maar.

Dat werd zuster Ida. Het wassen verliep zonder hun babbeltje, want Dolf ging nergens op in. Hij lag het moment af te wachten en moed te verzamelen. Toen het zover was zei hij met een goedgelukt kleuterstemmetje: voorzichtig, zuster. Ik heb er maar eentje, hoor!

Het werd geen lachsukses. Op voorbeeld van zuster Ida deden wij alsof wij niets gehoord hadden. Dolf ging blozen en naar buiten kijken. Hij was duidelijk opgelucht toen zij klaar met hem was en hem een tikje op zijn neus gaf met een nat washandje.

Een halve week later kwam de dag van zijn operatie. Dolf was de

avond tevoren er al op voorbereid en verpletterd. Die ochtend, na mijn ontwaken en voordat hij gehaald werd, heb ik de beklemmendste uren van mijn leven doorgemaakt. Zuster Meilink en zuster Ida kwamen hem uit bed tillen. Toen zijn dekens opengeslagen werden leek hij zich te willen verzetten. Zuster Meilink nam een kordate houding aan, maar zuster Ida weerde haar af. Zij boog zich over Dolf heen, fluisterde iets tegen hem. Wij zagen zijn gezicht oplichten. Toen hij was overgeheveld en van het zaaltje werd gereden, zagen wij hem nog lachen en vertroeteld opkijken naar zuster Ida, die hem voortduwde.

Terwijl Dolf weg was, werd een kleine verhuizing verordonneerd. Abspoel moest zijn bed in de hoek ontruimen. Het werd afgeschermd tot een eigen kamertje voor Dolf en Abspoel kwam naast mij te liggen. De eerste dagen, met die schermen om dat bed, waren drukkend. Wij hadden Dolf erachter zien opbergen, willoos als een ding, zagen niets meer, hoorden nauwelijks iets van hem en waren nog te weinig aan de nieuwe toestand gewend om zelf kontakt te zoeken. Onder elkaar spraken wij drukker en luider dan tevoren, misschien in de hoop dat Dolf het zou horen en merken dat de wereld nog draaide.

Op een ochtend waren de schermen weg en bleek Dolf bereid een hand op te steken naar wie: ha, die Dolf, of: óók goeiemorgen riep. Ik hield die ochtend mijn hart vast, toen Abspoel een paar keer op het punt leek een gesprek met Dolf te beginnen, want ik had weinig vertrouwen in zijn takt. Ten slotte kwam hij tot vragen: waarom moest je eigenlijk zo lachen, Dolf, toen je naar de operatiekamer ging?

Lachen? vroeg Dolf. Lachte ik?

Ja joh, je had reuze lol.

Je bent krankjorum, zei Dolf, draaide zijn hoofd om en zei de hele dag geen woord meer.

De volgende ochtend kwam zuster Bonhof ons wassen, Dolf het laatst. Het kan verbeelding geweest zijn, maar zoals ik haar op Dolf zag neerkijken leek zij te poseren voor een piëta. Ik keek niet langer, maar leek aan mijn lijf te kunnen voelen waar dat van Dolf bevochtigd werd. Opeens hoorden wij hetzelfde zenuwachtige giecheltje, dat zuster Bonhof al eens eerder bij Dolf had opgewekt. Het ging over in een ongebreidelde lachbui. Ik zag Bonnie niets begrijpend, maar verheugd glimlachen. Dolf keerde zich naar ons met grimassen en gebaren, die opheldering beloofden. Zodra Bonhof weg was, riep hij: ik weet het, ik weet het ineens weer. Weet je wat ze zei?

Bonhof? vroeg Abspoel.

Nee, Ida. Ze zei: je komt er wel overheen, hoor. Beter een voet dan iets waar je maar eentje van hebt.

Oenoepokpok

Mevrouw Bidarga viel mij voor het eerst op tijdens een vernissage. Zij sprak luid tussen luide schilderijen, gaf haar oordeel erover: ze maakten haar nerveuzer als zij al nerveus was.

Een minuut later was ik al aan haar voorgesteld, door iemand die haar en mij kende en haar wel aan mij kwijt wou. Het was het eerste van een reeks vluchtige kontakten in zalen en foyers, die mevrouw Bidarga binnen enkele jaren het gevoel gaf dat wij heel goede kennissen waren.

Mijn jongste dochter (8), een keer meegenomen naar de opening van een tentoonstelling, waarop zij zowel als mevrouw Bidarga geportretteerd hingen, werd om die samenhang zo onstuimig door haar geknuffeld, dat zij naar huis wou, maar haar zuster (13) ziet haar wel graag op een konsertavond in de pauze opduiken om zich over mij uit te storten. Tegenover mijn vrouw (nogal nuchter in het reageren) draait mevrouw Bidarga zich gauw in buitengesprekpositie, maar de kinderen voelt zij als een grote band tussen haar en mij. Wanneer zij mij alleen ziet brengt zij ze opgetogen ter sprake. Ze hebben in haar geheugen een behandeling te verduren gehad, zoals woorden in een kontaminatie. Ze noemt hen mijn dochter en schijnt vooral de oudste voor ogen te hebben, opgedirkt met wat kwaliteiten van haar zusje.

Thuis houdt mevrouw Bidarga zich op met horoskopologie. Zij doet het op avondjes en amateursbasis, in groepsverband met wie zich ervoor laten strikken. Ik jarenlang niet. ‘Mijn bezigheden’, op

enigszins overwerkte toon in haar herinnering teruggeroepen, stelden mij vrij van deelname, tot zij een dringend beroep deed op mijn medewerking, om een oud groepje dat maandenlang al niet meer bijeen was gekomen, met mijn frisse bloed weer op gang te helpen.

Zij bleek aardig te wonen, in het enige huis van die straat met een voortuintje. Voor haar straatdeur stond een stil groepje mensen te wachten, voorzover dat kon onder een luifeltje. Zij keken naar mij toen ik naderde, beschouwden mij blijkbaar van voorbijgaande aard, want keken elkaar aan toen ik het hekje openmaakte en mij bij hen voegde. Mevrouw Bidarga? vroeg ik, op het huis wijzende. Het werd bevestigd. Heeft iemand al gebeld? vroeg ik na een poosje. Nee, zei een dame, maar zij zal wel gauw opendoen. Ze rust tot acht uur en het is al even over achten.

Behalve die dame waren er een man (te ver buiten haar bereik om te vermoeden dat hij de hare was), een duidelijk echtpaar en een jonge neger in een nieuw pak.

Mevrouw Bidarga deed open, keek over alle hoofden heen opgetogen naar mij, direkt daarop meewarig naar het echtpaar en het niet-paar en moederlijk naar de neger. Zij ging ons achterwaarts voor door een tochtdeur en een gang en bleef op de drempel van haar huiskamer wachten tot de neger en ik er helemaal mee klaar waren de andere vier bij de kapstok te assisteren. Die waren, op de hoofden na, in dezelfde kleur gebleven en staken binnen, aan de ronde tafel, somber af tegen de fleurigheid van tafelkleed en stoffering.

Mijn medebezoekers hadden ieder een blijkbaar al vroeger toegewezen stoel, want er werd bij het plaatsnemen minstens zoveel achterlangs als doorgeschoven. De stoel die voor mij open bleef, stond tussen de vrouw van het naast elkaar zittende echtpaar en de andere vrouw. Naast deze zat de neger, tussen hem en mevrouw

Bidarga was een theemeubel en aan de andere kant van haar de man-op-zich.

Ik zat daar zonder aan de anderen te zijn voorgesteld, dacht dat mevrouw Bidarga het niet nodig vond, maar zij kondigde aan het te zullen doen als zij eerst even water voor de thee had opgezet. Houdt U van chinese thee? vroeg ze mij. Ik moest dat nog ervaren, ook dat ik er nerveuzer van word als ik al nerveus ben.

Mevrouw Bidarga zei opgewekt dat ik een nieuw gezicht was in de groep, die - zucht en plotselinge daling van temperatuur - onvoorstelbaar anders was geworden, sedert haar vorige avondje, nog geen drie maanden geleden.

Hij bijvoorbeeld. (Zij wees naar rechts.) Doof. Opeens zijn gehoor verloren. Drie maanden geleden nog luisteren als de beste. En nu op het dove af hardhorend.

Ik keek naar de man. Hij scheen te begrijpen dat wij het over hem hadden, maar dat denken ze altijd geloof ik.

Hij kòn nog wel wat horen, zei mevrouw Bidarga, maar dan moest hij zijn best ervoor doen. Dat wilde hij niet. Het was nog te vers. Hij was nog niet uitgemokt. Het zou wel wennen.

Een gehoorapparaat? vroeg ik.

Wilde hij niet.

Zij boog zich naar hem toe, wees hem mij aan en noemde mijn naam. Hij verstond het niet. Ik pakte mijn balpen en zocht in mijn binnenzak naar iets om hem op te schrijven. Het mocht niet. Hij moest leren zich aan te passen. Steeds dringender en niet eens precies om beurten riepen zij, ik en de neger mijn naam. Maar die is er te kort voor. Van verschillende kanten opklinkend lijkt hij een roep, waar geen dove een naam in vermoedt. Het water ging koken. Het moest op de thee. Meteen, want dat luistert zo nauw bij chinese.

Mevrouw Bidarga wilde de kopjes al klaar zetten, bedacht zich,

liet de tafel leeg, boog zich er helemaal overheen met twee uitgestoken hartelijke handen, één op zijn pols, één op de hare. Ik noem het moedig, zei ze tegen het echtpaar. Ik vind het prachtig dat je weer gekomen bent. Héél flink. Van allebei heel flink.

Het echtpaar hoefde nauwelijks te reageren, zo deerniswekkend had het er al bij gezeten. Mevrouw Bidarga hield kontakt met hen en keek half liggend op naar mij. Ze hebben hun zoon verloren, zei ze. Vorige keer was hij nog hier, voor het eerst eens meegekomen. En toen, ineens... Maar eigenlijk niet ineens. Wij wisten het, zagen het aangekondigd. Hij lachte erom, wilde eerst niet meedoen en spotte erom toen de sterren spraken. Hij lachte erom! Maar wij wisten het. Nietwaar? vroeg ze en schudde de beide polsen. Wij wisten het toch? Ze keek naar mij alsof ze verlangde dat ik het zou beamen.

Ongeneselijk? vroeg ik.

Frontaal. In volle vaart.

Opeens hoorde ik de andere vrouw naast mij snikken. Mevrouw Bidarga keek op naar haar, schoof op naar haar, wilde haar hand pakken, maar werd afgeweerd.

Tineke.

Ik kan er niet over pràten, zei het vrouwtje. Ik kàn er nog niet over praten.

Mevrouw Bidarga knikte haar geruststellend toe, sprak er niet over, zei alleen tegen mij: wat er niet allemaal veranderd is, sinds de vorige keer.

Toen boog zij zich naar links, naar de neger. En dat is onze... (niet te onthouden). Ik mag hem een beetje mijn toevlucht noemen, want hij woont hier ver van de zijnen, in een heel vreemd land.

Hij voelde zich best, zo te zien. Aan hem was het enige zwart, dat niet helemaal zwart was.

Hij praat graag, zei mevrouw Bidarga. Ook hollands, maar dat

gaat nog niet zo goed.

Ja, ja, dag menéér, zei de neger. Ik kon hem wel zoenen, zo dankbaar was ik voor zijn opgewekte snuit.

Hij is gelukkig niet helemaal alleen, zei mevrouw Bidarga. Hij heeft een hond. Een prachtige hond, uit zijn eigen land, een echte... hoe heet dat ook weer?

Hij kon het niet in het hollands zeggen en keek er neerslachtig van. Hij wilde hem aanduiden, boven de tafel, maar die leek er te klein voor.

En een leuke naam heeft die hond, zei mevrouw Bidarga. Onopakpak. Nietwaar? Hij scheen ervan te schrikken - wie weet wat dat in zijn taal betekent.

Oenoepokpok, zei hij.

Oenoepokpok, natuurlijk, Oenoepokpok, riep ze, waardoor ik het goed kon onthouden.

De kopjes kwamen nu alle zeven op tafel, met een trommeltje reform-biscuits. We dronken en knabbelden en lieten ons door mevrouw Bidarga voorlichten over mij, de nieuwe, hartelijk geroemd als vader van mijn ‘dochtertje’. Tjonge wat een kind was dat. Zo muzikaal (dat is de oudste) met prachtig rood haar (jongste) en een toetje... Ze trok er een dat op geen van beiden lijkt, maar ook dat had ik willen zoenen, om de halvering van mijn kroost en het doodzwijgen van mijn vrouw, zodat ik tegenover de getroffenen rondom die tafel niet matelozer door het lot begunstigd leek dan die neger met zijn Oenoepokpok.

Hoe oud is uw dochtertje? vroeg de vrouw van het echtpaar.

Elf, dacht mevrouw Bidarga, maar ik maakte er tien van, toen ik het echtpaar een blik zag wisselen, die mij het gevoel gaf dat hun zoon twee en twintig geworden was.

Mevrouw Bidarga haalde opeens een stapeltje stijve cahiers te voorschijn. Toen ze uitgedeeld waren en ook ik er een gekregen

had, bleef er nog eentje over. Zij keek naar een tekst op het etiket, zo kort als een naam, weifelde, alsof zij in overweging had daar een kruisje achter te tekenen en stopte het cahier weer weg. Ze opende haar eigen eksemplaar. Ik zag pagina's, bedrukt met een bladindeling, berekend op horoskopische invulling.

U zult er als nieuwe aan moeten geloven, zei ze tegen mij. En eerlijk zeggen, hoor. Tot op de sekonde, als U die weet. Maar eerst zullen wij nog even drinken, dan kan de theeboel van tafel.

We dronken, knabbelden, zagen de kopjes verdwijnen. Het trommeltje ook, maar dat kwam meteen weer terug, omdat mevrouw Bidarga daar uit wilde halen wat er nog in zat: drie hele en een kapotte. Zij boog zich naar de neger. Voor Oenoepokpok.

Hij weerde ze af, maar zij zag het niet. Ze was weggedoken in haar theemeubel, om er een zakje uit te toveren, waar zij de biscuits in deed. De neger wou ze niet aanpakken, zei en gebaarde nee nee nee, nee nee nee.

Hij lùst ze toch wel? Hij màg ze toch wel?

Maar dat was het niet. Erger. Hij wist er het hollandse woord niet voor, maar hij ging het voordoen, even Oenoepokpok zijn, weer boven de tafel. Het was duidelijk - die hond was dood.

Och... zei mevrouw Bidarga en ze had gelijk. Negers zijn weergaloze smartvertolkers. Het beklemmendst was dat hij erbij naar mij keek en door alle bezochten links en rechts van mij leek afgevaardigd als onevenaarbare kijker-naar-mij. Het was alsof zij met zijn ogen mij dwingen wilden mijn blikken neer te slaan, het cahier te zien, het open te maken en een pagina in te vullen, waaruit een boodschap af te leiden zou zijn, zoals die waar die zoon om gelachen had.

Ik wilde die neger terug hebben aan mijn kant, bij de thuis-troost-vinders. En ik had er een offer voor over. Wilt U een andere hond? vroeg ik hem. Mag ik U *mijn* hond geven?

Ik had mij voorover gebogen en zag hem kijken, maar gelukkig al anders, naar mijn verbleekte handen op het zwart dat uit zijn mouwen stak. Mevrouw Bidarga kwam meedoen boven de tafel, greep waar zij hand zag, blank of bruin. O, dat is heerlijk. Hij krijgt weer een hond. Dàt vind ik prachtig, hij geeft hem zijn hond, hij krijgt weer een Oenoepakpak. Zij zwaaide zich naar de dove hoek. Heerlijk! Prachtig! Zijn hond is dood. Hij krijgt weer een hond. Hij geeft hem zijn hond.

Ik wil geen hond.

Goed zo! Hij heeft hond verstaan!

Ik ben op weg gegaan om Tommie te halen. Drie jaar hebben wij dat beest. Ik wou dat ik mij van die drie jaar een dag kan herinneren, waarop wij niet gelachen hebben. Of gelach waar Tommie niets mee te maken had. Hij is groot, al kan hij op een tafel. Hij is anders zwart dan die neger, maar zij zullen wel goed bij elkaar glanzen.

Ik zal hem straks vlot het huis uit kunnen smokkelen, want dat heb ik hem zelf geleerd. Ik zal de straatdeur open doen en fluiten. Dan gaat hij op zoek naar zijn riem en komt ermee naar buiten. Mijn vrouw zal slapen als ik thuis kom zonder Tommie. De kinderen nu al uren. Dat weet ik precies allemaal. Niet hoe ik morgen zal uitleggen waarom Tommie nu Oenoepokpok wordt genoemd door een neger. Ik zal het niet zeggen en van die neger niet meer dan volstaat om duidelijk te maken, dat hij een onachterhaalbare vreemdeling is.

Mijn vrouw, mijn oudste en mijn jongste - ik heb ze wel vaker tegen mij gehad. Maar nooit alle drie tegelijk en altijd wist ik wel wat te zeggen. Morgen zal dat onbegonnen werk zijn, maar God weet: mijn vrouw, mijn oudste of mijn jongste, minstens één van hen heb ik ermee gered.

Porselein

Vlak bij het bureau zag Merkels daar Van Bremen uit komen, rechtsaf zwenken zonder hem te zien en voor hem uit wegstappen. Hij wilde hem roepen om hem een opdracht te geven in verband met een zaakje dat hij in onderzoek had, maar hun aandacht werd getrokken door een auto, die voor het bureau stopte en waarvan de bestuurder opgewonden leek. Hij was van onder zijn stuur vandaan opgeschoven naar de andere kant van de bank, riep iets, tikte tegen de portierruit, draaide deze een eindje omlaag, maar deed toen het portier open, riep: Agent, agent, en kwam uit zijn wagen. Van Bremen was blijven staan. De man kwam naar hem toe, bij de laatste passen meer met een lichte wending van zijn hele lichaam dan met een duidelijk gebaar de aandacht richtende naar zijn auto. Oude dame, zei hij. Onwel.

Merkels en Van Bremen keken. Daar lag zij, zover zij kon opzij, achterover en onderuit gezakt in de hoek waar zij waarschijnlijk eerst rechtop had gezeten, haar hoofd op haar schouder. Haar hoed, een zwarte bol zonder rand met van voren een opwippertje van dezelfde stof, leek erop gemaakt bij zulke gelegenheden recht te blijven zitten.

Nou, zei Van Bremen, we hebben hier de dokter haast naast de deur. Kijk, niet de eerste, de tweede zijstraat. Hoekhuis. Daar woont de dokter. De ingang is om de hoek. U draait met de trottoir-band mee, stopt en U staat voor zijn deur.

De man keek alsof hij een andere reaktie had verwacht.

Nou man, opschieten als die dame niet goed is. Tweede zijstraat, hoekhuis.

Ik ben bang, zei de man, ik denk...

Ja, ik ook, zei Merkels. Ga je gang maar, Van Bremen. Kom morgenochtend even op mijn kamer. Nu, meneer, instappen. Ik rijd wel even mee naar de dokter.

Bij het doktershuis stond een sportwagen voor de deur. Hij is thuis, zei Merkels. Rijdt U maar langs die wagen en naast het huis het garage-pad op. Ja, hij heeft zijn garage open laten staan. Rijdt U er maar in, dat is de vlugste manier om hem naar buiten te krijgen, als hij het merkt.

Zij kwamen uit de auto. Merkels deed een van de garagedeuren dicht, draaide de verlichting aan, wenkte de man naar buiten, kwam met hem mee en sloot met de andere deur de garage, op een kleine opening na.

Op het pad kwamen zij de dokter tegen. Die keek minder verwonderd toen hij Merkels herkende. Zij groetten elkaar. Kijkt U even, dokter, zei Merkels. En belt U mij op het bureau.

En dan?, vroeg de dokter. Ik ga over een uur weg en wil de boel kunnen sluiten.

Dan is alles wel weg, dokter.

Onderweg naar het bureau spraken Merkels en de man niet veel. Merkels had naar het verkeer gewezen en gezegd: Bijna alles wat hier langs rijdt gaat de stad uit of komt binnen. Komt U ook van buiten?

Ik ben op de buitenweg geweest, tot de verkeersrotonde en toen terug.

De meesten gaan verder, zei Merkels.

In het bureau nam hij de man mee naar zijn kamer, liet hem plaatsnemen bij een schrijftafel, ging er zelf ook zitten en haalde een bloknote uit een la. Geeft uw rijbewijs maar even, zei hij. Hij nam

er de gegevens van over: Hendrik van Leeuwen... Werktuigkundig ingenieur.

En die oude dame is?

Mevrouw Reves, met sz of zs, ik zal eens kijken. Hij haalde een zakagenda te voorschijn, gaf hem aan Merkels en wees op een notitie.

Revesz. Het adres?

Het adres? Ja, ik weet waar zij woont. Ik ben de straatnaam vergeten. Het is in de bomenbuurt. Ik weet haar te vinden, maar de naam...

Merkels wees naar een grote wandkaart en liep er met Van Leeuwen naar toe.

Das is de Essenlaan, die U aanwijst.

Ja, Essenlaan.

Huisnummer?

Het is hier, het derde huis.

Nummer 5 dus. Wat zijn de voornamen van mevrouw Revesz? Dat weet ik niet.

Heeft ze telefoon?

Op de Essenlaan is telefoon, maar zij woont met familie, met haar broer en haar schoonzuster, of met haar zuster en haar zwager, denk ik.

Nou, de voornamen laten we dan even schieten. Dus we hebben: Mevrouw Revesz-Porselein...

Nee, niet porselein, zei Van Leeuwen geërgerd.

Niet? Het lijkt er te staan, maar U zegt het maar.

Er staat wel porselein, maar dat heeft niets met haar te maken. De telefoon belde. Merkels luisterde. Houdt hem maar even op jouw toestel, ik kom bij je. De dokter, zei hij, toen hij de kamer uitging. Het duurde een poosje voordat hij terugkwam. Het is zoals U dacht, zei hij. Zij is dood. Geen sporen van geweld, liet hij

erop volgen, maar dat luchtte Van Leeuwen niet zichtbaar op. Mevrouw Revesz is vast geen familie van U. Hoe kwam zij in uw wagen?

Ik had haar afgehaald om naar de kerk te brengen.

Welke kerk?

Van Leeuwen was door zijn onverhuld-verbaasde toon weer geergerd. U moet niet zoveel vragen, zei hij. U moet niet de indruk wekken alsof U het uit mij moet trekken. Ik ben hier uit eigen beweging gekomen, vergeet U dat niet. Merkels maakte een kalmerende beweging. Ik stel vragen, zei hij, omdat ik zelf het best weet wat ik wil weten, niet om indrukken te wekken. Goed, U wilt ons wat vertellen.

Van Leeuwen keek alsof dat toch eenvoudiger klonk dan het was. Toen begon hij: Ik wilde mevrouw Revesz met mijn auto naar de kerk brengen. Dat deed ik wel meer. Anderen ook.

U bracht ook andere mensen naar de kerk?

Ja, dat ook, maar ik bedoel, andere automobilisten brachten mevrouw Revesz ook wel eens. We hebben een groepje. Wie een wagen heeft en daar bereid toe is, neemt zondagsmorgens mensen mee naar de kerk en brengt hen na afloop weer thuis. Van Buren, zelf automobilist, ofschoon al oud, organiseert dat voor ons. Het gaat om mensen met een zwakke gezondheid. Zij kunnen nog wel een dienst bijwonen, maar zij zijn oud, een beetje gevoelig voor het weer, soms slecht ter been...

Kortom, porselein?, vroeg Merkels grinnikend.

Ja, porselein. Maar U begrijpt er niets van. Het is geen uitvinding van mij, dat porselein. En waarschijnlijk niemand in ons huidig groepje heeft het bedacht. Ik hoorde het van Van Buren. Toen ik mij had opgegeven en het eerste adres van hem doorkreeg, zei hij: Een denk eraan, het is porselein, hoor!, om mij te waarschuwen kalmpjes aan te rijden.

U hoeft U niet zo boos te maken, zei Merkels. Ik begrijp het best, het is een onschuldig grapje.

U begrijpt er niets van. U denkt dat wij huichelaars zijn, die de brave jongens spelen, behulpzaam voor oude mensen, en dan achter hun rug cynische mopjes tappen. Maar het is geen grapje. Het is... Ja, het is een verweer. Maar hoe zou U dat begrijpen? Je gaat naar de kerk en je rijdt een eindje om, om iemand mee te nemen. Terug net zo. Het lijkt een kleinigheid en dat is het ook. Maar tegen mijn vrouw moet ik zeggen: Wil jij gaan lopen met de kinderen? En als je daar dan bij zegt: Ik moet porselein rijden...

Dan grinnikt uw vrouw?

Nee, dan grinnikt mijn oudste zoon en dan lacht mijn vrouw omdat hij grinnikt. En mijn moeder moet ik op de tram zetten, als zij bij ons logeert en naar de kerk wil.

Waarom? Kan zij er niet bij?

Zij zou zich niet in kunnen houden. Zij is ook een oud mens. Zij zou zich ergeren.

Heeft uw moeder er bezwaar tegen?

Nee, maar zij weet helemaal niet hoe het gaat. En die oude mensen dikwijls ook niet, dat is het hem juist. Zij zien ons soms aan voor een door de kerk bezoldigde ophaaldienst. Sommigen doen uit de hoogte of zeggen minzaam: Dag chauffeur. Het gaat hun altijd te hard en te onvoorzichtig. Zij dienen hun beklag in en vragen een andere chauffeur, wanneer zij onnodig een beetje geschrokken zijn. Zo zijn ze niet allemaal, natuurlijk, en wij trekken het ons niet aan. We wisten het vooruit, trouwens. Wanneer wij elkaar tegenkomen, willen wij wel eens vragen: Moet je zondag porselein rijden? Maar daar blijft het bij. We zetten niet venijnig porselein in ons boekje, achter hun naam. Ik deed het anders nooit. Hier, riep Van Leeuwen, en bladerde in zijn zak-agenda, hier, Van Peski, vorige week naar de kerk gebracht. En hier, mevrouw De Ruiter en Mr. Duk-

kes, allemaal enkel de naam. Zelfs bij mevrouw Revesz deed ik het eerst nooit. Hier, in januari, mevrouw Revesz, zonder porselein. En vorig jaar ook een keer of wat, alleen maar haar naam.

Mevrouw Revesz was niet uw makkelijkste klant?

Ik had haar doorgekregen als een hopeloos geval. Je kunt ook meteen nee zeggen, zei Van Buren. Alle anderen heeft zij al ‘ontslagen’, of ze hebben haar opgezegd. Hebt U geen andere chauffeur?, vroeg ze mij gisteren. Ik zou gelogen hebben als ik nee zei, want ik heb jou nog, maar als je het niet eens wilt proberen, is het mij ook goed.

Ik ben nogal koppig. Ik nam haar drie zondagen achter elkaar voor mijn rekening. Toen vonden anderen uit ons groepje het te mal en losten mij af, maar ik kreeg haar vaak door van Van Buren, altijd met de vraag of ik er nog niet genoeg van had. Vanmorgen kreeg ik er genoeg van.

Op de Beukenlaan reed een meisje voor mij uit op de fiets. Ik moest rechtsaf en wij zouden ongeveer gelijktijdig bij de bocht zijn. Ik hield haar goed in het oog, minderde vaart en bleef achter haar, want ik verwachtte bij de hoek een rukwind. Ik kreeg haar daar inderdaad voor mijn wiel. Haar rokken waaiden op en zij probeerde er met één hand iets tegen te doen, maar moest er haar stuur weer mee grijpen. Ik was voor alle zekerheid helemaal tot stilstand gekomen. Opeens voelde ik mevrouw Revesz mij op mijn schouder tikken. Ze zei: Als je uitgegluurd bent, jongeman, wil ik naar de kerk.

Ik hield mij in. Het meisje had ik intussen ver genoeg voor mij uit om de bocht te kunnen nemen. Ik gaf wat gas en trok wat op. Ja, nu jakkeren, hè?, zei mevrouw Revesz. Ik had nog niet eens kunnen schakelen, zover was ik van jakkeren af.

Van Leeuwen onderbrak zijn relaas, scheen naar woorden te zoeken en zei: Ik wil telkens zeggen: Toen wist ik niet meer wat ik deed.

Maar ik wist precies wat ik deed, want ik wist precies wat ik wilde. Ik wou haar jakkeren leren. Ik zag opeens dat stuk Rijksstraatweg voor ogen, die rechte baan, de cirkel om de rotonde en weer kaarsrecht terug naar de stad. Ik wou die weg rijden met haar, zo hard als ik het zelf nog nooit had gedaan. Jakkeren, zei ze. Zij zou eens weten wat jakkeren is. Ik zou haar laten zien hoe een auto kan vliegen en heel blijven, om haar te laten beseffen hoe wij altijd kropen naar de kerk. Door de stad ging ik al hard en op de buitenweg nog veel harder.

Hoe groot was uw snelheid?

Ik heb niet gekeken, alles wat ik eruit kon halen.

En bij de rotonde?

Ik minderde vaart, natuurlijk, ik minderde vaart, ik wou geen brokken maken. Maar ik ging er op twee wielen omheen.

Was er verkeer op de weg?

Ja, de een na de ander haalde ik in.

En bij de rotonde?

Ja, ook in de bocht ging ik er een voorbij.

Had U geen wagens met voorrang tegen?

Ik denk het niet. Ik weet het niet meer, maar ik ben niet gek, ik denk het niet.

Wat deed mevrouw Revesz?

O, ja, zij gaf geluid, maar dat leek erbij te horen, ten bewijze dat ik hard genoeg ging, net als al die auto's die ik voorbij stoof. Alleen op het rechte eind terug hoorde ik niets meer. Ik keek in de spiegel...

Wat denkt U dat er gebeurd is?

Ik denk dat die twee wielen het hem deden. Zij gaf geluid, ik zei het U al, ik zal het nooit vergeten. Maar het is alsof ik er belang bij heb het altijd te onthouden. Er is iets geks met dat geluid. Op de weg trof het mij niet, maar nu weet ik het bijna zeker. Zij was niet

bang, als U het mij vraagt. Het klonk boosaardig, zoals alles wat ze zei. Maar bovendien triomfantelijk, alsof ze blij was voor het eerst van haar leven volop reden te hebben voor het kankeren, dat zij toch al altijd deed. Ze genoot, als U het mij vraagt. Ze wist dat ik wist wat ik deed. En wat een verhaal als zij weer veilig thuis was en Van Buren kon opbellen.

Maar in de bocht moet zij de angst gekregen hebben en haar vertrouwen in mij verloren. Daar gaan we, zal zij gedacht hebben toen die twee wielen van de grond kwamen, en...

Daar ging ze. Ja, dit, of iets wat erop lijkt, moet er gebeurd zijn. Nou, het is in elk geval netjes dat U het zelf bent komen zeggen. We krijgen ze meer hier, de mensen, die zichzelf aan komen geven. Soms, omdat ze menen, dat zij er welbekeken niet helemaal bij waren toen ze het deden. Anderen schrikken gewoon nog meer terug van achtervolgd worden dan van gepakt zijn. En dan zijn er, die hopen gerustgesteld te worden: Gaat U maar naar huis - uw schuld is het niet. Waarom bent U eigenlijk gekomen?

Ik weet het niet. Ik wilde haar naar een ziekenhuis brengen, maar toen zag ik opeens het bureau en die agent uit de deur komen.

Wanneer ik uw verhaal op papier zet, ondertekent U het dan?

Ja.

Ik zal die verklaring kunnen doorgeven en van de zaak af zijn. Ik ben blij toe. Ik zou er niet graag in dit stadium bij gehaald worden: Hier, een zaakje, rond tot en met de bekentenis, nu jij verder. Ik zou het niet weten en de rechter misschien ook niet. Ik ben geen jurist en ik volg geen rechtszaken, alleen die paar waar ik moet getuigen. Daarnaar te oordelen zou ik zeggen dat de boel te omslachtig gaat. Met hetzelfde resultaat zouden zij de vonnissen kunnen afslaan: Twintig jaar - tien - vijf - vier - drie - twee... tot de officier zei: Stop, voor minder doe ik het zeker niet, of de verdediger: Goed, tegen drie weken zal ik mij niet verzetten.

U begrijpt niet waar het om gaat, riep Van Leeuwen. Voor mijn part krijg ik levenslang.

Ja, zo heb ik ze meer gehoord. Maar moet U hen een paar maanden later horen, voor de rechter. Al hebben zij tien mensen doodgereden, dan vechten zij nog voor behoud van hun rijbewijs.

Ik wil mijn wagen niet meer zien.

U ziet uw wagen nog wel eens. En misschien niet eens een rechter. Ik heb er geen verstand van, maar met een handige verdediger in vooruitzicht en uw groepje porseleinrijders als getuigen, beginnen zij er misschien niet eens aan. O, ik kan U wel begrijpen. Ik kan een heel eind met U meegaan. Misschien zou dat ouwe wijf mij ook hels hebben gemaakt in uw plaats. Niet om wat ze vanmorgen zei. Het is tenslotte een aardig gezicht als die rokjes omhoog gaan - misschien kreeg U daarom de pest in. Ja, maakt U maar kwaad. Ongehoord, hè, zo'n optreden tegen een heer, die alleen maar even met twee wielen door de bocht ging met een bange oude vrouw in zijn wagen. Weet U waar ik bang voor ben? Dat U vrijuit zult gaan.

Wat bedoelt U met vrijuit gaan? Hè? Wat noemt U vrijuit? Weet U wat ik in vooruitzicht heb? Dat ik straks mijn vrouw moet zeggen wat ik gedaan heb. Dat voortaan mijn zoon bleek wordt inplaats van te grinniken, wanneer hij het woord porselein tegenkomt. Dat vergeet U, met uw vrijuit gaan.

Ik vergeet bijna nog iets. De familie van mevrouw Revesz moet gewaarschuwd worden.

Ja, wie doet dat?

Ja, wie doet dat. U spreekt maar met de politie en het komt in orde, hè?

Ik zal het doen, zei Van Leeuwen.

Weet U wat U zegt?

Ja, ik zal het doen.

Ik denk dat de rechter U een mildere straf op zou leggen.

Ik zal het doen. Maar wat gebeurt er met mevrouw Revesz?

O, die is al op rollen - de dokter had haast - ze heeft al een nummer en een kaart, een inschrijvingsdatum en een geïnventariseerd tasje. Mogelijk wordt zij vandaag nog bij haar familie afgeleverd.

Zij gingen op weg naar de Essenlaan. Ik ga met U mee, had Merkels gezegd. U gaat naar binnen en ik wacht bij het huis en kom later. U vertelt het eerst en ik zeg het officieel aan.

Bij de hoek liet hij Van Leeuwen alleen naar het derde woonhuis lopen. Van Leeuwen belde aan. De oude vrouw, die hij er verwachtte, deed open en herkende hem. Waar is mijn zuster?, vroeg zij. Ze keek langs Van Leeuwen, zag geen auto. O, dat is het. Er was iets vreemds toen ik opendeed en U zo zag staan. Dat doet U nooit. U belt en gaat mijn zuster uit de auto helpen. En als ik opendoe, bent U allebei al vlak bij de deur. Is er een ongeluk gebeurd?, vroeg zij opeens.

Mag ik even binnenkomen?

O, ja, natuurlijk, komt U binnen. Maar ik zie het aan U. Er is iets. Och, die Sophie. Zij had er een voorgevoel van. Ik sterf in een ravage op weg naar de kerk. Hoe vaak heeft ze dàt niet gezegd. In de huiskamer bleef zij even staan en wees naar de zoldering, om attent te maken op gestommel. Dat is mijn broer, zei ze. Hij zal denken dat Sophie er is en dat ik koffie ga zetten. Hij zal wel gauw beneden komen, want Sophie ziet het niet graag dat hij 's zondags lang boven blijft. Het is toch al een beetje moeilijk, 's zondags. Sophie kerkelijk - geworden - en mijn broer en ik niet.

Van Leeuwen kreeg een inval, die hem bijna zo schandalig leek als zijn behandeling van mevrouw Revesz. Niet kerkelijk, ging hem door het hoofd. Ja, dat komt ervan, dan krijg je zulke boodschappen thuis. Hij zag in zijn verbeelding Merkels grijnzen om zo'n poging tot afwenteling van de schuld. Hij wilde zijn rol onver-

bloemd onthullen, maar hij miste de moed zijn daad tegenover de zuster te verklaren met een meedogenloze schildering van mevrouw Revesz.

Zij zaten nu tegenover elkaar. Ja, zei Van Leeuwen, er is iets met uw zuster gebeurd. Het is geen autobotsing, maar het is even erg. Waar is zij?

Ik weet het niet. Misschien in het ziekenhuis. Zij zal wel hier gebracht worden. De politie komt ook, om U in te lichten, maar ik wilde het U zelf vertellen voordat de politie of uw zuster hier zijn. Dat is vriendelijk van U.

Zegt U dat niet. U weet niet hoe het gegaan is. Het is mijn schuld. Uw zuster is geschrokken.

Haar hart. Zij heeft een zwak hart. Mijn broer ook. Ik ben de enige van ons drieën met een goed hart.

Ja, haar hart, denk ik. Zij is geschrokken en ik heb haar aan het schrikken gemaakt.

De oude vrouw had opeens weer haar aandacht bij het gestommel boven. Mijn broer, zei ze. Hij zal gauw komen nu. U moet voorzichtig zijn. U moet niets zeggen. Hij heeft ook een zwak hart. Ik zal het wel vertellen. Is Sophie dood?

Van Leeuwen knikte. Door mijn schuld, zei hij. Uw zuster is in mijn auto gestorven, van schrik, omdat ik zo hard reed. Hij keek de oude vrouw aan, zag ontsteltenis op haar gezicht, maar nog niet de afschuw die hij meende met zijn bekentenis te zullen opwekken. Ik heb heel, heel hard gereden, zei hij opnieuw, terwijl hij zich afvroeg aan wat voor snelheid zij daarbij zou denken - 50 km per uur? Ik ging als een straaljager over de weg, verduidelijkte hij. Op twee wielen.

Maar zei Sophie dan niet dat zij bang was?

Ja, zij schreeuwde.

Zij keken naar elkaar. Van Leeuwen wist niets meer toe te voegen

aan wat hij had gezegd. Hij vreesde dat hem het uiterlijk ontbrak om met zo'n verhaal geloofd te worden. Maar het gebeurde scheen langzaam vat te krijgen op haar verbeelding. Hij zag haar handen omhoog komen van haar schoot en de stoelleuningen omklemmen, als voelde zij zich suizen in een nooit gewilde vaart. Toen zij ging spreken scheen zij zich geheel te hebben vereenzelvigd met haar zuster. Maar als ik toch zeg, dat ik bang ben, gaat U dan harder rijden, en nog harder, en nog harder?

Van Leeuwen schudde zijn hoofd en bleef het schudden, niet in staat zich zoiets voor te stellen. Ik zou het niet kunnen, zei hij, en toen, met het uiterste aan critiek, dat hij zich wilde toestaan, uw zuster was een heel andere vrouw dan U bent.

Opeens kwam zij uit haar stoel. Sssst, mijn broer, zei ze. U zegt niets. Denkt U eraan, U zegt niets. U zou hèm ook vermoorden. Ik zal het zeggen.

Zij hoorden de oude heer in de gang, zagen de huiskamerdeur opengaan en hem binnenkomen. Dag Leentje, zei hij. Aha, bezoek? Ik dacht dat Sophie er was.

Karel, zei de oude vrouw, dit is de meneer, die Sophie vanmorgen heeft afgehaald.

Ja ja, XL-35-15, gemakkelijk te onthouden. Revesz, mijnheer. Hoe maakt U het?

Van Leeuwen, zei Van Leeuwen.

Karel, ga eens zitten.

Straks, Leentje, als Sophie er is. Waar is zij eigenlijk? En toen tegen Van Leeuwen: U hebt toch geen brokken gemaakt?

Ga nu eens zitten, Karel, riep de oude vrouw, nog voordat Van Leeuwen kon antwoorden.

Straks, Leentje. Kan jij er ook al niet tegen wanneer ik mijn benen even strek?

Nu moet je eens luisteren, Karel. Die meneer is ons iets komen ver-

tellen over Sophie. Zij is in zijn auto niet goed geworden. Hij heeft haar niet thuis kunnen brengen.

Waar is zij dan?

In het ziekenhuis. Misschien komt zij straks thuis.

Is het niet ernstig, dan?, vroeg Revesz, of... of juist wel? U bent niet ergens tegenop gereden?, vroeg hij aan Van Leeuwen. Die schudde zijn hoofd.

Dan is zij geschrokken, zei Revesz beslist. Is zij dood? Als zij dood is, is het schrik geweest, en haar hart. En - zei hij ook nog - haar voorgevoel.

Hij keek van de een naar de ander en toen er geen tegenspraak kwam ging hij zitten, zweeg en keek alsof de zaak hem toch onbegrijpelijker voorkwam dan hij hem zelf stelde.

Er werd gebeld.

Dat zal de politie zijn, zei Van Leeuwen, er zou iemand komen. De oude vrouw stond erop zelf naar de voordeur te gaan. Zij liet Merkels in een kabinetje, niet van plan hem toegang tot de huiskamer te geven voordat hij zou hebben beloofd tegen haar broer niets te zeggen van de eigenlijke oorzaak van haar zuster's schrik. In de huiskamer zag Van Leeuwen de oude heer Revesz, nog steeds in gedachten, langzaam zijn hoofd naar hem keren en zijn mond opendoen. Ik ben ervan ondersteboven, zei hij. Dat voorgevoel had ik altijd met een korreltje zout genomen. Ik had de pest aan haar voorgevoelens, want zij leken mij niet echt. Als kind had zij al een voorgevoel. Over mij. Ik zou altijd een nietsnut blijven. Zij gaf dat niet als haar mening over mij, gebaseerd op wat ik kon en niet kon, goed of verkeerd wist. Nee, ik zou altijd een nietsnut blijven, los van mijn eigenschappen, omdat zij er dat verrekte voorgevoel van had. En zij heeft het niet eens, dacht ik. Ook dat voorgevoel van een auto-ongeluk - ik heb geen moment geloofd dat zij erin geloofde. Maar allebei haar voorgevoelens zijn uitgekomen - dàt is

het gekke - terwijl zij er niet in geloofde. Begrijpt U? Er zit iets beangstigends in als het op die manier ook kan uitkomen. Alsof je een grapje vertelt en onder het spreken merkt dat het geen lolletje meer is.

Merkels kwam met de oude vrouw de huiskamer binnen, gaf de oude heer een hand en noemde zijn naam. Revesz, hoorde hij. Hij ging meteen zakelijk aan de gang. U bent meneer Revesz en dat is juffrouw Revesz, wees hij. En mevrouw Revesz?

Mevrouw Revesz, zei de oude heer, is ook juffrouw Revesz en onze zuster.

Merkels gaf hem een kort, door zijn zuster Leentje gecensureerd overzicht van de gebeurtenissen. Hij zag kans een deelnemingsbetuiging achterwege te laten zonder onverschillig te lijken, bevestigde de mogelijkheid dat de overledene die dag nog thuisgebracht zou worden, maar zei, dat daar nog iets aan vooraf zou moeten gaan. Het klinkt misschien verschrikkelijk overbodig, zei hij, maar een van U beiden moet U ervan overtuigen, dat de dame, die gestorven is in de auto van meneer Van Leeuwen, inderdaad uw zuster is.

Hij heeft haar toch afgehaald?, zei Revesz.

Zij heeft haar spaarbankboekje in haar tasje, zei juffrouw Revesz. Wij moeten zeker weten dat die dame en het tasje bij elkaar horen. Nou, waar is zij?, vroeg Revesz. Dan ga ik mee.

We kunnen naar het bureau gaan, zei Merkels. Daar hoor ik waar uw zuster is en wij rijden er even heen.

O nee, lopend, zei Revesz. U krijgt mij vandaag niet in een auto, zelfs niet in de tram.

Van Leeuwen nam Merkels even apart. Het is intussen wat laat geworden, zei hij. Ik ben bang dat mijn vrouw ongerust gaat worden.

O, U kunt haar opbellen. Als U het nu doet en zegt wat U gedaan

hebt, schrikt zij. Als U haar eerst nog een poosje in angst laat, is zij opgelucht wanneer zij U ziet, met uw verhaal.

De oude heer Revesz liep moeilijk. Het eind naar het bureau scheen hem niet mee te vallen. Toen zij hij een terrasje kwamen, met brede rieten fauteuils, bleef hij staan. Ik heb vanmorgen mijn koffie nog niet gehad, zei hij.

Ik ook niet, zei Merkels.

Nou heren, zei Revesz, en liet zich neer in een fauteuil, mijn invitatie.

Merkels ging ook zitten, maar Van Leeuwen aarzelde en keek Merkels verwijtend aan. Binnen kunt U opbellen, zei Merkels. Van Leeuwen ging zitten. Een kelner kwam twee maal, de laatste keer met koffie. Revesz nam een slokje. Goeie koffie, zei hij. Toch zal ik maar één kopje drinken. De heren kunnen hun gang gaan, natuurlijk, maar ik laat het bij dit kopje. Ik zal haar nog één keer haar zin geven. Sophie zag mij niet graag koffie drinken. Slecht voor mijn hart, zei ze. Onzin. Mijn zusters hebben een zwak hart, maar het mijne is prima, voor mijn leeftijd. Sophie dronk zelf geen koffie, maar Leentje wachtte altijd met koffiezetten tot zij erbij was. Anders beweerde Sophie, dat wij stiekem twee kopjes gedronken hadden. Ja, zij was een merkwaardige vrouw. Ik hield altijd maar een beetje rekening met haar hart. Dat was niet zo best. En toch is zij nog onverwacht gestorven, zelfs voor haar, denk ik. Haar voorgevoel was geen gedateerde voorspelling. Zij sprak erover alsof zij het nog jaren dacht te hebben.

Opeens keerde hij zich naar Van Leeuwen. Maar U gaat niet helemaal vrijuit, als U het mij vraagt. U had nooit een auto moeten kopen. Ik weet wat rijden is. Dag aan dag zie ik ze voorbijgaan. Ik zit er uren naar te kijken. Op het laatst krijg je er kijk op. Je pikt er de stuntelaars zo uit. De mensen, die Sophie kwamen halen voor de kerk, ik weet van allemaal hoe ze rijden. Een stel aarze-

lende zondagsruiters. En U bent de ergste. Ik heb hen allemaal nagekeken, wanneer zij Sophie in hun wagen hadden. Niet één reed zo onbeholpen als U. Als automobilist moet je weten wat je doet, vlot mee kunnen komen met het verkeer. Nietwaar?, vroeg hij aan Merkels.

Ja, een beetje opschieten kan geen kwaad, zei Merkels.

Juist, zei Revesz en hij keek Van Leeuwen streng aan. Maar zoals U rijdt, is geen rijden. Die man is zelf bang voor het verkeer, dacht ik, wanneer ik U nakeek. Als ik U de linkse bocht zag nemen naar de Beukenlaan, stond me het zweet in mijn handen bij de gedachte, dat ik ook kerkelijk had kunnen zijn. Misschien is Sophie van niets geschrokken, maar elk gevaar, dat zij zag, hing haar drie keer zo lang boven het hoofd als met een vlotte rijder.

De oude heer sprak nu onmiskenbaar opgewonden. Hij had er een wijsvinger bij opgestoken en schudde die naar Van Leeuwen.

U had nooit bange oude mensen in uw wagen moeten nemen. U hebt Sophie aangestoken met uw angst. U hebt haar vermoord met uw getreuzel.

Vraagteken

Ik heb niets aan een zonnestand als aanwijzing van het uur van de dag. Wanneer ik het weten wou keek ik op mijn horloge en wist ten naaste bij hoe laat het was. Maar de zon gaat niettemin voort van stand te veranderen en zelfs ik moet ongemerkt enig oog hebben gekregen voor de sfeerveranderingen die er het gevolg van zijn, want ik wist met zekerheid dat ik daar in dat tuinkamertje al geruime tijd gezeten moest hebben. In het tuintje, bijna een binnenplaatsje, was nog volop daglicht, toen ik mijn ogen opendeed zo goed als toen ik ze gesloten had. Bij mijn laatste blik op het tuintje, zoals ik het zag door het raam en vanuit de leunstoel, waar ik meer in lag dan zat, was ik bepaald niet in een stemming geweest om op invalshoeken van daglicht te letten, maar verschil was er, zoals mij opviel na mijn... dutje?

Met mijn aankomst in die tuinkamer leek een uit zijn eigenlijke opzet gegroeide gebeurtenis een duidelijk eind te krijgen. Mijn verblijf in die leunstoel in een kamer, waar ik niets te maken had en waar ik langs een niet meer precies aan te geven weg, door een steeds vreemder wordende omgeving, gekomen was, kon onmogelijk van lange duur zijn. Ik was er gaan zitten uit behoefte aan rust, maar ook om de gebeurtenissen als het ware te laten doodlopen in een tijdelijke stopzetting van elke lichamelijke activiteit. Ik sloot mijn ogen en dacht: als ik ze straks weer opendoe, mij beweeg, en weer ga lopen, zal het zijn in de richting van het gewone leven.

Ik had veel verwacht van deze dag. Mijn program voor de ochtend

bevatte een punt, waar ik een opluchtende werking van verwachtte. Ik ging naar de begrafenis van een makker, zal ik maar zeggen om het woord vriend niet te gebruiken. Ik had Doeghols voor het eerst ontmoet toen de oorlog in zijn voorlaatste jaar was (weten we nu). Wij zaten allebei in een groep, vandaar dat het mij doenlijk lijkt hem makker te noemen. Ik weet niet precies hoe groot die groep was, of ze meer deed dan het weinige waar ik bij gevraagd werd en hoeveel van hen zijn gepakt, die avond. Ik zou dat misschien nog kunnen nalezen. Van de zes die ik kende (mezelf niet meegerekend) dacht ik, dat niet één was ontkomen, tot ik na de oorlog Doeghols tegenkwam. Met drie mensen had ik erover gesproken. De vriendin, die mij met de voornaamste mij bekende man uit de groep in kontakt had gebracht, waarschuwde mij dat hij gepakt was. De anderen ook? vroeg ik. Ook anderen, maar zij wist geen namen. Van twee wist ik bij wie ik verder kon vragen. Ja, zei een vader, zijn zoon was gepakt. Ja, zei Erna, Jaap was er bij. Wij spraken niet lang. Nog afgezien van háár gevoelens, had ik reden zelf zo vlug mogelijk bij haar vandaan te willen. Zij had nog twee andere namen genoemd, maar wist niet of het daarbij gebleven was. Tegenover de vader had ik niet het hart hem te vragen of hij van anderen wist - het was hem al veel te veel dat zijn zoon was gepakt. Misschien zou ik alles kunnen naslaan in ‘Onderdrukking en Verzet’. Jarenlang werden de afleveringen bij mij thuis bezorgd. Ik moet ze nog uitpakken.

Soms denk ik dat het lot mij die avond heeft weggehouden, omdat het grotesk zou zijn als mijn naam op een dodenlijst stond. Nu nog, als ik optel wat ik deed in die groep, kan ik niet geloven dat ik ervoor zou zijn omgebracht als ik er bij was geweest. En ook wat ik de anderen zag doen verklaart zo ontoereikend de kogels. Misschien deden zij meer dan ik wist, zoals ook ik, buiten de groep, in mijn eentje, nog iets heb kunnen doen, waaraan ik mezelf graag

herinner, als ik bedenk hoe ik later de hongerwinter overleefde. Het hielp niet veel meer nadat ik Doeghols was tegengekomen.

Wij waren blijven staan, hadden elkaar de hand geschud en een poosje gezwegen voordat ik er erg in had, dat hij er door onze ontmoeting net zo aan toe was als ik. Misschien had hij ook mij doodgewaand, of ging hem eenzelfde vraag als mij door het hoofd. Ik wist precies wat mij op die noodlottige avond erbuiten gehouden had, maar van hem wist ik het niet en ook niet waarom er opeens een inval was geweest.

Wij hadden ter plaatse opheldering kunnen vragen, maar ik was het die beweerde dat wij beslist nog eens moesten bomen met elkaar, mijn adres gaf en het zijne vroeg. Wij stonden allebei in onze zakagenda te schrijven en hij moest misschien zo goed als ik de neiging onderdrukken te laten zien dat het er wel degelijk genoteerd stond. Ik had het opgeschreven met het gevoel uitstel te hebben verkregen in zeer bevredigende vorm. Zijn adres had ik dus maar te pakken en tegelijkertijd laten blijken, dat ik geen enkele reden had het mijne geheim te houden. Het leek een slimme zet, maar ik deed er niets mee. Zijn straatnaam schoot mij nu en dan te binnen en kwam het gevoel verjagen dat de oorlog voor mij voorbij was. Elk begin van januari, wanneer ik naging wat van de oude agenda in de nieuwe moest, stuitte ik op Doeghols' adres en nam het over. Door de jaren heen werden hier en daar, zoals ik las, nog steeds mensen die ss-er waren geweest, of kampbeul, of verrader, gegrepen en berecht, maar van Doeghols' straat had ik zelfs nog niet uitgezocht in welke buurt die lag.

Toen kreeg ik opeens het bericht van zijn dood: ‘Onverwacht, na een kortstondig lijden’. Ik wist meteen dat ik naar de begrafenis zou gaan en ook, dat ik niemand kende die ik liever dan hem zou zien begraven.

Het kerkhof ligt nog buiten de stad, al scheelt het niet veel meer.

Ik was er eerder al een paar keer geweest, een paar keer een klein eind gelopen in een laan die zich voorbij het kerkhof eindeloos schijnt voort te zetten. Tot de ingang is het er druk. Zwarte paarden en koetsen en mensen gaan voor je uit en komen je tegemoet. Daarachter gaat de laan, ver en leeg, voort. Ik weet niet hoe het anderen gaat, maar wanneer ik in die laan dat poosje in de drukte gelopen en naar de stilte verderop gekeken heb, moet ik bij de ingang de neiging onderdrukken te denken: laten de doden de doden begraven, ik loop door.

Voor de begrafenis van Doeghols was ik opzettelijk laat op het kerkhof gekomen. Ik wilde niet meewachten in de wachtkamer, niet in de aula, nu voor het eerst en zo onnodig, aan de weet komen wie van de aanwezigen mogelijk smartelijk getroffen werden door zijn dood. De stoet met de kist was al onderweg naar het graf toen ik bij het kerkhofgebouwtje kwam. Ik liep er even binnen om van het boek op het zwarte tafeltje in de gang te lezen, dat het inderdaad Daniël Barend Doeghols was, die als een handtekeningenjager een heel blad krabbels had vergaard. Ik zette er de mijne bij, liep naar buiten en de stoet achterna. Ik was op enige afstand blijven staan toen de lange rij lopers zich allengs verkortte en aaneenschoof tot een stille groep. Ik zag door openingen boven de schouders wat bedrijvigheid van de beroepsrouwdragers en meende daarna, uit de lange duur van de bewegingloosheid onder de gebogen hoofden, te mogen afleiden dat Doeghols diep in de kuil werd neergelaten. Toen keerde ik mij om en liep snel weg, om niet bij de eerste woorden van een eventuele grafrede nog binnen het gehoor te zijn.

Ik stapte door de uitgang, bleef staan, keek naar rechts en zag de stad. De nieuwbouw-buitenkant leek nog minder op oorlog berekend dan de steenmassa's die ik erachter wist. Ik zag glazen gevels van een hoog gebouw. Het viel mij in, dat geen bom of puin

hieraan te pas zou hoeven te komen, dat een vlammenwerper het zou kunnen bespuiten en laten weglekken in het zand.

Toen ik in beweging kwam was het weg van de stad, op het eindeloos lijkende stille deel van de laan, ofschoon ik heviger dan anders het gevoel had, dat ik de laatste jaren meer heb. Ik liep met een zekere... angst is het nog net niet, dat mijn bovenlijf uit mijn broekband zou tuimelen als ik het niet goed rechtop hield. Zelfs mijn hoofd en mijn blik hield ik strak.

Voorbij de kerkhofmuur werd de scheidingslijn tussen weg en open veld gemarkeerd door boom na boom. Toen ik langs de zeven en vijftigste liep hield ik op met ze te tellen, misschien omdat dit getal zowel het nummer van mijn geboortehuis aangeeft als mijn leeftijd. Ik naderde een plek die allang mijn aandacht had, omdat de ruimte tussen twee bomen daar niet leeg was, maar benut voor een bank. Ik ging zitten en had bijna voor mijzelf een vinger opgestoken om mij te waarschuwen dat het maar heel eventjes moest zijn. Waarschijnlijk heb ik onmiddellijk mijn ogen gesloten, want ik herinner mij niets gezien te hebben terwijl ik er zat, althans niet iets dat in werkelijkheid daar te zien geweest kan zijn. Integendeel, ik zag mij weer teruggeplaatst op het kerkhof en de plek, vanwaar ik gekeken had naar de groep om de kuil. Ik zag weer, maar nu met groter verwondering dan toen het gebeurde, vanuit een positie waar men Doeghols' allernaaste nabestaanden zou vermoeden, één, misschien het meest betrokken hoofd opkomen, zich bewegen, over de groep heen mij opmerken en naar mij kijken met de bedoeling mij te zien. Kort daarop, haar zoekende blik volgend, zag ik op even grote afstand van de groep af als ik stond, maar in een andere windrichting, iets dat mij, eerder nog dan een mogelijke grafrede, van het kerkhof had gejaagd. Nu ik het weer zag had ik zekerheid. De vrouw die daar stond, léék niet op Erna, zij wás het.

Als ik macht had over mijn geheugen zou ik mijn herinnering aan

Erna beperken tot de eerste keer dat ik haar zag. Het was op een avond waarop onze groep bijeenkwam. Er werd gebeld. Jaap, dachten wij, want hij was één van de twee die nog moesten komen en - wat meer zegt - hij had ons gewend aan een speciaal belletje. Hittepetit, dacht ik er altijd bij, want het zo getitelde liedje begint met hetzelfde ritme. Onze gastheer liep naar de gang om de deur naar het trappenhuis te ontsluiten en op het knopje te drukken, waardoor de straatdeur geopend werd en liet toen hij terugkwam de huiskamerdeur ook openstaan. Even later zagen wij Erna in de deuropening. Wij kenden haar niet. Vlak achter haar kwam Jaap, haar man, maar even had die onverwachte verschijning na dat zo bekende signaaltje aan verraad doen denken. Iets later leek dit belachelijk, niet omdat wij toen ook Jaap gezien hadden en in haar meteen een vrouw, maar omdat die vrouw Erna was. Zij was jong, knap, zindelijk, maar vóór alles leek zij onwezenlijk vrij van de angst en de grimmigheid, die meer dan drie bezettingsjaren hadden gewekt. Zij kwam bij ons binnenstappen als op een voor-oorlogse visite, maar zonder gezellig aan het babbelen te slaan. Jaap deed het woord, nogal verontschuldigend. Hij wilde Erna aan ons voorstellen, omdat hij zich door haar wou laten bijstaan met een karweitje dat op zijn weg lag. Ik kende die karweitjes. Hij wist een adres waar een onderduiker terecht kon en zou de man erheen brengen. Ook ik heb een paar keer zo'n tochtje gemaakt, een paar kennissen bereid gevonden onderduikers in huis te nemen. Wie een mogelijkheid wist, zei het: ik heb een plaatsje voor één, of twee, een niet al te groot gezinnetje, en nam dan zelf de bezorging op zich. Maar Jaap kon daar niet tegen, zei hij. Hij wou Erna meenemen, gaf er een principiële draai aan door te beweren dat het ook veel beter was. Hij beval dan ook konsekwent ons allemaal aan in zulke gevallen Erna als begeleidster te benutten en noemde eigenwijs wie het niet nodig vond. Twee mannen naast elkaar, zei hij,

van wie bovendien één zenuwachtig (Zeg maar gerust twee, dacht ik) lopen eerder in de gaten dan met een vrouw erbij. Zonder dit in zijn algemeenheid te willen beamen, moet ik bekennen dat Erna erbij verschil maakte. Twee maal heeft zij me begeleid en mij het gevoel gegeven alsof het transport door een Rode-Kruisvlag werd gedekt. Ik voel er niets voor de Duitsers te flikflooien, maar zelfs moffen en soffe landgenoten, dacht ik, zelfs tóen, zouden Erna ongemoeid laten.

Er wás verschil met haar erbij, vooral vergeleken met de eerste keer dat ik mensen naar hun adres bracht. Een echtpaar, oude mensen, eerder overgehaald dan besloten onder te duiken. Wij moesten een lange weg. Voor hen een onbekende, want ik wilde niet zeggen waar ik hen bracht. Als wij er waren zou ik hen opeens stil laten staan en aanbellen bij het huis in de straat, waarvan zij, naar ik hoopte, niet eens de naam zouden hebben gezien. Zelf liep ik met weinig geloof dat alles goed kon aflopen. De oude vrouw was wantrouwend en raakte vermoeid. Ik liep te hard, zei ze, zij had geen adem meer, maar zij had nog genoeg om dat telkens te zeggen. Haar man hield één hand in zijn zak, haalde hem opeens eruit, deed zijn vuist open en liet zijn vrouw een sleutelbos zien, alsof hij zeggen wou: we kunnen nog altijd terug als de hele tocht een pesterijtje blijkt.

Van de twee keer met Erna erbij herinner ik me vooral de terugweg, alleen met haar. Het leek of wandellust en genegenheid ons samen op straat hadden gebracht. De nacht vóór de tweede keer had ik van Erna gedroomd. Onze gedroomde terugtocht ging door een boslaan en benaderde in zoverre de feiten, dat wij inderdaad iemand een eindje buiten de stad moesten brengen. Ik heb Erna gedragen door die laan. Zij was vlak voor mij gaan staan, zoals kinderen doen die genoeg krijgen van lopen. Zij had haar borsten opgeheven. Ik had er mijn handpalmen onder geschoven, ze opge-

tild en was met haar voortgestapt, zo opgewekt en gemakkelijk alsof ik met dozen taartjes liep. Hittepetit, floot ik erbij.

Op de bank in die kerkhoflaan dacht ik terug aan die droom als aan een bijna nog gelukkige tijd. Ik zou het met mijn geheugen op een akkoordje willen gooien, dit als mijn enige herinnering aan Erna willen aksepteren, desnoods zonder erbij te onthouden dat het een droom was.

Toen ik weer was opgestaan en verder liep in de laan, had ik mij te verzetten tegen de neiging òm te kijken, die zelf echter werd veroorzaakt door het onzinnige gevoel dat het niet goed zou zijn. Alleen met behulp van een belofte bleef ik die neiging de baas, de belofte heel in de verte, waar een zijweg leek te zijn, de laan te verlaten. Op het kruispunt draaide ik vastbesloten naar rechts, keek toch nog mijn afgelegde weg langs en zag op de bank, zó ver dat ik mij van alles kon verbeelden, mezelf zitten.

Ik weet niet hoelang ik doorliep eer ik gelegenheid kreeg nog eens rechtsaf te slaan, dus weer in de richting van onze stad, hoewel ik die natuurlijk op een heel ander punt zou naderen dan anders na begrafenissen.

Om de eerste huizenblokken te bereiken moest ik langs een paar industrieterreinen. Ik ken ze, dergelijke terreinen, want ik kijk er altijd met schele ogen naar. Ik heb in de stad een fabriekje, dat ik alleen door een opgelegde virtuositeit in het woekeren met kubieke decimeters draaiende kan houden. Het viel mij op, dat ik nu langs de omrasteringen liep zonder nijd om de mateloze ruimte, waarover die industriëlen beschikken. Driemaal zo lang als de kerkhofmuur, dacht ik bij het eerste hek, en daar moest ik mij al vermannen om de laan in te gaan. Ik kreeg opeens lust in een optimistisch gebaar, zoals een wandelaar maakt, die op een te hete dag de hoed van zijn hoofd neemt en zijn weg vervolgt. Ik nam mijn hoed af, merkte hem op mijn hoofd niet te missen en in mijn hand niet te

voelen. Ik liet hem zeilen over een industrie-hek. Hij kwam prachtig platrandig op de sintels terecht, kantelde toch, rolde en deed vuile vegen op. Och och, die industriëlen, dacht ik, met al hun ruimte niet eens een schoon plekje voor hun hoed. Ik hield die stemming tot voorbij de eerste straten van een woonwijk, waar ik niemand zag en niets herkende. Als onze stad dan toch een wijk blijkt te hebben, die ik niet kende, dacht ik, waarom is die dan niet zo gebouwd dat ik er trots op zou kunnen zijn?

Het eerste waar ik met genoegen naar keek was een huis. Ik liep toen op een kade die een eind voor mij uit een bocht nam. Het huis stond aan de overkant van het water, pal tegenover de kade. Het was zo'n nadrukkelijk toegankelijk gemaakt huis. Een hoge deur boven een stoep met aan weerskanten gemakkelijke ruime treden en in de stoep nog een lage deur achter een ongevaarlijk afstapje. Je kunt hier links of rechts of in het midden, stijgen of dalen, als je maar binnenkomt, lijkt zo'n huis te zeggen. Bij de kadebocht zag ik niet, zoals ik had verwacht, een brug om bij het huis te kunnen komen, ofschoon tegenover de plek waar die brug best geslagen had kunnen worden, in een schutting naast het huis nog een poortje was gemaakt, waarschijnlijk ten behoeve van mensen, die de andere toegangsmiddelen niet hadden opgemerkt. De kade had verderop nog een tweede bocht en een eind daar voorbij pas een brug. Ik heb lang gedwaald eer ik aan de goede kant van het water bij het huis kwam. Ergens waren de straatjes waar ik door liep zo hofjesachtig bebouwd, dat ik twijfelde aan mijn bevoegdheid er te zijn. Ik zag mij in mijn verbeelding al staande gehouden en wist met stelligheid wat ik dan zou zeggen, ofschoon het mijn trant niet is: Och, goede mensen, laat mij maar begaan - ik moge dan vreemd lijken hier, maar ik ben Grevelink van de roestvrij-stalen punaises.

Het deurtje piepte niet toen ik het open deed en achter mij weer sloot, maar ik was van het huis gescheiden door een hek, niet lang

genoeg voor een industrie-terrein, maar te hoog om er over te klimmen. Ik liep er langs en kwam door een poortje zonder deur en een gangetje zonder plafond op een stuk grond waar de tuinarchitekt en de bouwvakkers om gevochten moeten hebben, zo nukkig lagen de bebouwing en de beplanting tegen elkaar aan te dringen.

Vanuit de leunstoel zag ik nu het doorgangetje, dat mij tot het binnenplaatsje had gebracht, en iets dichter bij, een tweede, waar ik net in had willen gaan, toen ik door het raam het tuinkamertje zag en die gemakkelijke stoel, en besloot daar even plaats te nemen om de hervatting van een normale toestand door een duidelijk keerpunt te vergemakkelijken.

Ik zat mij juist af te vragen tot hoever ik zou tellen, om bij het bepaalde getal dan ook zonder mankeren op te staan, toen ik opeens wist waarom ik mij in dat tuinkamertje zo thuis voelde. Op een tafeltje, zó voor de hand liggend, dat ik er al eens mee gespeeld had, lag een doosje Grevelink's roestvrij-stalen punaises. Ik had het waarschijnlijk meteen gezien toen ik ging zitten, niets gedacht of ‘allicht’, in elk geval mij behagelijk gevoeld in die leunstoel. Ik pakte het doosje op en schudde eens. Ja hoor. Ik schoof het open en daar waren ze, zo eenvoudig en goed van verhoudingen als ik ze maak. Alleen, ze waren verroest. Het bracht mij niet van mijn stuk. Dit is zinsbegoocheling, dacht ik, of een teken, een waarschuwing dat ik hier al te lang zit. Of dit is domweg een huis waar van alles kan gebeuren, ik hoef er maar uit te lopen en ik heb er niets mee te maken. Ik had door het tuintje terug willen gaan naar het doorgangetje dat ik wilde benutten, toen ik opeens die leunstoel zag en van plan veranderde. Maar ik was nog niet geheel vrij van die roest. Het had toch iets van een blamage. Ik besloot nu het huis langs een andere weg, als het ware met opgehevener hoofd te verlaten. Door de voordeur. Kwam ik iemand tegen onderweg, het noemen van de naam Grevelink zou waarschijnlijk voldoende zijn

om hem maar liever te laten zwijgen, met zulke punaises in huis. Of ik zou hem waarschuwen als hij onschuldig leek: Pas maar op hier voor aardstralen, kijk de punaises maar eens na.

Vanuit de tuinkamer kwam ik, zoals te verwachten was, in een andere kamer, veel groter en heel donker, en aan het eind daarvan door een deur meteen voor de noodzaak drie treden te klimmen. Dat was nog maar het begin. Bij de eerste zwenkingen hoopte ik oprecht ermee in de richting van de voordeur te komen maar geleidelijk aan werd ik in beslag genomen door een poging me voor te stellen hoe ik mij in dit huis zou voelen als ik er woonde en lette ik er nog nauwelijks op of ik nu een trap besteeg of afdaalde. Het huis zat zo wonderlijk in elkaar, dat ik er zo goed als prat op ging desgewenst toch in staat te zijn er iets met stelligheid van te kunnen zeggen. Ik hoopte zelfs iemand tegen te komen om mij verdienstelijk te kunnen maken: Zoekt U soms uw handschoen? Die ligt in het barometergangetje. Of: De koekoeksklok staat stil.

Het enige vertrek waar ik inging bleek de kinderkamer te zijn. Er was veel speelgoed en aan de wand een groot schoolbord. Jouke is gek, was erop geschreven. Ik voelde ineens hoezeer ik veranderd moest zijn, sedert de tijd dat ik zelf over deze of gene dergelijke mededelingen op muren krabbelde, want ik zou er nu niet het hart toe hebben, tenzij ik het zelf geloofde. Ik pakte een krijtje in een opwelling iets achter te laten op dit bord, waar de kinderen wat van zouden kunnen opsteken. Ik wist niets te bedenken, maar de schrijfbeweging zat al in mijn hand - ik zag een regentje krijtpoeder onder mijn vingers vandaan vallen. Bij de deur keek ik toch om naar wat ik had geschreven: De Grevelinks kunnen niet tegen oorlogen. Zou dit een gedicht zijn? dacht ik, want ik ken geen middel buiten het vers, waarmee je zo met de deur in huis kunt vallen. Als ik eens wou praten over de oorlog, zoals die zich niet laat uitscheiden uit mij, ik zou het niet kunnen. Ik heb verzuimd

tijdig mijn oorlogszegje onder te brengen. Ik heb te voortdurend erover gezwegen, te veel en te vaak gesproken over dingen van ervoor of erna. Ik zou moeten aftikken als ik beginnen wou, of zeggen: Nu nog even héél iets anders, en toch niet kunnen verhinderen dat mijn gehoor dacht: Goeie God, wat heeft *hij* opeens?

Op een trap, die zonder draai naar omlaag voerde en misschien dáárom meer treden leek te hebben dan ik in het huis had beklommen, kreeg ik het gevoel ergens langs gelopen te zijn dat voor mij van belang was. Ik ging weer een paar treden terug. Op de muur rechts, wist ik met zekerheid. Er hing een blad papier met een kindertekening. Een woning was erop geschapen met een bijzonder groot en duidelijk becijferd huisnummerbordje (57), een stoeplantaarn en nog enkele voorzieningen vanuit een kinderkijk op goed wonen. Ik vroeg mij juist af of de tekening mij nog iets anders zei dan dat ik zo zou willen kunnen tekenen of bouwen, toen ik zag dat het papier met een punaise was vastgeprikt. Een van mij, natuurlijk, en volkomen vrij van roest, ofschoon er, wie weet hoe lang al, vanuit de schoorsteen dikke rookpluimen omheen speelden. Ik pakte mijn balpen om een trotse cirkel om de punaise te trekken, maar vergenoegde mij, terwille van de jeugdige artist, met een onopvallend paraafje.

De trap, met zijn onverbiddelijke richting en kale treden, had iets definitiefs. Het is uit, dacht ik toen ik bijna beneden was, met Delfts blauw bekijken op andermans portalen. De gang en de deur aan het eind waren al even rechtzinnig. Ik hanteerde vergeefs de deurknop en zag een grendel, merkwaardig hoog geplaatst zou je zeggen als je het verstand niet gebruikte. Ik liet mij inzakken tot ik zag hoe klein ik zou moeten zijn om er niet bij te kunnen en kwam tot de slotsom dat de kinderen op de lagere school waren. Ik wil in het midden laten of ik een poosje in gedachten gelopen heb, eenmaal door die ontgrendelde deur, of er inderdaad vrij gauw

al was. Achteraf zie ik mij alleen maar binnenkomen in die wonderlijke ruimte, rond als een piste, maar zonder tribunes. De wand was van wat mij - zonder er verstand van te hebben - een bijzonder taai soort hout leek, de binnenkant van een gave cylinder, met alleen de opening, waardoor ik erin was gekomen en nog een tweede, zo klein en zo rond als een kijkgat. Ik ging er niet eens heen om te kijken, want ik zag zo al dat er niets achter te vermoeden was dan nog een wand van dezelfde houtsoort. Wel was er een volkomen roestvrij-metalen handgreep dicht bij de ingangs-opening, groot genoeg voor twee handen als één ontoereikend zou zijn.

Ik begon ermee de wand te verschuiven en had al begrepen mezelf daardoor in te sluiten, nog voordat ik het waagde. De wand bewoog een pas of wat geluidloos, gaf toen, vanuit een hoog en kennelijk ervoor bedoeld punt een waarschuwingsklik. Ik stopte natuurlijk. Uit het kijkgat straalde licht. Ik meende tocht te voelen door mijn nekharen, keek om, voelde dat die tocht inbeelding was geweest, maar zag dat de opening in *mijn* wand, zal ik maar zeggen, nu korrespondeerde met een even grote in de tweede. Natuurlijk liep ik eerst naar het kijkgat. Ik zag een étalage-achtige ruimte en daarin, blikvanger zowel als totale inhoud, een keurig gedrukte lijst met boektitels. De keurige druk was eigenlijk het enige nieuwe, want ik merkte dat dezelfde titels allang op mijn eigen veel slordiger geschreven gedachtelijstje van boeken stonden die ik beslist niet ongelezen moest laten. Opium-schuivers zullen dergelijke visioenen hebben, maar ik, die brood-nuchter was, vroeg mij af of het geen middeltje kon zijn om mij naar binnen te lokken en mij uit die boeken te overhoren. Ik schoof de wand verder en zei, maar iets te vroeg, zelf al klik. Eenzelfde étalage en weer net zo'n lijst, hoewel met andere woorden: Vloeiblad-hoekjes, pillen-buisjes, sigarenpijp-randjes, las ik en kon de lijst zelf wel afmaken, omdat

hij even lang was als de mijne, met dingen, waarvan ik de uitvoering in roestvrij-staal in overweging had.

Ik schoof tot de volgende klik. Alles went dacht ik, toen de nekhaarsensatie uitbleef. De lijst in die étalage was veel langer dan de eerste twee, scheen naar voltalligheid te streven, hoewel dat niet mogelijk is waar het de fauna betreft. Dat is een insinuatie, riep ik, toen ik een poosje gelezen had. Paarswijze stonden ze erop, te beginnen met de mens. Niet man-vrouw, maar, waarschijnlijk bij wijze van gebruiksaanwijzing, mannetje-wijfje. En verder de hele santekraam: reu-teef, kater-kat, hengst-merrie, beer-zeug, slang-serpent, axolotl-axolotje...

Het ellendige van laster is dat het een kerntje waarheid niet uitsluit. Goed, ik ben wel eens naar het raam gelopen als ik de katten hoorde, maar vooral om te zien of dat gehuil nu ooit iets opleverde. Altijd waren ze om de hoek of zag ik ze rennen. Moest ik naar eigen waarneming getuigen, ik zou zeggen: Katten planten zich niet voort, ze huilen en rennen te hard. Honden heb ik wel aan de gang gezien. Wie niet? Een ontluisterende aanblik. De bovenste kijkt als een geslagen hond en de andere alsof zij bij de geringste afleiding eronderuit zou lopen. Geen wonder dat je dan, afgaande op de klank, denkt: Nu zou ik wel eens een hengst in zijn element willen zien. Goed, ik wil eerlijk zijn - mannetje-wijfje stond er ook, maar is dat een reden zo'n lijst aan te leggen, alsof het een hobby van me is? Ik ging er niet binnen. Ik twijfelde zelfs of het de moeite waard was de wand nog verder te verplaatsen. Als er een bank was geweest zou ik zijn gaan zitten, bij wijze van onderbreking, zoals ik ineens kan ophouden met het lezen van een verhandeling, die mij het gevoel geeft dat het vervolg te raden zou zijn, indien ik mij ervoor wilde inspannen. Ik probeerde na te gaan hoever ik het kijkgat al door de beschikbare ruimte geschoven had. Het is moeilijk schatten in de rondte, maar een kwart van de mogelijk-

heden leek mij wel bekeken. Ik schoof tot de volgende klik en de volgende lichtstraal door het gat. Ik benutte het niet. Het zou me niet verbazen als de étalage een lijst had getoond met titels van pianowerkjes voor mensen met een slecht ontwikkeld ko-ordinatie-vermogen.

Bij het volgende gat keek ik toch. Ik had het beter kunnen laten, want het bracht mij terug in het voor-laatste oorlogsjaar. Weer een lijst. Alle mij bekende namen van onze groep stonden erop, die van Doeghols en mij met een vraagteken erachter.

Ik weet niet hoeveel klikken ik de wand draaide voordat één mij tot staan bracht, omdat het kijkgat donker bleef. Ik heb met enige hardnekkigheid geprobeerd er toch iets te zien. De opening in mijn wand had wel degelijk een tweede achter zich, met schemerachtig licht, regelrecht afkomstig uit het heelal, zoals bleek toen ik door een gang in de buitenlucht terecht kwam. Ik zag een grote tuin en aan weerskanten van mij een uitbouwsel. Toen ik linksaf om één heen liep zag ik een volgende en vermoedde te doen te hebben met een hele reeks, zoals de kapellen-krans van een dom. Zij waren zo hecht gemetseld, dat het onmiddellijk opviel hoe doelbewust in elk toch een kijkgaatje was uitgespaard.

Het gat waardoor ik keek toonde een ruimte, waarin waarschijnlijk de afdeling Procreatief onderricht was geïnstalleerd. Zoals op die lijst had als eerste de mens de eer. Het lokaal leek verlicht door de maan, mogelijk om buiten kijf te stellen, dat het niet als nachtklub maar ernstig was bedoeld. Zij stond. Zo voor het leggen bij een ligplaats. Hij rookte misschien ergens een sigaretje, in afwachting van belangstellenden. Het was wat haar omhulde dat mij opeens deed doorlopen. Hetzelfde lange witte glanzende tijdelijkheidje dat Erna die avond opeens van het lijf gevallen was. Ik kan niet zeggen dat ik er toen van opkeek, want ik was daarvoor gekomen. Zij had het koelbloedig in vooruitzicht gesteld, aan het eind van haar tweede

tocht als mijn begeleidster. Kom eens aan, wil je? had zij gevraagd. Goed, wanneer? En toen dat verbijsterende antwoord, zonder angst of grimmigheid: Donderdagavond, zo vroeg als het kan. Het was mij nog eerder ingevallen dat Jaap die avond weg zou zijn dan dat ik zelf ook naar die groepsbijeenkomst moest. Donderdagavond? vroeg ik, ofschoon ik het goed had gehoord. En zij deed niets dan haar hoofd omlaag brengen in een trage diepgaande knik, die eindigde met een nadrukkelijk rukje.

Het laffe leugentje, dat ik bedacht om later tegenover de groepsmakkers mijn afwezigheid te verklaren - nooit heb ik het hun mogen zeggen.

Met mijn oog voor een ander kijkgat had ik nog Erna, of haar maanverlichte soortgenote voor me, tot zij in die bureau-achtige ruimte al te misplaatst leek en verdween. Toen drong het tot mij door al een poosje naar Doeghols gekeken te hebben. Hij zat bij de schrijftafel van een funktionaris, die de indruk maakte zijn funktie zo nodig met onvoorstelbare gestrengheid te kunnen uitoefenen. Ik heb geen enkele ervaring met situaties, als die waarin Doeghols zich leek te bevinden. Het kon niet verhinderen dat ik deze meende aan te voelen. Doeghols zat met zijn rug naar mij toe, maar de man tegenover hem zag eruit, alsof hij zojuist een bespreking had voltooid, waarover hij zonder aarzeling een communiqué zou kunnen afgeven. Ongeveer in de trant: Een meedogenloos onderzoek in de zaak Doeghols heeft aan het licht gebracht, dat er welbeschouwd geen aanleiding was de zaak Doeghols te onderzoeken.

Doeghols zat er een onopvallende rug bij te zetten, maar als iemand die zich opzettelijk inhoudt. Had hij nu onverhoeds mij gezien, hij had waarschijnlijk alle moeite gehad te verbergen hoe hij zich erop voorstond, dat hij al een uitvaart achter de rug had en voor communiqué's nauwelijks nog een posthuum hartkloppinkje kon opbrengen.

Opeens hoorde ik getik tegen een ruit achter mij. Ik draaide mij om, zag niets, niets dan een huis aan het eind van de tuin, waar ik tevoren geen acht op geslagen had, misschien omdat voor alle ramen de gordijnen dichtgeschoven waren. Ik hoorde weer tikken en zag achter een parterre-raam een spleet in de gordijnen en een hand, die er eerst alleen maar was, wenkte en toen ik naderbij kwam signaalachtige bewegingen maakte, te begrijpen als: Met e-nig ge-duld krijgt U op-hel-de-ring - o-ver. Na een poosje zag ik links van dat raam twee deuren opengeduwd worden en met gelijk tempo, van achter zware groene gordijnen vandaan, een vrouw mee naar buiten komen. Zij bleef staan, bekeek mij nauwkeurig en vroeg: U bènt het toch hè? U was toch vanmorgen òòk bij Daan? En toen, met een aangrijpende pas gevormde weduwe-stem: Wilt U even binnenkomen?

Zij ging mij voor, door de deuren en de gordijnen. Ik maakte de deuren achter mij dicht, keerde mij om en stond met haar in een zo goed als donkere slaapkamer. Inplaats van mij zo gauw mogelijk ergens anders te brengen pakte ze een gordijn en gluurde door de spleet naar buiten. U hebt hem verjaagd, maar hij zal wel weer komen, zei ze. Het duurde wel even. Zij keek en zocht als naar iets dat links, rechts, hoog of laag kon zijn en zich tenslotte blijkbaar liet zien. Ja... ja... ja... zei ze en liet mij ook eens kijken. Ik wist eerst niet naar wat, maar zij wees. In het gat, waar ik pas voor had staan kijken en een beetje was geschrokken van haar getik, zag ik een spreeuw. Hij komt daar altijd, al drie jaar, zei ze. Eindelijk bracht zij mij naar de huiskamer en zei: Ik hield het niet uit. Een uur geleden ging, als laatste, mijn zuster weg en... ik hield het niet uit. Ik dacht: Even het vogeltje zien, eer het donker is, dat mag wel even, door een spleetje. Toen zag ik U. Ik herkende U van vanmorgen, maar ik ken U niet. Grevelink, zei ik, maar dat wist zij al. Zijzelf had mij het sterfbericht gestuurd. Het was één van

Doeghols' laatste wensen geweest. Eén dag voor zijn dood had hij haar opeens zijn zakagenda laten pakken en twee adressen aangewezen. Die moeten bericht hebben, had hij gezegd. Zij keek naar me, als verwachtte ze van mij de verklaring. Ik heb met Doe... Daan in een groep gezeten, zei ik. Groep sloeg niet bij haar aan. Vòòr *mijn* tijd, zeker? vroeg ze, en daar liet ik het maar bij. En die vrouw? vroeg ze opeens. Hoorde die eigenlijk bij U? Ze scheen het te hopen, want ze ging er argumenten voor aanvoeren: Ze keek naar *U*, toen ze daar stond en ze ging weg toen U weg liep. Kent U haar?

Ken ik Erna? dacht ik met een schamper bedoeld binnenlachje, maar de vraag liet zich er niet mee afdoen, hij schoof zich voor elk woord, waarmee ik een antwoord wilde beginnen. Ik zag aan het gezicht van mevrouw Doeghols dat zij er niet werkeloos op zat te wachten, bezig was een eigen uitleg te geven aan mijn zwijgen en te vermoeden, dat het onderwerp mij tegenstond om dezelfde reden als waarom zij het ter sprake wilde brengen. Ik besloot haar af te leiden en tegelijkertijd te overrompelen met een tegenzet en vroeg, in rechercheursstijl: Mevrouw Doeghols, kunt U zich herinneren waar uw man zich bevond op donderdagavond de negende september van het jaar negentienhonderddrieënveertig?

Ze zei niet geschrokken nee, of dat dit - achttien jaar later - een onzinnige vraag was. Ze sprak met een stem, waarin de spanning leek vervangen door verbittering: Ja, het was in die tijd, maar ik wou het niet geloven. Ik zag hen eens lopen. Ik was verbaasd, maar ik wou er niet meteen iets achter zoeken, ofschoon ik hen een poosje gevolgd heb.

Alle elementen van de opheldering: onderduikers weggebracht - Rode-Kruisvlag - zelf ook gedaan - gingen door mijn hoofd, maar vooral dat zelf ook gedaan maakte het moeilijk de zaak als onschuldig te kenschetsen. Haar stem klonk suggestief toen zij ver-

volgde: Ik had op mijn eerste indruk moeten afgaan. Het leek zo weinig een toevallige ontmoeting tussen hen. Ze leken zo erg sàmen, al *liepen* ze alleen maar.

Er drong zich een vraag aan mij op, te krankzinnig om die ook werkelijk te stellen: Had hij taartjesdozen bij zich?

Na die éne keer, zei ze, heb ik hen nooit meer samen gezien. Ik begon te geloven dat ik mij inderdaad bijna heel erg vergist had. Ik was haar ten slotte vergeten, tot hij haar ineens aan zijn graf wilde hebben.

Verdikkeme, ja, dacht ik, voor het eerst toegevend, dat ik dit zelf eigenlijk ook niet verwacht zou hebben. Ik wilde weg van die vrouw, met haar eigengereide kijk op Doeghols en Erna. Ik dacht aan *mijn* avond met Erna. Kom zo vroeg als het kan, had zij gezegd. Toen had het de klank van verklaarbaar ongeduld, maar zij had er die avond ook voor gezorgd mij zo vroeg als het kon weer kwijt te zijn. Waarom?

Ik zag mevrouw Doeghols met neergeslagen ogen zitten zwijgen, al een poosje, besefte ik. Ik had met haar te doen, maar toen zij opkeek had zij duidelijk met mij te doen. Het duurde niet lang of we stonden op. Zij wou mij naar de voordeur brengen, maar ik wilde dezelfde weg terug, desnoods door haar keuken, in elk geval naar de tuin.

Ik liep langs de uitbouwsels tot ik de gang naar het inwendige van de houten cylinder teruggevonden had. Binnen schoof ik de wand door klik na klik en keek ten slotte door het goede gaatje. De namen van de groepsleden stonden er weer als tevoren, maar het vraagteken achter Doeghols' naam was doorgekrast. Als er een bank was geweest zou ik zijn gaan zitten om deze verwikkeling te verwerken, maar nu besloot ik, staande en ter plaatse, er naar binnen te gaan.

De man was er niet, maar ik had Doeghols zien zitten bij zijn schrijftafel - ik wist waar mijn plaats was.

Ik weet te moeten wachten, maar komen zal hij. Ik wil zien hoe hij zich neerzet tegenover mij en mij gebaart te beginnen. Ik wil hem die donderdagavond onvoorstelbaar streng zien beoordelen en dan kijken wat voor een communiqué-gezicht hij trekt. Ik wil er niet op vooruit lopen, maar de vraag wringt zich door: Zal ik het zien gebeuren, of het zelf mogen doen - een onuitwisbare kras halen door het vraagteken achter mijn naam?

Litteken

De telefoonschel ging. Kodein bracht de hoorn in positie en zei: met Kodein. Een oude stem riep een naam terug, vroeg of hij Kodein de goudsmid was en of hij wilde komen. Zij noemde dag en uur, straat, nummer, wijk en welke naam niet de hare was, maar toch op de straatdeur stond. Daar moest hij aanbellen en naar haar vragen.

Kodein belde aan. De dame die hem opendeed had een jongere stem. Zij was verbaasd. Kodein? Nooit van gehoord. Dat om hem was getelefoneerd leek haar op het ongelooflijke af onwaarschijnlijk. Toch lag daar het feit dat hij een naam wist te noemen, die niet op de straatdeur stond. Zij zou eens gaan horen. Wacht U maar eventjes hier. Op de mat.

Zij kwam terug in een heel andere toestand, meer gebelgd dan verbaasd. Ik zal U even bij haar brengen zei ze. Zegt U maar dat het niet kan. Zij is mijn moeder, een oude vrouw. Daar mag U geen misbruik van maken.

De moeder zat in een oma-stoel, goed geborgen, uit de weg geschoven. Zij begroette Kodein's komst als een geslaagde krijgslist. Aha, bent U daar! Toen begonnen de onderhandelingen. Maakt U wel eens wat? vroeg de oude vrouw, of verkoopt U alleen wat U al gemaakt hebt? Kodein was tot alles bereid.

Ik heb hier een litteken. Zij wees naar haar hals, een crèpe-gordijntje voor het strottehoofd, met onder haar linker kaak, daar haast tegenaan, een slordig gestopte scheur.

Halsklierontsteking, zei de vrouw. Hebt U dat wel eens gehad? Nou, wees maar blij. Het kan jaren duren en dàt hou je over.

Maar moeder, het is al zo lang geleden, zei de dochter.

Dàt zit er nog.

U hebt het toch al zo lang. We zijn er aan gewend. Wie let er nog op?

Ik.

Kodein zat het litteken te transformeren in verstopt oppervlak, in uitgehamerde staafjes, dichtgevlochten draden, opgebolde platen. Zilver, dacht hij, met zo'n plakkaat. Maar waarom nu zo hoog? Hoe blijft zoiets zitten?

Maar moeder, waarom nu opeens een collier? U kunt toch een japon met een hoog kraagje nemen?

Stof blijft niet zitten. Metaal blijft zitten.

Kodein vroeg of hij er eens over denken mocht, terug mocht komen met ideetjes, met krabbels, met prijzen.

Volgende week, zelfde dag, zelfde uur dan maar.

Toen hij terugkwam werd hij opgevangen. Een heer stelde zich aan hem voor met de naam die op de straatdeur stond. Ik weet niet of U de situatie aanvoelt, zei hij. Ik kan U niet verhinderen ermee door te gaan, maar ik reken op uw fatsoen. Het is een bevlieging, een bejaarde-gril. Ik ben bereid U schadeloos te stellen voor het tijdverlies. Kodein vroeg verlof te worden toegelaten tot de oude vrouw.

Zij was ontroerd toen zij de schetsjes zag. U houdt van uw werk, U wilt er wat van maken, hè? Ik vind ze allemaal mooi. Kiest U zelf maar.

Kodein koos de meestbelovende. In zilver, zei hij.

Niet in goud?

In zilver. Het wordt te groot, te protserig in goud.

U doet maar.

Kodein had het collier gemaakt, de nota geschreven, het pakje afgeleverd en een ander karwei ter hand genomen. Weken later dan hem goed uitkwam was hem nog niets betaald. Ten slotte kwam er iets. Een pakje met het collier en geen andere toelichting dan een zwart-omrand bericht, tien dagen oud.

Zij bleek daarin als moeder en tante, als zuster en grootma, behuwd en bemind aan tal van namen gekoppeld. Het had haar niet hier kunnen houden.

Oker

De man was rijk en kan vader genoemd worden, want het gaat er hier om dat hij een zoon had. Toen diens moeder nog leefde was er een rem op het verwennen, omdat vader en zijn vrouw het er nooit over eens waren hòe ze hun zoon zouden verwennen.

De moeder stierf te jong voor het kind om te begrijpen dat deze gebeurtenis een aantal dagen aanleiding zou moeten zijn voor ingetogen gedrag. Het was niet minder eigenzinnig dan in een alledaagse toestand, moest bij het begraven zelfs uitgeschakeld worden, omdat het zich met niets minder dan ‘zelfdoen’ tevreden wilde stellen, waarmee het nog niet eens bedoelde op de bok de teugels in handen nemen, maar in de kist het lijk te zijn.

Vader miste zijn vrouw in het grote en het kleine. 's Morgens werd hij nu zelf wakker door het geschreeuw van de zoon, die zijn omelet al kant en klaar zag opdienen en zèlf de eieren had willen breken. Vader had nu alleenzeggenschap over de kadootjes. Hij kon ze wat gevaarlijker bedenken dan toen zijn vrouw nog protesteerde. Hij zoch het voor de jongen in het beweeg- en bestuurbare, liet een miniatuur-Mercedes bouwen, kocht een pony, spande de een voor de ander en wilde zijn zoon achter het stuur tillen. Die gilde ‘zelf doen, zèlf doen’, rukte zich los, rende achter de Mercedes, duwde hem tegen de achterpoten van de pony, die hem aan diggelen sloeg.

Vader miste zijn vrouw nog het felst in het grote, tot hij afleiding zocht in laten bouwen. Het werd een onverklaarbaar bouwsel in

een hoek van zijn landgoed. Het was ommuurd, bepoort en afgesloten en bevolkt met mensen, die zich daar gereed hielden voor de bezoeken van vader. Zij zagen er machinist-achtig of juist bijzonder charmant uit. Het leek zo'n wonderlijk bouwsel, dat zelfs de zoon er van af zag zèlf te raden wat het kon zijn en er vader naar vroeg. Die had het niet willen uitleggen, maar voor het eerst had de zoon wat kontakt gevoeld met zijn vader, omdat die voor het eerst iets zei wat hij niet kon doorgronden. In zekere zin, had de vader gezegd, mag je denken dat het gebouwtje je moeder is.

Het werd een keerpunt in hun verhouding. De jongen ging wat verwachten als hij vader zijn mond zag opendoen en vaders merken dat graag van hun kinderen. Het verontrust hen niet. Al weten zijn niet wat er dan wel te verwachten zou kunnen zijn, ze denken: dat gaat de goede kant op.

Toen de jongen was opgegroeid tot een leeftijd, waarop elk ogenblik de problemen konden inzetten, ging vader het zich onnodig moeilijk maken, door er onnodig op te letten.

Hij betrapte zijn zoon in het strijkkamertje met een van de dienstbaren. Waar hij hen op betrapte zei welbeschouwd nog niet veel, zelfs niet of het wat zou zijn geworden indien hij hen niet had betrapt. Maar hij had het gezien. Hij wenkte de jongen en nam hem mee naar de bibliotheek. Hij liet hem plaatsnemen ten teken hoe hoog hij het opnam. Zelf bleef hij heen en weer lopen, zich rukkend omkeren, alsof hij daar elke keer op het nippertje mee ontkwam aan een ondienstig openingswoord. De eerste keer dat hij pal voor de jongen bleef staan was het om één weg uit de moeilijkheden afgesneden te verklaren. Ik wens om jou geen onogelijk personeel in huis te halen!

Het was een gelukkig begin. Het bracht de afstand vader-zoon terug tot een minimum, een verschilletje in positie. Ik, vader, ga

jou hier de les lezen, omdat jij, zoon, niet de vader bent. Hij had er nu meteen bij kunnen gaan zitten, of de jongen optrekken en bij hem aangehaakt laten mee-ijsberen, om te overleggen wat hun te doen stond nu de knaap zo naar zijn vader bleek te aarden. Maar hij ging nog een poos heen en weer, trok toen toch een stoel bij en ging er zo breed mogelijk op zitten, als om een schoot te maken waar het vraagstuk wijduit kon spartelen.

Je moet mij niet verkeerd begrijpen, zei hij. Er zijn vaders die nu boos zouden zijn. Waarom weet ik niet. Wat zijn dat voor vaders? Hoe zijn ze nog vader geworden? Op jouw jaren zat ik al tot mijn ellebogen waar jij nog niet eens tot je pols zat.

Hij sloeg zijn benen over elkaar, waardoor het probleem op iets hoger niveau kwam. Jij hebt nooit je grootvader gekend, zei hij. Hij was een man met opvattingen. Hij is dood, maar de invloed van een gestorvene krijgt iets onherroepelijks, omdat je er nooit bij kunt denken: morgen kan hij de zaak wel heel anders bekijken. Je hoeft mij niet te vertellen wat je dreef in het strijkkamertje - ik heb dat kind gezien. Maar ik wil het niet en ik mag het niet, omdat je grootvader mij in de tang heeft. Hij was ontzet toen hij merkte waar ik op jouw jaren al tot mijn ellebogen zat. Het heeft zijn dood verhaast, als ik de familie geloven mag, en hij heeft mij laten beloven - op zijn sterfbed, natuurlijk - ervoor te zullen zorgen dat althans mijn kinderen kuis het huwelijk in zouden gaan. Je grootvader geloofde in sterfbedden. Wat je daarop beloofd krijgt, dacht hij, heeft eeuwigheidswaarde. Mogen wij hem ontgoochelen? Je zult mijn bankrekening erven, waarom zou je niet mijn schuld aan je grootvader delgen?

De jongen zat te luisteren en zijn stekels in te trekken. Hij voelde met zijn vader een overeenkomstig lot te delen - zoons te zijn van hoogeisende vaders. Vader, die niet kon zitten en streng kijken tegelijk, zag hem zo mogelijk nog milder aan toen hij vervolgde:

er zijn vaders die het nu hierbij zouden laten. Wat zijn dat voor vaders? Zijn ze dan altijd vader geweest? Ik weet dat mijn taak nu goed begint. Ik zal je niet in de steek laten en ik wil je niet tekort doen. Ik heb dit moment zien aankomen en er veel over nagedacht. Er zit niets anders op dan dat ik je meeneem naar dat gebouwtje. Ik heb me al eens iets over dat gebouwtje laten ontvallen. Ik wou dat je het niet had verstaan, want jij moet er beslist niet je moeder in zien. Zondag, met kerktijd, zullen we gaan. Vroeger ging ik elke zondag met je moeder naar de kerk. Het was de enige plaats buitenshuis waar wij samen waren - je moeder had geen benul van amusement, denk maar eens aan het speelgoed dat zij je gaf. Ik mis haar nooit sterker dan wanneer de kerkklokken gaan luiden. Dan kwam zij naar mijn kamer en hielp mij met mijn das, omdat ik aan de late kant was. Alles heb ik bewaard wat ik droeg, de laatste keer dat ik met haar naar de kerk ging, en elke zondag trek ik alles weer aan, terwijl de klokken luiden. Omslachtig, want in het gebouwtje moet alles weer uit. Ik vraag mij af of ik nog kan voelen daar bij je moeder te zijn als jij met mij mee gaat. Het is niet te voorzien waar ik terecht kom als ik haar definitief moet afschrijven door jou.

De eerstkomende zondag ging vader - inderdaad wat plechtig gekleed - met de jongen naar het bouwsel. Trek jij alleen maar je trainingspak aan, had hij gezegd. Bij de poort haalde hij een forse sleutel uit zijn zak, ontsloot, duwde de poort open en bleef hoofdschuddend staan. Jarenlang heb ik mij met kloppend hart toegang verschaft, maar nu slaat de tijd mij die sleutel uit de hand, zei hij, ofschoon hij hem weer netjes had opgeborgen. Ik weet niet eens of ik straks de poort weer sluit.

De ruimte tussen hoofdgebouw en muur leek op een versteend woonwagenkamp en verklaarde iets van het lawaai, dat de jongen

soms vanuit die hoek over het landgoed hoorde strijken. Hij zag er fascinerende wasjes buiten hangen.

Vader liep naar het hoofdgebouw, naar een ingang zonder deur, hield de jongen even staande en zei, om hem te bemoedigen: ze weten dat je meekomt.

Het gashoudervormig middenstuk zonder vensters, dat de jongen boven het muurtje uit had zien reiken, bleek van binnen kunstmatig en mild verlicht. Het bevatte wat de jongen een enorme, een eindje in de vloer gezakte kubus leek, die echter in werkelijkheid een kruising was tussen een badkuip en een zwempoel. Hij rees een meter boven de jongen uit en was betegeld waar hij oppervlak had. In een hoekpunt stond een hijskraan, die een tweepersoons Luftsessel-achtige konstruktie van schuimrubber naast een van de tegelwanden liet afhangen tot op zithoogte van de vloer. Vader wees ernaar. Die zwaait ons straks over, zei hij, maar ik zal je eerst laten zien waar je dan terecht komt. Hij ging de jongen voor op een van de trapjes. De knaap was verrast door het water, okerkleurig en ondoorzichtig, maar vader wees op de muur, waar zij nu op stonden en die, evenals de andere drie, wonderlijk dik was. Zie je dat? Als die school van jou wat waard is, kan je zelf uitrekenen hoe dun die muren konden zijn, maar je ziet het - dit zijn geen bovenkanten van muren, het zijn plateaux. Onze toneelvereniging zou er de perzische maagdenroof kunnen opvoeren, maar hier wordt niks geroofd, jij blijft in het water als die meiden over de muren dartelen. Ze zijn niet perzisch, trouwens, maar turks als ik het goed heb, afkomstig van een gestrand revuegezelschap.

Vader stond wijdbeens, keek voldaan naar het water en zei: jij gaat in die kuip in een volledig uitgeprobeerd artikel. De afmetingen waren er al van het begin af aan, maar het is verbazingwekkend wat er nog allemaal meer aan te pas moest komen. Ik

was begonnen met helder water. Lekker warm en veel is genoeg, dacht ik, maar ik had je moeder onderschat. Het leek naar niets toen ik daar in lag. Daar moet wat bij, dacht ik. Maar wat? Oker viel mij het eerst in, misschien nog meer om het woord dan om de kleur. Al jong deelde ik oker in bij de fijne woorden. De eerste keer dat ik mijn lichaam voelde was oker de klank die toepasselijk leek. Ik heb nooit precies willen weten wat oker is en waar hij vandaan komt - dat kan alleen maar tegenvallen. Misschien kan je aardrijkskunde-leraar je daar meer van vertellen. Nou, kom, naar beneden, dan gaan we ons uitkleden.

Toen vader niets meer aan had gespte hij zich een riem om, met een kastje vol knoppen erop, dat hem op de buik kwam te zitten. Hij zette zich in de Luftsessel en wenkte zijn zoon het zitje naast hem in te nemen. Hij drukte op zijn buik een knop in. Zij gingen omhoog tot zij hoger dan de kubus waren. Weer een knop-druk en de kraan zwaaide hen over een plateau en boven de okerplas. Toen de jongen naast hem de man rossig en vlezig het water zag naderen, viel het hem op hoe tevreden een vader kan kijken, als de omstandigheden er maar naar zijn.

De jongen dacht een ogenblik dat het water te heet was, maar hij hield het uit en wende eraan. Hij was eerst rechtop, half in half boven het water blijven zitten zoals hij erin neergelaten was, maar vader trok hem achterover tot een benadering van zijn eigen geroutineerde okerwater-ligstand. Nu kan ik wel zeggen mond houden en genieten, zei hij, maar je bent natuurlijk nieuwsgierig. Bovendien wil ik je niet laten denken dat ik alles bedàcht heb. Het is allemaal op natuurlijke wijze erbij gekomen, louter doordat ik mij afvroeg wat er nog ontbrak. De kognak kwam er al gauw bij, zei hij, en drukte op een knop. Er klapte een tegel neer uit de wand tot evenwijdig met en vlak boven de waterspiegel, en uit de kuip-bar schoven een fles kognak en twee glazen naar voren.

Vader schonk in. Jij hebt, geloof ik, nog nooit kognak gedronken, maar je was ook nog nooit eerder in het strijkkamertje geweest. Neem de eerste teug maar niet te groot, je hoest hem er toch maar uit. We zullen niet klinken, want het drinken is hier bijkomstig, je moet zien te vergeten dat het de kognak is die werkt. Ja, probeer maar, je zult je eigen drinkhouding moeten vinden, of ik zal een speenfles voor je moeten kopen. Een nadeel van kognak is, dat die mij spraakzaam maakt en dan trek ik je misschien uit je konsentratie. Ik had niet gedacht dat mijn zoon meenemen zoveel verschil zou maken. Ik voel me meer op de katheder dan bij je moeder, maar alles is ook nieuw voor jou.

Je kijkt naar die dampen, hè? Laat het je niet te veel afleiden, maar ik geef toe, het is vreemd. De eerste keer keek ik er ook van op. Je zou verwachten dat okerwater duidelijk okerdampen zou geven, maar ze zouden zo van de melk kunnen zijn. Het is behoorlijk dampig vandaag. Ik word oud, dat merk ik wel. Wat mij betreft zou de temperatuur vijf graden lager kunnen zijn, maar ik weet het, jongen, jong bloed wil hevigheid. Heb je wel eens turkse meisjes gezien? Hij drukte een knop in. De jongen keek onwillekeurig om zich heen. Nee, zei vader, de turkse meisjes komen het laatst, dit was een signaal voor iets anders. Als ik alleen ben zet ik meestal alles tegelijk in werking, maar voor jou is het nog te nieuw, dan gaat er te veel teloor. Nou even goed naar mij luisteren. Als je hoort plonzen, moet je niet omkijken, want dan is de aardigheid er af. Ik zal het wel uitleggen als het begint. Dat merk je vanzelf, maar schrik niet. De jongen schrok toch toen hij wat omlaag werd getrokken door handen, die hem omvatten, bij de heupen nog wel, en zich toen voortspoedden over zijn huid. Nou, ik waarschuwde je nog, zei vader. Ik kwam op dit idee doordat ik dacht: wat een weduwnaar het hardst nodig heeft, is onder-water-massage. Maar alles stompt af. Als het je gaat vervelen trap

je die kikvorsvrouwen maar weg, net als ik.

Het verveelde vader niet zo gauw. Hij gaf zich er even zwijgend aan over, schikte zijn leden in het water tot een maximum aan toegankelijkheid, liet zich gemoedelijk goeddeels in de oker trekken en keek alleen even bezorgd toen het water dicht bij het knoppen-kastje op zijn buik kwam. Hij wriggelde en giggelde een beetje, stak soms ineens zijn hand onder water, waarschijnlijk om plekjes aan te wijzen en scheen zijn zoon een ogenblik te vergeten. Nou, genoeg! riep hij opeens, klapte in zijn handen en trapte naar alle kanten.

Ik sla dat niet vaak over, zei hij, maar soms heb ik genoeg aan de kognak. En jij moest daar te veel aan hebben, want je bent nog veel te jong. Hou je glas maar eens bij.

Ik zal even de muziek inschakelen, maar pas op - jij bent zo schichtig - het stijgt op van de bodem. Als je denkt dat is het niet, is het het toch. De jongen hoorde door het water en met de dampen mee een suizeling opkomen, alsof de oker probeerde op te schuiven naar een donkerder tint. Weg, zei vader en drukte op een knop. Je krijgt het straks terug, maar ik zal het je eerst even uitleggen. Het is elektronisch. Ik heb altijd gedacht dat ik niet muzikaal was, omdat gewone muziek uitgaat van materiaal, dat ik zelf ook tot mijn beschikking heb, het do-re-mi-va-sol, en het dan in tijd van een ogenblik zoek weet te goochelen, zodat ik niet meer kan nagaan wàt waar klinkt. Maar elektronische muziek schijnt mij van nature te liggen. Het doet denken aan een superruzie tussen volksvrouwen, waarbij woordkoppelingen gevormd worden, die weliswaar verrassen, maar tegelijkertijd klinkend bewijzen, dat niets ongeformuleerd hoeft te blijven, indien elke grens aan wat geoorloofd is vervalt. Elektronische muziek schafte het do-re-mi-fatoen af en de mogelijkheden vermenigvuldigden zich, zoals scheldvondsten op de volkstong.

Nou, nu moet je toch eens aandachtig luisteren, zei hij en bracht de suizeling weer tot leven. Hij lag even met gesloten ogen te genieten, keerde zich naar zijn zoon en zei: nou? Doet het je wat naast de kognak? Ik hoor er gezucht in, en niet van balorigheid. Ik zou er wat mee kunnen doen als ik de apparaten had en apparatuur-minded was. Och, voor jou is het natuurlijk te nieuw. Je moet maar denken: alles vraagt groei en elke zondag gaan de klokken luiden. Kom, jongen, lig er niet zo lamlendig bij - een strijkkamertje is ook niet alles.

Hij schonk nog eens in. Hemel, wat word ik oud - ik had niet gedacht ooit op een erotisch teveel te zullen stuiten. Als ik alleen was hield ik er voor vandaag mee op, maar jou wil ik het slotnummer niet onthouden. Heb ik je al verteld dat ze turks zijn? Je moeder zou er van opkijken als zij wist van hoe verre zij kwamen aandraven om te helpen mij trouw te houden. Ik moet werkelijk even wachten voordat ik die meiden laat komen. Ik moet je trouwens voorbereiden en ik waarschuw je vooruit, ze hebben niks aan. Ik zou kunnen liegen en zeggen dat het was omdat ze wel eens in het water zouden kunnen vallen, maar ze vallen nooit in het water. Tjonge was is dat goedje lenig. Probeer maar niet bij het kijken te mikken - ze zijn te rap. Zal ik ze maar laten komen?

Hij drukte een knop in en kort daarop trippelden langs alle trapjes de meisjes lenig en naakt omhoog en begonnen schots en turks door elkaar op de muren te dartelen. Vader keek ernaar met vermoeide ogen, maar de jongen kwam in beweging. Wat ga je doen? riep vader en greep hem bij een been. De jongen rukte zich los - dat had hij jong geleerd. Zelf doen, zèlf doen! riep hij en joeg achter de meisjes aan, die een paar keer om de watervlakte en toen langs de trapjes omlaag renden.

Toen vader de hijskraan in werking had gezet en van boven de oker vandaan zwaaide, kwam er al een eind aan het gedraaf en

gegil om het gebouwtje. Hij liep naar de uitgang, keek, vond meiden noch zoon, slechts vredigheid. Hij vroeg zich af waar zijn speurtocht te beginnen, keek om zich heen en zag overal eendere wasjes aan de lijn hangen. Nou kan ik wel zoeken, dacht hij, maar als ik hem vind liggen zij allang in een turkse knoop - hak die maar eens door. Hij draaide zich om en liep naar binnen om zich aan te kleden.

Panacee

De bewoners van het huis naast Kodein hadden een radiotoestel en hijzelf een polijstmotor. De motor draaide naar behoren, maar het geluid uit het toestel begon met de dag te verschralen. Buurman ging er de motor van verdenken, overmatig elektriciteit op te slurpen, behalve zijn eigen portie ook krachten, die het G.E.B. voor het radiotoestel had bestemd. Hij liet het er niet bij zitten.

De eerste klacht die Kodein bereikte betrof een dag toen hij niet thuis was geweest, laat staan de motor gebruikt had. Dat gaf hem van de aanvang af een gevoel van onoverwinnelijkheid in het konflikt. Het maakte hem mild. De buurman had een vrouw, net als hij zo versleten als het radiotoestel. Zij waren verzekerd voor de oude dag, begrafeniskosten, medicijnen, verpleging. Ook operaties, maar niet aan het radiotoestel. Kodein kon het billijken, dat zij liever zijn motor te vitaal achtten dan hun toestel op. Het hield hem geduldig. Hij werd het niet moe uit te leggen waarom de motor geen schuld kon hebben. Ik wou dat het de motor was, zei hij. Dan had U weinig last. Als ik een volle week heb gewerkt, ben ik in een... (waarom niet wat overdrijven?) in een uurtje klaar met polijsten.

Het overtuigde hen niet. Als zij weer hadden aangebeld en een protest door het trapgat omhoog gejaagd, trokken zij nog wel de straatdeur weer dicht, maar dat steeds krachtdadiger. Kodein besloot het eens definitief uit te praten.

Hij stelde voor gezamenlijk het toestel te beluisteren, met de motor

aan en met de motor af. Zijn buurman ging er op in en nodigde Kodein uit voor een uur in diezelfde namiddag, omdat dan een opera zou worden uitgezonden, waarvan hij precies wist hoe hard die moest klinken.

Er was nauwelijks klank toen Kodein kwam luisteren. Nu hoort U het zelf, zei de buurman. Maar mijn motor staat af, zei Kodein, kom maar mee. Hij ging buurman voor, trapgat uit trapgat in, tot vlak bij de motor. Die zag niets draaien, hoorde niets draaien, zag stekker uit stopkontakt en aanvaarde een en ander als bewijs. Dan moet het aan het toestel liggen, zuchtte hij. En toen, opeens opgelucht: maar daar wéét ik wat op. Ik zal er een druppeltje olie in gooien.

Een paar dagen later zat Kodein in de trein. Hij had werk afgeleverd, centen ontvangen, een vriend opgezocht en hij zat op de thuisreis tevreden te kijken. Een eind verderop zat een man, een plezierige boere-buitenman, vond Kodein, die kontakt had met een medereiziger en bedaard maar gestaag het woord tot hem richtte. Wat hij allemaal zat uit te leggen kon Kodein niet verstaan, maar één, telkens terugkerend, met grote boere-zekerheid als sluitstuk gebruikt zinnetje drong steeds tot hem door. ‘Een emmertje mest erover!’ Hij zei het telkens met onwrikbaar geloof in de werkzaamheid en met een gezicht, zoals Kodein's buurman had getrokken, toen hij zich van de motor af keerde op weg naar het radiotoestel. Een emmertje mest, begreep kodein, is het middel waar het platteland zich mee behelpt inplaats van een druppeltje olie.

Kodein rookte nog een laatste sigaretje, alvorens gehoor te geven aan de raad van zijn vrouw haar tijdig te volgen naar bed, om de komende ochtend vroeg wakker te worden en naar de dokter te gaan. Hij had eerst nog wat tegengestribbeld. Wat moet ik er doen?

Het zal wel weer overgaan. Ik voel haast niks en ik weet niet eens precies te zeggen waar de pijn zit. Daar is de dokter voor om dat uit te zoeken, had zijn vrouw gezegd.

Hij doofde zijn peukje en liet het in de asbak vallen. Zoals elke avond nam hij de asbak op, liep ermee naar het vuilnisvat, tilde het deksel op en raakte aan het peinzen over de dokter. Hij zocht naar termen om een pijn op gordelhoogte te beschrijven, die dan weer hier dan daar zat, nergens lang bleef en nergens lang wegbleef. Hij zag zijn hand met de asbak boven het vuilnisvat, vroeg zich af wat hem had weerhouden het routinegebaar te maken, de asbak te keren en de klep te sluiten. Hij zag opeens de dokter weer voor zich, maar met een gezicht zoals hij dat al kende van zijn buurman en die buitenman. Laat maar, laat maar, zei de dokter. Doet er niet toe waar de pijn precies zit. Een asbakje peukjes slikken en je bent weer de oude.

Spaarpot

Na tien minuten lopen stapte Daan in zijn wekelijkse donderdagavond-stemming. Tot de brandweerkazerne ging hij door een vaak en met vele bestemmingen doorkruist stadsdeel, maar eenmaal daar voorbij was hij in de buurt, waar hij uitsluitend op donderdagavond kwam. Altijd voor hetzelfde doel. Om een gulden in de spaarpot te doen.

De spaarpot stond in zijn geboortehuis en werd door zijn zuster en hem gevuld. Rika woonde daar nog met hun moeder. Ook het winkeltje liep nog steeds; het werd nu door Rika beheerd.

Twaalf meter voor het uithangbord zag hij mevrouw Mulders weer staan, net genoeg over de drempel van haar voordeur om zich buiten te kunnen voelen. Zij was één jaar ouder dan Daan's moeder, maar al een paar jaar duidelijk de taaiste, omdat zij nog op straat kwam. Ze was een medewerkster van de donderdagavond-stemming, want zij begroette Daan altijd met een lachje en een vertederd: zo, zo, kom jij je moeder weer eens opzoeken? Het was niet zonder uitwerking op hem gebleven. Hij had er een beetje het gevoel door gekregen een goede daad te verrichten. En dit terwijl die bezoeken geen korvee voor hem waren. Hij hield van zijn moeder, had met zijn zuster een spaarpot, voelde zich thuis in zijn vroegere buurt, in het oude huis. Hij kon zelfs de winkel verdragen, sinds hij zich daaruit had weg kunnen vechten.

Toen zij geen winkel meer dreef en het lopen moest staken, bleek Daan voor zijn moeder een uitweg naar het boek te kunnen banen.

Hij begon met een paar dat geen mens ongeroerd laat, maar kwam al proberend tot de ontdekking, dat hij uit een verrassend hoge stapel zijn keus voor haar kon maken. Zij volgde het fiktieve gedrag van fiktieve personen met onverwachte tolerantie, liet zich hoogstens lakend uit over hun alkohol-verbruik. Toch trakteerde zij donderdagsavonds op een borrel.

En dan was er de spaarpot, wel geen hoofdaanleiding van zijn komst, maar de reden waarom zijn bezoeken op donderdag vielen. Het was nu eenmaal een donderdag geweest toen zij besloten een spaarpot op te richten en daar wekelijks ieder een gulden in te doen. Het was geen pot voor een kostbare gril, eerder een ouwe-kous-achtig achter-de-hand-hebbertje. Rika en Daan hadden afgesproken het geld niet te tellen voordat de voorzienigheid een besteding zou hebben aangewezen. Zij vonden het plezierig die nog niet te kennen, wekelijks een uitgave voor te bereiden die misschien, als vingerwijzing Gods, precies zoveel zou vergen als de pot inhield. Eens hadden zij het bedrag wel te weten moeten komen, toen in de dagbladen een oproep verscheen bestaande geldstukken om te wisselen tegen versgemunte andere. Maar dat was al een ongeregistreerd aantal toevoegingen geleden en Daan deed vaak een rijksdaalder in de spaarpot, om later Rika en hemzelf te kunnen verbazen.

Het storten van de spaargulden had jarenlang op enigszins ceremoniële wijze plaatsgehad. Het luidde de borrel in. De pot stond in dezelfde kast als de Bolskruik. Sinds moeder niet meer liep mocht Daan de kruik zelf pakken. Maar eerst de pot spekken, zei hij dan en Rika deed gezellig mee. De laatste tijd deed hij het onopvallend. De spaarpot had wrijving veroorzaakt tussen moeder en Rika. Rika wilde de zaak hervormen, waar moeder tegen was. Zij wou een diepvrieskast voor diepvrieslekkernijen. Een reklame-pamflet had opgewekt veranderde tijden niet louter te ondergaan, maar er een

leidende rol in te spelen door een diepvries-installatie in de winkel te laten opstellen. Rika had dat pamflet willen uitleggen als de vingerwijzing Gods voor de besteding van het spaargeld. Moeder was tegen en Daan vooral verbaasd. Rika bleek opeens een nieuwe kant te hebben. Tot dan toe was zij vooral gezeggelijk geweest. Zij leek geschapen om in de winkel af te wachten wat de klant zou vragen, om in de keuken klaar te maken wat moeder had gezegd te willen eten. Maar nu ontpopte zij zich als organisatrice. De winkel was niet te klein voor een diepvrieskast, er was ruimte te maken. De étalage kon weg. Wie stalde er nu nog wat uit? Inkijk was beter. De peulvruchtbakken waren bakbeesten en niet berekend op verpakte waar - ze konden weg. De toonbank kon... Moeder bleef tegen en Daan wilde niet kiezen tegen moeder voor een frigidaire. En hij wilde de spaarpot er niet voor leeg. Hij deed voortaan de gulden erin als Rika in de keuken was.

Toen Daan nauwelijks binnen was, begroet had en zat, vlug even keek hoever moeder was opgeschoten in ‘Oorlog en Vrede’, bleek de bladwijzer ditmaal een brief te zijn. Moeder haalde hem tussen de bladen vandaan en schoof hem naar Daan. Rika stond op van tafel en verdween in de keuken, een eerste aanwijzing dat de brief een bijzondere was. Hij was kort en had geen aanhef. Lieve, of zelfs beste Ans zou na vijf en dertig jaar ook geen doen zijn geweest en schelden wilde hij blijkbaar niet. Er stond dus eenvoudig: Ik zou de kinderen wel eens willen zien. Thijs.

Wat Rika hierop gezegd had kon Daan wel raden - hij had het al vaak gehoord. Ik kijk die vent van mijn leven niet meer aan. Zij was ook meer geschokt geweest door zijn vertrek, was er op akeliger wijze dan Daan achter gekomen dat het een vertrek was. Daan wist het vanaf de eerste sekonde en bij hem speelde nog altijd dit een rol - de laatste ruzie die hij zich herinnerde, de enige die hij zich goed herinnerde, ging over hem. Omdat moeder hem in de

winkel had gehaald. Wil je van die jongen verdomme een kruidenier maken? En die jongen wilde zelf niet.

Zij stonden achter de toonbank toen zijn vader vertrok, moeder op klanten te wachten, Daan groene zeep over te scheppen, uit de bus van de leverancier in een eigen ton. Daan had de deur, die de gang van de winkel scheidde, horen opengaan. Toen ineens de stem van moeder. Die zie je niet meer terug, zei ze, eerder om vader te laten merken dat zij hem door had, dan om Daan in te lichten. Toen pas keek hij op en zag vader. Het was altijd een puzzel voor hem gebleven. De winkel was zo klein, hij had geprobeerd het in stappen na te meten - hoe ver kan je er lopen terwijl moeder zegt: die zie je niet meer terug. Toen hij opkeek was vader nog niet bij de straatdeur. Hij zag hem de laatste passen doen, de straatdeur openmaken, eruit stappen, de deur weer sluiten. En toen ging hij linksaf. Een onbeschaamdheid in deze situatie, vond Daan. Hij ging vaak linksaf, de kortste weg om in andere stadsdelen te komen. Maar er was een eigenaardigheid aan die weg. Niet ver van het huis moest hij een hoek om en over een brug. En dan kon hij alleen verder komen terug langs het huis, over de gracht waar de huiskamer, achter de winkel, op uitzag. Rika ging altijd voor het raam staan als haar vader wegging en zag hem een minuut later op de gracht lopen en naar haar zwaaien.

Rika kwam huilend de winkel binnen. Zij had vader zien lopen, hij had niet willen zwaaien. Zij had op de ruit getikt, hij had niet willen kijken.

Het adres dat vader had opgegeven was p/a de heer Konings. Die stond Daan te woord toen hij had aangebeld. Dat had ik moeten weten, dat die ouwe nog familie heeft, was het eerste wat hij zei. Hij bedoelde het zo kwaad niet, geloofde Daan, scheen het vooral te zeggen om goed te laten uitkomen wat hij met hem te stellen had gehad, toen vader een beroerte kreeg. Hij zit nu boven,

zei hij, komt toch niet meer de straat op. Hij liep met Daan mee de trap op, gaf aanwijzingen hoe de oude man als vader, Daan als zoon, moesten opkijken nu zij elkaar weer eens zagen. Het hielp hen in elk geval door de eerste minuten heen.

Toen Konings weg was maakte vader een hoofdbeweging naar zijn rechter arm. Hij liet hem van de tafel omhoog komen tot vlak onder schouderhoogte. Verder kom ik niet, zei hij. Gek hè? Vroeger was het mijn beste arm. Konings zegt dat het nog gekker geweest is, maar Konings is een zwamkous. Hij zegt dat ik niet eens naar de w.c. kon, dat ik mijn bed niet uitkwam, dat hij een steek heeft gekocht en een fles. Dan zou ik daar toch wat van moeten weten? Maar zo gaat het wel, zei vader, met zijn arm weer op tafel. Als hij maar een steuntje heeft. Ik kan zelfs... Heb ik je nou geschreven? Hoe kom je hier? Heb ik je geschreven?

Naar moeder, zei Daan. Zij heeft uw brief aan mij gegeven.

Niet aan Rika?

Daan wist het niet. Hij dacht van wel, maar goddank, wéten deed hij het niet. Dat weet ik niet, zei hij.

Jij bent nu... God bewaar me, Rika is nu drie en veertig, zei vader. Rika is... Hij ging niet verder, maar het was duidelijk: hij meende Rika, toen hij schreef de kinderen te willen zien. Hij raakte gauw weer in beslag genomen door zijn eigen toestand, toen Daan vroeg of hij een sigaret wilde hebben. Pijpen rookte hij nog het liefst, zei hij. Maar dat stoppen. Hij kon het wel, hoor, maar het was een heel karwei. Hij wilde er Konings niet te vaak om vragen. Hij kon het zelf, trouwens, maar het viel niet mee. Hij was heel anders dan hij steeds geweest was. Voelde zich in tweeën. En heel raar.

Daan vond hem er naar uitzien. Een machteloze ene kant en een geschrokken andere kant. Hij voelde zich alsof hij rechts steeds sliep en links niet goed meer durfde. Het liefst zat hij maar, maar

hij werd zo moe van zitten. Toch kon hij zich nog aardig redden. Hij had een wandelstok vlak bij de hand. Hij kon ermee lopen, het tuimelraam sluiten, de kachel temperen en hij kon er Konings mee naar boven kloppen. Het was zijn toverstok en hij had hem kado van Konings. Hij had hem altijd bij zich, als hij niet vergat dat hij hem had.

En jij? vroeg hij opeens.

Ik ben geen kruidenier geworden.

Heb je kinderen?

Nee.

Daan liep van zijn vader regelrecht naar Rika, al was het geen donderdagavond. Hij opende de Bolskast, pakte de spaarpot en liep ermee naar het raam. Hij schoof het open en zag, zoals vroeger urenlang, het grachtwater gasbellen braken. Hij schudde de spaarpot naar Rika. Die gaat de diepte in, zei hij, als je niet belooft morgen naar vader te zullen gaan. Ze zei dat ze ging, dat ze toch al van plan was te gaan, maar dat het nog wel een weekje had kunnen wachten, na vijf en dertig jaar. Daan voelde zich opeens wat dwaas met die spaarpot bij het open raam. Hij deed het dicht, de spaarpot weg en ging eens kijken wat zijn moeder zo verzonken hield in ‘Oorlog en Vrede’. Ze was op bladzij 552 van de uitgave in één stijve band. Hij las hoe Rostows' stemming zich vervrolijkte. Want: ‘Tak-tak-tak! kraakten de schoten.’

Toen hij zijn vader weer opzocht was Rika er wel degelijk geweest. Twee keer zelfs. Ook de volgende weken zou vader haar vaak zien verschijnen.

Onder aan de trap had Daan de heer Konings een fles kognak overhandigd. Als blijk van erkentelijkheid, zei hij. Konings leek zeer erkentelijk. Daan hoopte dat hij er nu en dan mee naar boven zou komen, om vader eens uit zijn verwondering te halen over de

opdeling van zijn lijf in onvergelijkbare helften. Als hij merkte dat hij met de linkerhand het glas naar zijn mond kon brengen, zou hij misschien leren vergeten dat vroegere akties over rechts liepen. Hij had nog met vader gesproken over een ideetje van hem. Een handige manier om pijpen te stoppen. Met een klem, had Daan gedacht, die de pijp vast kon houden terwijl vader stopte en die zelf ergens stevig vast zat. De vensterbank leek hem de aangewezen plaats. Vader keek er eens naar. De vensterbank vond hij geen gekke plaats. Uit de weg, dacht hij misschien, en makkelijk links te laten liggen. Daan zei, dat hij op zoek zou gaan naar een smid, die het ideetje zou willen uitvoeren.

Zo zijn ze niet meer, zei vader.

Rika was spraakzaam over vader toen Daan donderdagavonds kwam. Zij scheen moeder er helemaal aan gewend te hebben, dat hij, na vijf en dertig jaar te zijn doodgezwegen of doodgesnauwd, weer omstandig ter sprake kwam, want zij las rustig door. Rika zei dat vader, zoals hij nu was, alleen nog maar meelijden toekwam. En wat ze dan verder nog voor hem zou kunnen doen. Een paar weken laten wist ze dat precies. Ze wilde de spaarpot naar vader brengen. Daan keek er van op. Hij vond het goed, maar hij keek er van op, omdat Rika zich weer van haar nieuwe felle kant liet zien. Ze liep zo warm alsof vader een diepvries-installatie was. Het moest heel anders geregeld worden met vader daar op die bovenkamer. Hij zat daar niet goed. Hij moest verhuizen, hij moest gelijkvloers. In een huis met een tuin het liefst. En er moest een wagentje komen, zodat hij de straat weer op kon. Geduwd of zichzelf verplaatsend, dat was te proberen, je kon eerst wat huren, dacht zij. Zij maakten het zich te gemakkelijk met nu en dan eens komen-kijken en Konings op de schouder kloppen vanwege de goede verzorging. Zij moesten daar zelf wat voor over hebben.

Moeder sloeg een blaadje om, nog steeds in ‘Oorlog en Vrede’. Ze keek wel verongelijkt, maar dat kwam misschien omdat Napoleon zo ontluisterd werd.

Het geld was nu bij vader. Rika had het geteld, het viel erg mee. Maar vader liet zich zo moeilijk overhalen, vond het zonde van het geld, wat natuurlijk onzin was. Hij was blij met het geld, zei Rika, maar hij leek andere zorgen te hebben. Hij vraagt vaak naar de winkel zei ze.

Het duurde nog een maandje eer vader over het geld zijn besluit nam. Hij wilde ervoor een diepvries-installatie in de zaak. Rika was met stomheid geslagen geweest toen zij het hem hoorde zeggen, maar zij had zich niet willen verzetten. Het kon wel noodzaak voor hem zijn. Hij kon wel vijf en dertig jaren ongedaan willen maken. Het was niet verantwoord hem dat te beletten. En met wat goede wil zou er wel plaats te maken zijn, al was de winkel klein. De peulvruchtbakken waren nu zelfs leeg, ze konden weg. De étalage hoefde niet gesloopt. Een diepvries-embleem voor het raam was nog beter dan inkijk. De toonbank kon... een meter nog wel. Er kwam een donderdag dat vaders' wens een feit was. Rika stond Daan in de winkel op te vangen om er op toe te zien, dat hij de nieuwe aanwinst, de verdwenen peulvruchtbakken en de geredde étalage eer bewees. De toonbank stond ruim een meter misplaatst. Daan had in lange tijd niet meer zo'n hekel aan de zaak gehad.

De achterkamer bleek ze enigszins te hebben ingericht voor een feestje. Er was een bloemetje, er lagen eigen diepvries-aardbeitjes de ergste kou wat kwijt te raken. Wat later gingen ze op drie gebloemde schoteltjes. Voor Rika, moeder en voor Daan. Hij prikte eens, hij proefde eens. Ze leken de tweede pluk van een verregende oogst, ze roken naar lege spaarpotten, ze smaakten naar... ze smaakten niet.

Verzuchting

Verlos ons van de bikkerboedels. Het was mij opeens ingevallen en ik had het gezegd, net zo en hardop. Niet eerst alleen thuis of in de kelder, meteen in gezelschap. Het had een eind gemaakt aan het gewauwel, er werd om gelachen met frisse uitgewauwelde klanken. Een zei het na en vroeg of zij het goed gehoord had, een ander nam het over en nòg één zei: ja, dat is goed. Ik had er op eens een gezicht mee gekregen in een kring, die daarvóór niet op mij had gelet.

Een paar dagen later zei ik het nog eens, voor alle zekerheid, maar onder eendere omstandigheden, tijdens gewauwel. Het bleek herhaling te kunnen velen. Het gelach was uitbundiger, zij het minder fris. Wie het de eerste keer ook had gehoord haastte zich nu te lachen, om te kennen te geven dat hij het intussen geheel tot zijn geestelijk eigendom had gemaakt. Het was het begin van de ontvreemding. Kort daarop kon ik het niet zeggen of er waren erbij die het laatste stukje meededen, en ik heb er eens zelf bijgestaan toen iemand een opmerking beantwoordde met: Frans zou zeggen: verlos ons van de bikkerboedels. Het duurt niet lang, dacht ik, of ze zeggen het zo, zonder mij nog te noemen. Ik voelde weer aan de kant geschoven te raken indien ik de zaak op zijn beloop liet. Ik nam mij voor het nog één onvergetelijke keer te zeggen en daarna nog zo lang dat kon aanzien te houden door er niet meer toe te bewegen zijn.

Ik deed het in de buitenlucht. We stonden op een plein en gingen

in vrij groot groepsverband toch nog bijna verloren in de menigte. Er was niets bijzonders aan de hand, maar pleinen trekken menigten, die daar meer ruimte hopen te vinden dan in de straten, waar meestal gedrang heerst van mensen die naar het plein willen.

Ik had mij tot achter de uitsterste buitenkant van onze kring weten te dringen, om het van daaraf te zeggen. Het lijkt onhandig voor wie er het middelpunt mee wil worden, maar deze laatste keer zou stellig onvergetelijker zijn, indien ik het zou klaarspelen vanuit een ogenschijnlijk kansloze positie.

Er was veel lawaai, buiten de kring en erin, maar er was verschil. Het lawaai buiten de kring was een onvermijdelijk bijkomstig gevolg van het feit, dat er zoveel mensen op de been waren, zoals het in een moestuin overal naar moes geurt, zonder de indruk te wekken dat de geur doel van de zaai was. In de kring echter had het lawaai een gericht karakter. Het was duidelijk het lawaai van een kring, die beseft op dit ruime plein in de menigte teloor te zullen gaan, indien zou worden volstaan met onwillekeurige geluiden. Ik zag mensen naar ons kijken. Het maakte mij niet verlegen. Ik dacht: zal je ze straks zien kijken, als ik begin. Ik kon het natuurlijk niet, zoals bij vorige gelegenheden, laten bij alleen zeggen. Ik zou mij ervoor moeten inzetten. Ik zag er niet tegenop. In kringen, waar ik mij gewaardeerd voel, kan ik volkomen vergeten dat ik ik ben en los komen als een ander. En ik had mijn tekst mee. Hij is kort. Het is mij zeer wel mogelijk mij te konsentreren op een korte tekst. Mijn voordracht kon onmogelijk verzet vinden in opvattingen hoe deze tekst het best kan worden onderstreept, want zo hij aangaande de onderstreping al enigerlei aanwijzing inhoudt, dan toch deze, dat men er volkomen vrij in is. Ik kon stand en gebaar aanpassen aan de drukte van het plein. Het heeft geen zin te trachten zich tegen een menigte in breed te maken, maar ook boven volle pleinen wijst de hemel de richting waarin

ekspansie gezocht kan worden. Ik ben niet zwaarlijvig, korte teksten kan ik zonder moeite op mijn tenen uitspreken. Mijn tekst had het voordeel van de al overbekendheid en ik had het geluk hem tot dan toe altijd nogal lakoniek uitgesproken te hebben. Ik hoefde slechts een allesbehalve lakonieke trant te kiezen om voelbaar te maken, dat er met deze bekende tekst nu toch iets onvergelijkelijks gaande was. Achteraf is er misschien nog iets op te noemen, waardoor het sukses had kunnen uitblijven. Bijvoorbeeld het feit, dat ik er bijna niet toe kon komen afstand te doen van het genot het in vooruitzicht te hebben. Maar toen ik begon en mijn eerste woorden bleken in te staan, stak ik met hoofd, schouders en armen uit een kringvormig gat in het plein-lawaai, waardoor het: verlos ons van de bikkerboedels, zelfs in mijn eigen, allerminst overrompelde oren indrukwekkend klonk.

Ik was nog bezig mijn handen weer omlaag te halen, toen ik mij in mijn rug gepord voelde. Ik keerde mij om en stond oog in oog met een man. Bedoel je mij? vroeg hij. Als ik jou bedoelde hoefde je me niet in mijn rug te porren, want dan keek ik je wel aan, zei ik, de laatste woorden met het gevoel, dat ik hem beter aan had kunnen kijken alvorens aan een opmerking te beginnen. Ik voelde mijn kring het hart vasthouden, maar keek niettemin links en rechts even vlug over mijn schouders, om kenbaar te maken dat ik een heel stelletje achter mij had, al was ik dan toevallig de voorste. De man keek ook. Misschien vond hij het soortelijk- of totaalgewicht van de kring te gering en mogelijk raakte hij werkelijk in gedachten toen hij, ogenschijnlijk in gedachten, zijn aandacht voor ons verwaarloosde en een doorloop-tunneltje boorde in de menigte.

Een paar dagen later zag ik de man weer, of liever, wat er meer toe deed, hij zag mij. Hij zat in een auto, stopte langs het trottoir waar ik liep, stak zijn hoofd uit het raam en een vinger op naar

mij, zoals automobilisten die de weg willen vragen, maar niet schreeuwend, en er ook niet voor naar mij willen lopen, wel meer doen. En zoals altijd liep ik naar de auto. Hem had ik nog niet herkend, want ik lette meer op die wagen. Het was geen gewone rode, gele of pauwblauwe, het ding was zo opvallend mogelijk helemaal zwart gespoten. Hij had intussen het portier opengemaakt. De manier waarop hij mijn hand greep, schudde en bleef vasthouden, was te weinig boosaardig om te kunnen beweren dat hij mij ontvoerde. Mogelijk vergat hij het, mij uit te nodigen en had hij het graag gedaan als hij wist, dat ik daar prijs op zou stellen en ja zeggen. In de auto begreep ik niets meer van hem. Het begon al met zijn manier van wegrijden - hij keek eerst of het kon. Maar al gauw hield ik er maar mee op mij te verbazen, omdat er geen eind kwam aan de aanleidingen daartoe. Autorijden, zoals de politie dat eist, vergt een maksimum aan serviliteit. Hij had dat. Er was geen knopje, hendeltje, metertje, voetstukje in zijn wagen of hij hield zich er volgens voorschrift mee bezig. Hij stopte voor rood licht, liet zich ringeloren door bord, pijl en streep, gaf richting aan en nam die dan ook. En alles gelaten. Hij kon erbij praten, niet eens verbeten. Hij vroeg ook ineens: zei je boedelbikkers? Bikkerboedels, verbeterde ik. Het was het enige moment, waarin hij geen voorrang gaf terwijl het eigenlijk moest, want hij keek naar mij alsof hij dacht: had ik maar zekerheid.

Waar wij heengingen bleef mij onbekend, nog lang nadat ik even had gedacht het te weten. Hij had zijn auto stil gezet voor een café en was met mij uitgestapt. Wij gingen naar binnen, maar hij bestelde niets. Hij zag een man op ons toe komen en hij vroeg de kastelein naar een andere, die er niet bleek te zijn. Met ons drieën reden wij naar een volgend café. Daar maakte zijn komst voor vier man een eind aan een kaartspelletje. Zij gingen met ons mee naar buiten, maar stapten in een andere auto en reden achter

ons aan. Toen wij bij het café waren geweest dat het laatstbezochte bleek te zijn, hadden wij drie man achter in de zwarte auto en nog twee volle volgwagens.

Bij het laatste café was hij niet naar binnen gegaan. Hij had de deur opengeworpen en van buitenuit naar binnen gekeken. De kastelein had een hoofd opgetild met een gezicht van: wat zullen we nou hebben, en toen hij hem zag staan de indruk gemaakt dat hij liever niets had.

Twee van de mannen aan de bar staken een hand op. Eén liep vlug naar ons toe, maar de tweede moest zich eerst nog even verstaan met een vrouw naast hem. Het hoeft niet van belang te zijn geweest, al duurde het even, want de kleinste beloften eisen meer woorden om ze in te trekken dan om ze te doen.

Toen het gezelschap blijkbaar kompleet was schoten wij sneller op, hoewel het nog een flink eind rijden werd. Naar de buitenwijken, zelfs die uit en in de gemeentelijke weelde-strook, een streek met meer uitzicht dan huizen. Wij stopten bij een bouwsel achter twee voortuintjes, dat het midden hield tussen een dubbele villa en twee halve. Het tegelpad naar de voordeur waar wij op af gingen had niet veel lengte, maar toch altijd zoveel, dat de laatste volgeling er ook nog op kon en het tuinhekje sluiten, op hetzelfde moment dat onze gastheer ons voorging het huis in. Een man, die ook wel eens op zijn gemak gesteld is, denk ik, want eenmaal door het halletje en in de gang maakte hij de eerste de beste deur open en bleef ons voorgaan in een ruim vertrek. Het eerste en daardoor misschien het enige dat mij verbaasde toen ik binnenkwam, was er een schrijftafel te zien. Dat hij erachter ging zitten was, gezien de aanwezigheid van het ding, veel minder onbegrijpelijk. Maakt hij nu een misplaatste indruk? herinner ik mij me afgevraagd te hebben, maar ook dat ik mijn oordeel aanhield, omdat talloze krantenfoto's van figuren achter hun schrijftafel ons voorzichtig

hebben gemaakt met de konklusie: nee, dat kan niet. Hij bleef een tijd als enige zitten. Er was nog een zetel bij de schrijftafel, een heel gemakkelijke. Ik ging er niet zitten, want het staat minder gek als je nog niet gevraagd werd in een fauteuil plaats te nemen, dan nadat je al zat en er weer uit werd gejaagd. De volgelingen hadden zich bij het binnenkomen meteen verspreid en langs drie wanden een ruggesteuntje gezocht, ieder op zijn eentje en een metertje van zijn naaste buren af. Ik meende iets dergelijks eerder gezien te hebben in een film over een bepaald milieu, ik weet niet meer welk. Later kwamen ze in beweging. Het was toen er één van achter de schrijftafel een wenk kreeg. Hij zag het een deed het meteen.

Hij had dorst, denk ik. Het is opvallend hoeveel flessen en glazen uit een smal kastje kunnen komen. De gewenkte man zocht de kognakfles uit en schonk twee glazen vol. Hij keek hoeveel er nog in de fles was, zag dat het een éénmans-scheutje was, stak de fles in zijn zak en pakte de glazen op. Hij liep naar de schrijftafel. De glazen hield hij vrij ver uit elkaar, één onmiskenbaar in mijn richting gestoken, maar onder het lopen bracht hij zijn handen dichter bij elkaar, zodat ik onwillekeurig mee werd getrokken naar de schrijftafel, waar hij beide glazen neerzette. Hij stapte meteen weg, keek alleen even om, bijna onthutst, toen hij mij proost hoorde zeggen. Alle volgelingen stonden nu bij elkaar het kastje als zelfbedieningszaak te behandelen.

Ik houd van gekregen kognak. Hij wekt vertrouwen in de gezindheid van de man, die hem doet serveren. Ik ging er van zitten, aanvankelijk nog op de leuning, om de lengte-indruk, die ik voor en na maakte, niet opvallend te laten verschillen. Ik ben volkomen bereid gelijk op te drinken met een gastheer, maar niet met een die treuzelt. Toen zijn glas nog voor driekwart vol was en het mijne al een poosje leeg, ging ik daarmee naar de zelfbedienings-

zaak. De man die ons had ingeschonken was mij voor. Hij pakte een fles ouwe en een fles jonge en stond even weifelend heen en weer te kijken. Weet jij, vroeg hij, wat het best valt op kognak? Om en om, zei ik en had zelf ook een vraag: houdt hij niet van kognak? Zeker, maar hij is een man van principes. Nou, en? Hij drinkt altijd maar één koetsiertje per dag, maar dat dan ook zonder mankeren.

Het maakte mij nadenkend. Ik liep nog wel naar de schrijftafel terug, maar in gedachten. Ik ging in de fauteuil zitten op normale zithoogte, in een normale denkhouding, nipte, dacht: goed onthouden dat ik straks jonge neem, en ging het gehoorde verwerken. Principes brengen mij van mijn stuk. Ik bedoel niet de familiare, gij zult niet doden, stelen enz. Die hebben wij allemaal tot onze beschikking, zo volstrekt tot onze kollektieve beschikking, dat wij ermee doen wat we willen, desnoods kollektief opschorten. Ik bedoel de gevaarlijke, de willekeurige principes, die iemand heeft terwijl hij ze net zo goed niet zou kunnen hebben, hetgeen hem maar intoleranter maakt. Je merkt meestal pas dat hij ze heeft, omdat je iets doet wat er tegenin druist. Het zal mij niet gauw overkomen dat ik het bij iemand verbrui door, argeloos tegen zijn principes in, te zeggen: lekker weer om kelen te kelen. Maar het is geenszins ondenkbaar dat ik tegen de man achter de schrijftafel had gezegd: echt trek in een paar koetsiertjes. Ik keek eens schuin opzij omhoog naar de principe-man. Hij was zelf ook in gedachten, te oordelen naar de manier waarop hij naar zijn glaasje tastte, het zonder te kijken naar de mond bracht, blijkbaar weer even vergat en toen opeens met één slok een halve-dag-rantsoen opmaakte. Het scheen op te vallen dat zijn glas nu bijna leeg was en misschien een spoedig eind aan de verpozing betekende, want de drang tot zelfbediening maakte zich weer van allen meester. Ik keek maar niet eens of het wel jonge was toen ik eindelijk ook

een fles in handen kreeg. Ik houd niet van schielijk drinken, maar nog minder van ophouden eer het op is - ik maakte gelijk met de gastheer het voltooiende gebaar. Hij stond op maar bleef achter de schrijftafel. Hij keek langs de drie weer met volgelingen bezette wanden en zag dat hij de aandacht had. Hij draaide zijn hoofd naar mij en gaf mij een wenk. Ik dacht het te begrijpen en kwam enigszins bedremmeld uit de fauteuil, maar hij gaf weer een wenk toen ik gewoon bleef staan. De bedoeling was nu duidelijk. Vooruit dan maar, dacht ik en aarzelde alleen nog tussen lakoniek of indrukwekkend. Ik deed het maar half om half, wel op al mijn tenen, maar slechts één arm de lucht in en op mijn gewone, enigszins ingehouden toon voor snedige opmerkingen. Het was zeker niet voor dovemansoren gedeklameerd. De spanning was voelbaar, maar gekonsentreerd op de man achter de schrijftafel. Dat zei hij tegen mij, zei die. Dat beweert hij tenminste. Ik dacht boedelbikkers te verstaan.

Er was, geloof ik geen volgeling wie het lukte deze woorden roerloos over zich heen te laten gaan. Eén stootte zich met twee ellebogen tegen twee wanden los uit een hoek, kwam met een boog en gebalde vuist op mij af, haalde uit, onderging op dat moment gelukkig het begin van een gedachten-verandering zodat de kaakslag betrekkelijk mild aankwam. Niettemin, hij was gevallen en dat mocht blijkbaar niet. De man achter de schrijftafel liet een vloek, een door vaak ergernis over altijd dezelfde lastpak lang geworden vloek. Hij kwam op ons af met onheilspellende schreden, die leken door te zullen gaan tot midden in het onheil zelf. Heb ik jou wat gevraagd? wou hij weten.

Op de klapgever werkte hij angstaanjagend als een stier op een rode lap. Zelfs ik dacht: had hij hem maar wat gevraagd. Ik kneep even mijn ogen dicht, waardoor mij ontging wat hem zich deed inhouden. Iets van binnen uit, denk ik, want het moest er nog

woelen, zoals hij daar spijtig wankelde in de greep van een onzichtbaar beletsel zijn gang te gaan.

Een principe-kwestie, zou je denken als je zou weten welk. De klapgever dorst zich weer te bewegen en terug te trekken naar zijn hoek. Ik houd niet van alleen overblijven in dergelijke situaties. Je trekt maar de aandacht. En jij, zei de man, bikkerboedels of boedelbikkers, ik wou dat ik het zeker wist. Hij keek langs de wanden, maar daar wisten ze het nog niet eens half. Alleen de man, die ons kognak geschonken had (toch eens vragen, straks, hoe hij heet, dacht ik) leek wat te zeggen te hebben, maar liever te wachten tot hem wat werd gevraagd. Ja? vroeg onze gastheer. Lucie, zei hij.

Wat Lucie?

Nou, Lucie, zei hij weer en wees mij aan met zijn hoofd. Het denkbeeld was blijkbaar niet gek genoeg om weggelachen te worden, maar scheen hachelijke kanten te hebben. De man dacht na en ging steeds minder bedenkelijk kijken. Daar zeg je wat, zei hij ten slotte. Maar ze zal niet open doen.

En binnendoor?

Zal wel op slot zijn.

Is te proberen.

Wacht maar eens, zei de man en ging de deur uit. Toen hij terugkwam zag zelfs ik dat hij zich wat had opgeknapt. Ik had, terwijl hij weg was, zijn raadgever willen benaderen om zijn naam te vragen, maar die was mij weer voor. Daar was je bijna goedkoop van af gekomen, zei hij. Hoezo? Nou, als hij Barend die klap had gegeven, had je geboft. Hoezo? Man van principes. Eén klap per dag en het moet raar lopen wil hij die niet geven.

Onze gastheer had niet alleen zijn haar gekamd, maar ook de weg verkend, want hij gaf zijn adjudant een kniklachje van verstandhouding.

Binnendoor klinkt als een middeltje om af te steken, maar als hij haast heeft zal hij wel buitenom gaan. We gingen door de gang naar een trap en de eerste verdieping. Daar weer naar een trap, nog hoger en naar het eind van een gang. Onze voorganger bleef bij een deur staan, keek even niet minder dan dreigend om, eer hij de deur openmaakte en verder ging. Op zijn tenen. Ik wist zo zeker hem nu in een andermans huis te zijn gevolgd als wanneer ik het opschrift Branddeur of Nooduitgang gelezen had. We gingen omlaag, een vergelijkbare weg als die wij in het andere woonhuis omhoog gelopen waren. De volgelingen (misschien naar die maatstaf geselecteerd, ofschoon ik het ook bleek te kunnen) verplaatsten zich zonder kik of kraak. Eindelijk bleef onze gewezen gastheer staan bij een deur. Ik wou er een eindje vandaan blijven, maar achter mij bleken ze prijs te stellen op aansluiten. Ik zag hoe de deurknop gegrepen, langzaam en geruisloos omgedraaid werd. Toen gooide hij de deur open en stapte op de drempel. Ik zag hem drie passen naar binnen doen en toen, dieper in het vertrek, Lucie overeind komen van een divan, met dezelfde vaart als waarmee ik naar binnen gedrongen werd.

Lucie ging meteen overheersen. Zij was verreweg de vurigste vrouw, die ik ooit in haar vertreden recht heb gezien. Ik zei nee! siste ze naar onze eerste man en nog eens, alsof dat alles en genoeg was, Ik zei nee!, zodat ik meteen al dacht: zal wel een vrouw van principes zijn, wil maar één keer per dag en het is er met de dageraad al van gekomen. De man sprak niet tegen, deed trouwens een hele tijd helemaal niets. De volgelingen waren dicht op elkaar bij de deur gebleven, blij binnen te zijn, als het ware nog op hun tenen om onopvallend blij te kunnen blijven. Zij genoten van Lucie, schenen te hopen dat het zo'n bui zou blijken, als zij waarschijnlijk al eerder van haar hadden meegemaakt.

Een beschrijving van Lucie zou moeten beginnen met dat zij zich

bewoog, zo geladen, dat de beschrijving nauwelijks voort te zetten was. Zij had veel ruimte in die grote kamer, maar oneindig meer stuwing, waardoor vooral de tijdige keringen erop aan kwamen. Ze werden volvoerd met heupaandrijving. Bij elke zwenking lag dan de linker dan de rechter heup haar minstens dertig graden voor. In zijde verpakt als zij waren deden haar heupen denken aan sommige industriële produkten - van buiten kleurig, glad en mooi gewelfd, van binnen paardekracht. Twee ingebouwde, gaafgemantelde, onvermoeibare krachtinstallaties. En God weet wat zij er met de dageraad al van gevergd heeft, dacht ik, want zo denk ik nu eenmaal gauw. In het voorbijflitsen zei Lucie wel eens wat tegen haar indringer, maar altijd wat reeds gezegd was, zelfs zonder een enkele overgang naar de variant: zei ik niet nee? Hij was een hele tijd niet meer dan een gelaten gebogen lijn in haar kijksnauw- en zwieprichting. Eén keer zeilde ze naar haar divan, niet om daar wenend neer te storten maar om een zakdoek er vanaf te grissen. Waarom weet ik niet. Nodig had zij hem niet, want ze stak hem meteen tussen haar borsten.

Ik bleek instinktief het plaatsje ingenomen te hebben, waar ik aan gewoon ben. Aan de kant, achter een fauteuiltje deze keer, los van de troep, een eind van de man af en op wisselende afstanden van Lucie.

Ik keek naar de volgelingen. Ze stonden nog inschikkelijk met zijn allen vergenoegd vanuit hun hoekje te kijken. Ze zagen er anders uit dan in het buurhuis langs de wanden. Gelouterd, zou ik haast zeggen. Het bracht mij op de gedachte dat aan Lucie wat verloren gaat, zolang men haar niet inschakelt voor reklasserings-doeleinden. Barend stond met open mond zijn hoofd mee te draaien met Lucie, zijn blik op konstante hoogte. Zo stom kon hij niet kijken of hij zag dat ze het vanuit de heupen deed.

Ik herinner mij nog gedacht te hebben: waar zal dit op uitdraaien?

vlak voordat ik zelf een kentering veroorzaakte door te gaan zitten. Lucie, juist in een baanvak met zicht op het fauteuiltje, zag mij het doen, zwenkte niet, stopte en bleef naar mij kijken. De man scheen op iets dergelijks gewacht te hebben. Nou, is het genoeg geweest? vroeg hij. Lucie draaide zich meteen weer om: ik zei...

Ja, dat kan wel, maar daar gaat het niet om. Hij wees naar mij, zonder nadere opheldering maar zo gebiedend, dat zij weer keek en ik overeind kwam. Daar stond ik, opeens weer hoofdaanleiding van deze bijeenkomst. Moet je eens horen, zei hij tegen Lucie en gaf mij de gebruikelijke wenk. Het scheelde geen haar of ik had het verdomd, ik geloof dat het aan mijn stem te horen was. Hoe vind je dat? vroeg hij. Ja, wat wil je dat ik zeg, dat ik het eng vind? Dat zei hij vrijdagavond tegen mij. Zègt hij, tenminste. Weet je wat ik dacht te verstaan? Boedelbikkers!

Lucie floot. Een langerekt, maar niet vol te houden geluid, waar van alles op zou kunnen volgen. Verwondering, zoals uit haar vraag bleek. Moet je eens horen, Thijs. Ik begrijp iets niet. Jij dacht boedelbikkers te verstaan, zeg je? En je liet het erbij?

Ik had geen zekerheid, zei Thijs.

Jij had geen zekerheid en het was vrijdagavond? Aha, je was onderweg naar...

Precies.

En wat wil je nu?

Zekerheid.

Ze lachte, opeens alles begrijpend en verguld. Mag ik het dan eens met hem proberen? vroeg ze, en aan mij: hoe heet je eigenlijk? Frans? Mag ik Fransje zeggen? Moet je eens horen, vent. Nou moet je het mij nog een keertje zeggen, alleen aan mij en dan precies. Nee, niet meteen, ik zal je wel waarschuwen. Ik zal ja roepen als er niemand meeluistert en dan zeg je het mij maar gauw.

Ik kende die truc. Al van de lagere school. Wat is de hoofdstad van Denemarken? vroeg de meester en dan ging zijn vinger op weg om iemand aan te wijzen. Eerst traag en onbestemd en dan opeens - pflietsj - in jouw richting: Ja, jij! en dan zat je verlamd, al had je het nog beter geleerd dan de Denen zelf. Ha, dat wou ze met mij proberen: zie je wel, hij durft er niet voor uit te komen. Nee, nou is het te laat, nou weten wij genoeg, had je maar eerder wat moeten zeggen. Maar ik was erop verdacht. Ik zag haar, niet zonder vermaak, het geschikte pardoese moment voorbereiden. Met kwasie-tamme heupen door de kamer slenteren, een kuit betrappen op een scheve naad, Thijs aan zijn oortje trekken en toen.... Maar niet zo onverwacht of ik zei het, zo rustig alsof ik alleen thuis was: Verlos ons van de boedelbikkers.

Aan drie dingen merkte ik wat ik had gedaan. Ik zag Lucie triomfantelijk lachen en opzij stappen om Thijs de ruimte te geven, ik zag Thijs zelf op mij afkomen en ik voelde, nog eer ik keek, Barend naderen om alles van zo dichtbij mogelijk mee te maken. Zijn onverholen voorpret was mij nog weerzinwekkender dan wat mij van Thijs te wachten stond. Hij leefde zo mee dat ik het aan hem kon zien toen het tijd werd mijn ogen dicht te knijpen. Ik hoorde de slag, maar voelde niets en deed mijn ogen weer open. Heb ik jou wat gevraagd? vroeg Thijs, eerder ter rechtvaardiging dan met hoop op een antwoord, want Barend was buiten staat te beseffen wat hem was overkomen.

Ik zag Lucie wat op haar hart hebben, maar zij hield zich nog even in tot Barend, op aanwijzing van Thijs, door de hele tros volgelingen naar buiten gedragen was. Jij slaat als een kip zonder kop, zei ze toen. Thijs keek naar mij, zag het in, keek op zijn horloge en ik stiekum ook. Elf uur. Nog één uur en een nieuwe dag zou aanbreken om een man van principes weer recht op een nieuwe klap te geven. Het zou een klein kunstje zijn mij nog een

uurtje ter beschikking te houden.

Lucie was kennelijk benieuwd wat hij zou verkiezen. Een vrouw ziet het niet graag gebeuren dat aan haar voorbij verkozen wordt. Ten slotte zou klokke twaalf ook voor haar en haar principes een nieuw etmaal inluiden.

Ze stond Thijs te toetsen, zag hem nog niet op het idee gekomen zijn en keek alsof zij in overweging had hem te zeggen: jij mint als een haan zonder kop. Ik voelde iets te moeten doen, al was het maar terwille van Lucie. Er viel mij een mopje in, dat mij enigszins toepasselijk leek. Ook al over een kip en een haan. Zoals het mij was verteld zat er een neger naar te kijken, maar ik meende mij wel wat vertoon van onverstoorbaarheid te kunnen veroorloven door te zeggen dat het Barend was. Ik trok het moppentappersgezicht en vroeg: hebben jullie die al gehoord van Barend en die kip en die haan? Nee, natuurlijk. Nou, Barend zat eens ergens buiten, een beetje te doezelen, vlakbij een boom. Opeens, floep, schoot er een kip voor hem langs en achter die boom, en, roets, een haan achter die kip aan, ook achter die boom. Je moet het natuurlijk een beetje sjeuïg vertellen, met beurtelings paniek- en jaaghoudingen, een flinke dikke boom neerzetten, waar een lekkere mollige kip achter verdwijnen en weer tevoorschijn komen kan. De haan trouwens ook, telkens dichter achter de kip aan. Tot hij opeens van koers verandert en een eindje verderop een graantje gaat pikken. En weet je wat Barend toen zei? vroeg ik. Nee, natuurlijk. Grote Goden, zei Barend, ik hoop nooit zò'n honger te krijgen.

Lucie lachte wel even met Thijs en mij mee, maar zat gespannen naar hem te kijken. Een vrouw ziet het niet graag dat haar minnaar van een mop nog eerder het leuke dan het toepasselijke aanvoelt. En Thijs deed er lang over. Toen hij eindelijk er opeens jongensachtig opgewekt ging uitzien en zei: ik zal Frans maar

even uitlaten, zag is dat het te laat was. Niet door mijn voordeur, laat op de avond, zei Lucie vinnig. Breng hem maar terug zoals je hem hier gebracht hebt. Ook goed, zei Thijs, ofschoon er helemaal niets goeds was. Door de gangen en op de trappen - geen reden meer om stiekum te doen - was hij bijna uitgelaten. Ik zie nog hoe hij de verbindingsdeur tussen beide woonhuizen even dichtmaakte, in het volste vertrouwen die straks niet op slot te zullen vinden.

Piet pesten

En laat ik er nu eens een ton op verliezen, hoeveel denk je dan dat ik echt verlies?

Deze vraag als onderschrift en de foto wekten Revers' belangstelling voor de hele berichtgeving.

Een kaaskoper, belegen genoeg om zich te hebben rijkgehandeld, shockeerde opeens het Zuivelschap door een roep om kazen tegen prijzen die boven de zuivelkundig berekende lagen.

De pers op hem af voor een kaasrelaas, met mosterd onder de kopjes: Fuifnummer - Vrijgezel - Eigenganggaander - Zuivelschap-verachter. Er werd beschreven hoe hij zich in zijn stoel bewoog, in de kaashandel, de uitgaande wereld en de fotograaf maakte met één momentopname alles meer dan geloofwaardig. De veelvoorkomende haarloze kaaskop, maar daaronder rimpels en wenkbrauwen die alle kanten uitkonden, gnuifoogjes, pretwangen, een mond om mee te slurpen, te smikkelen, te smakken en gal te spuwen op het Zuivelschap. En nog adem genoeg voor een uitdaging. Wie denkt mij te kunnen nekken, biedt mij maar kaas, ik koop wel. Toch bleef het de vraag of met hem wel de kaaskoper aan het woord en het werk was. Hij kon in elk geval van zijn vele gedaanten het prijsbeleid doorkruist hebben - als eigenganggaander een ras met onstilbare kaashonger ontdekt hebben, als fuifnummer in een roes van drank en verachting het Zuivelschap in de wielen willen rijden. En als vrijgezel kon hij zich wat veroorloven, want: laat ik er nu eens een ton op verliezen, hoeveel denk je dan dat ik echt verlies?

Iemand die zoiets kan vragen zou mij kunnen helpen, dacht Revers, en doet het misschien met plezier. Hij besloot de man te bezoeken als de dag wat voller zou zijn. In de ochtenduren zou Droving geen geduld hebben voor wie hem geen kaas had te bieden, maar laat in de middag, als het dagverlies al geteld, de ton misschien al in zicht was, zou hij zich met voldane onverschilligheid kunnen afvragen wat die nu nog wilde, als Revers toegang vroeg.

De krant had hem gewezen hoe hij binnen kon komen. Pers? vroeg Droving, toen de sekretaresse Revers in zijn kamer had gelaten, wat voor pers? Er is zoveel pers.

Mag ik dat nog even voor mij houden?

Houd maar voor je, jongen, tot je het weet. Free-lance, hè?

Mijn kollega's, zei Revers, hebben wat laten liggen. Uw vraag over die ton verlies. Ze keken maar waar U wees, naar het Zuivelschap. Maar die vraag schreeuwt een andere kant op. Aan wie, als ik vragen mag, hebt U meer de pest, aan het Zuivelschap of aan de Fiskus?

We zullen er wat bij drinken, zei Droving, want ik merk het al. Jij vraagt te diep voor de krant. Je mag je artikel wel schrijven, maar ik koop het op. Je wilt mij laten toegeven dat het Zuivelschap, hè?... in vergelijking met de Fiskus, hè? Maar van mij in het openbaar geen halve vervloeking van het Zuivelschap, omdat de Fiskus een volle verdient. Ik begin altijd kalm, zei hij, met de fles en twee sherry-glazen in zijn hand, maar als jij liever iets in een klein glaasje hebt moet je het maar zeggen.

Revers koos sherry, natuurlijk. Het hielp hun aan een gevoel van gelijkgerichtheid en een vertrouwelijker opbouw van het interview, dat toch onderons zou blijven. Toen Droving zelf aan de kleine glaasjes ging denken, had hij heel wat pogingen achter de rug een verpletterende kwinkslag op het Zuivelschap te bedenken en was aan Revers onthuld hoe kazen nog wel eens te journaliseren

waren met een ekstra korst van onkosten, door manipulaties waar de Fiskus geen kaas van gegeten had.

Droving was tuk op onkosten. Zijn zaak dreef er op. De winst omheinen met verlies en het Zuivelschap negeren, dat had hem groot gemaakt. Ik zeg nog altijd dat Piet het betaalt als ik wat bekostig, al is hij al jaren minister-af. Piet was de grootste minister die wij ooit gehad hadden. Piet had de Nederlandse zakenman van zijn benepenheid verlost. Hij had hem geleerd het geld te laten rollen om Piet te pesten. En waar geld rolde kon Droving meedoen, want hij kon kazen terug rollen.

Ik weet iets leuks om Piet te pesten, zei Revers. Maar dan moeten wij het samen doen. Droving verklaarde zich gretig bereid van de mogelijkheid kennis te nemen.

Als ik nu eens op uw loonlijst stond voor twintigduizend gulden per jaar, voor hoeveel grijpt de Fiskus er dan naast?

Och, precies weet ik het niet, maar zeker voor de helft.

Nou, als U mij op uw loonlijst zet voor twintigduizend en U betaalt mij er tien, krijgt U die van de Fiskus terug. Het kost U geen cent, ik ben geholpen en Piet heeft de pest in.

Ho, ho, zei Droving. Jij vergeet wel het een en ander. Ten eerste de sociale lasten. Die zijn niet mis. Laten we zeggen, over twintigduizend, vijfduizend gulden. Piet betaalt de helft, dus dat is tweeenhalf duizend. Ik zou je dus vijfenzeventighonderd kunnen geven. Maar daar gaat nog eventjes was van af, zeg. Belasting over twintigduizend.

Ik val in een laag tarief, gehuwd, met twee kinderen. En dat niet alleen. Als ik bij U op de loonlijst sta krijg ik Kinderbijslag, die krijg ik nu niet. En ik betaal een schijntje voor mijn ziekenfonds - nu meer dan ik ooit kan verzieken.

Goed, goed, maar een paar duizend gaat er in elk geval af. Laten we zeggen dat je vijfduizend overhoudt. Voel je je daarmee geholpen?

Ja.

Grote Goden, wat is er toch nog een ellende in de wereld. Wat doe je eigenlijk voor de kost? Betalen die kranten zo rottig?

Ach, die kranten, ik zou ze dan kunnen laten schieten. Dat geleur met artikeltjes verveelt me allang. Eigenlijk ben ik schilder. Ik mag wel eens een portretje maken. En ik ben vormgever. Ik maak wel eens een affiche, een briefhoofd, een verpakking. Maar ik wou ook wel eens iets vast. Met vijfduizend van U kan ik de rest laten schieten. Op de portretjes na. Die kunnen zwart.

En dan nog iets, zei Droving, als jij voor twintigduizend op mijn loonlijst staat, moet je daar wat heten. Maar wat? Geen mens verdient twintigduizend bij mij. Het belangrijke werk doe ik zelf. We zouden iets moeten bedenken. Iets op -aris of op -eur. Alleen ik heb geen kommissarissen en ik heb al een sekretaresse, al haalt ze de twintigduizend niet. Met -eur kan je alle kanten op, natuurlijk. Rapporteur, kontroleur, hoofdkontroleur, hoofdrapporteur.

Ik dacht zelf aan adviseur, zei Revers.

Droving verslikte zich in de ouwe klare. Dat is geholpen met vijfduizend gulden en dat wil mijn adviseur heten.

Estetisch adviseur, zei Revers. De grootste zakenreuzen voelen zich estetisch een nul, trekken estetische adviseurs aan en zijn er nog trots op ook.

Goed, goed, jij wordt mijn estetisch adviseur. Als mijn vrienden vragen of ik nog nieuws weet, kan ik zeggen: ik heb een estetisch adviseur om Piet te pesten. Maar weet je, vroeg hij opeens, weet je wat de pest is met jullie armoezaaiers? Je denkt dat Piet zich gepest voelt met tienduizend gulden strop. Je denkt dat twintigduizend een heel inkomen is. Maar het is niks voor dat plannetje van jou. We moeten omhoog. Verdubbelen, of doorcijferen tot het de moeite waard wordt. We zullen mijn boekhouder er eens bij halen. Hij drukte één van de knoppen op zijn telefoontoestel in.

Mijn boekhouder weet alles van belastingen, ofschoon zijn salaris nauwelijks belastbaar is. Als hij binnenkomt moet je eens opletten hoe... Hij drukte nog eens en keek op zijn horloge. Verrek, het is al half zeven. We zitten in een leeg huis. We zullen tot morgen moeten wachten. Maar het moet te doen zijn. Zo'n twintigduizend schoon per jaar moet er voor jou toch wel uit te halen zijn. Als je maar niet op kosten let, heb je Piet altijd aan zijn staart. Vijftigduizend op de loonlijst, zestig misschien. We zullen wel zien en morgen een mooi kontrakt opstellen voor mijn estetisch adviseur. Wat dacht je? Als ik een estetisch adviseur aantrek, kies ik er toch een van een halve ton? Maar nu ga ik eten. Kom morgenochtend maar terug voor het kontrakt. Of ga je mee eten? Kunnen we vanavond de estetische keer in de kaashandel vieren.

Dan moet ik even mijn vrouw opbellen om te zeggen dat ik niet kom eten.

Hè, ja, doe dat. Dan maak ik dat ook eens mee. Ik heb mij al vaak afgevraagd: hoe doen ze dat toch, die getrouwde lui? Vragen ze verlof? Kondigen ze het aan? Het lukt mij nogal eens relaties over te halen hun vrouw te laten zitten en met mij te eten. Dan gaan ze eerst even opbellen. Maar nooit waar ik bij ben. Als ze terugkomen lijken ze intussen wat gegroeid te zijn. Ze kijken alsof ze hun abonnement hebben opgezegd op een krant, die hen verveelde, of alsof ze het gesprek hebben afgebroken met: en verder basta! Maar wie weet hoe ze in die cel stonden te soebatten.

Dag, zei Revers door de telefoon, zeg, ik bel even. Nee, moet je horen, zouden de Hoorwijkjes vanavond komen? Morgen? O, wat een geluk. Nee, daarom bel ik juist. Ook niet. Kan niet. Vertel ik straks wel. Nee, bewaar maar niks. Nou ja, als het teveel is, maar het hoeft niet. Ja, en stuur je Wiesje op tijd naar bed? O, zeg, en Frans mag niet naar bed eer hij klaar is met zijn huiswerk. Nee, helemaal klaar. Ja, van boven dicht, van onderen op een kiertje.

Dag.

Een hele verantwoordig, hè? zo'n huisgezin, zei Droving. Je hebt vergeten te zeggen dat zij de pin in het slaapkamerraam moet doen. Nou ja, laten de aanranders maar binnenklauteren, heeft zij ook lol vanavond.

Hij bestelde een taxi, schonk nog eens in voor een vluggertje en had Revers naar het portiek gekeuveld en de straatdeur gesloten toen de taxi arriveerde. Ha, het is Frits, zei hij toen hij de chauffeur zag. Hoe staat het leven, Frits? Willen de motor en de meter nogal lopen vandaag? Nou, je weet de weg en je kent de spraak - het gewone program voor een mooie avond.

Frits startte en reed met hen weg. Een mooie uitvinding een auto, zei Droving, maar weet jij wat je moet doen als de motor pingelt? Nee.

Ik ook niet. Ik wil het ook niet weten, vandaar dat ik nooit een auto zal kopen. Blijf heer in het verkeer, neem een taxi, dat is mijn devies.

In het restaurant volgde Revers de lijn die hem die dag al een jaarinkomen van twintigduizend gulden schoon had opgeleverd - hij sloot zich aan bij de smaak van Droving. Leg maar een basis tot diep in de nacht, bestelde Droving. Het leek Revers een basis tot diep in de volgende week, maar Droving zei dat ze anderhalf uur de tijd hadden eer Frits hen zou komen halen.

Toen het zover was bracht Frits hen ongevraagd naar een wijk, waar deftige herenhuizen, met gedoofde lichten en bronzen firmanamen aan een gracht stonden. Het huis waar hij voor stopte had geen aanwijzing over de bestemming. Droving koos de ingang in de stoep, stapte het treetje af en drukte op een knopje. Het verbaasde Revers niet dat de deur ook werkelijk openging en dat ze naar binnen mochten. Het leek een bezoek waar geen verlof, geen verontschuldiging, geen woord voor nodig was. Gewoon door-

lopen langs de opendoener heen naar een kapstok en naar een deur, die Droving ook al wist te vinden. Voordat hij hem opendeed stootte hij Revers aan en zei: ik weet een geintje.

Revers zag zes filmische vrouwen in een vertrek, dat halverwege gevorderd leek met een gedaanteverwisseling, van huiskamer nachtklub te worden of van nachtklub huiskamer. Zij waren jong, animerend en gehuld in de overdadige tooi, die in de film altijd op naakt uitdraait. Vijf zaten of liepen zelfstandig, maar één zat apart aan een tafeltje iets te drinken met een man. Hij hield haar goed omklemd aan de cirkulatie onttrokken, waardoor de anderen des te meer nog beschikbaar leken. Een andere man met een glas zat nog alleen, had aan de vijf niet genoeg of te veel om zijn keus te kunnen maken.

In Droving was geen kaaskoper meer te herkennen. Hij was over de drempel gestapt op een manier, die Revers al even aan het beloofde geintje had doen denken, en nu nog steeds polonaise-achting in beweging, met geheven armen en uitingen van vrolijkheid, één en al lol dat hij het was, die opeens door het zaaltje marcheerde, volkomen pardoes voor de meisjes, maar door hem zelf al uren voorzien.

Revers herinnerde zich iets op de deur gezien te hebben toen hij die sloot. Hij keek en zag er een tekst op bevestigd, niet lang genoeg en te rijmloos voor een wandspreuk. ‘Wie moeilijkheden zoekt wordt verwijderd.’ Toen hij zich weer omdraaide zag hij dat Droving halt had gemaakt en hem wenkte dichterbij te komen. Hij stelde de meisjes met één armzwaai aan Revers voor. Kasie kasie, hè? Achter hem ging een deur open en kwam nog iemand binnen. Een zevende vrouw, maar volkomen anders. Zij deed niet onder voor Droving in jaren en rimpels en had niets gedaan om ze te kamoefleren. Ze scheen op het lawaai af gekomen te zijn, erop verdacht de meisjes op wangedrag te betrappen, of bezoekers op

het zoeken van moeilijkheden, maar toen ze Droving zag trok zij haar rimpels in een goedig patroontje. Zij ging weer weg zonder dat hij haar had gezien, want hij was juist toe aan het geintje. Hij vroeg er de aandacht voor en riep: meisjes, meisjes, nu zal je was nieuws beleven. Ik kies vanavond niet zelf. Ik heb mijn estetisch adviseur meegebracht. Hij viel schaterend in een fauteuil, maar bleef de gang van zaken regelen. Revers moest naast hem komen zitten en van de meisjes verwachtte hij dat de happigheid gekozen te worden van hun leden te lezen zou zijn. Er kwam even een onderbreking doordat iemand een blad vol glazen binnenbracht, iedereen trakteerde en er Droving een bon voor liet tekenen. En waarachtig nog een onderbreking door de man alleen. Juist toen Droving tegen Revers had gezegd: nou, zoek maar een malse voor mij uit, kwam de man overeind en zei: alles goed en wel, maar ik was eerst. Hij liep erbij naar Revers toe, die zich verlegen voelde worden, maar toch meer om de man te waarschuwen dan uit verweer naar de deur wees. Hebt U dat al eens gelezen? vroeg hij. De man keek naar de tekst. Droving keek ook en scheen hem nog nooit gelezen te hebben, want hij ging er op af. Precies, zei hij en tikte voor de man op de tekst. Wie moeilijkheden zoekt wordt verwijderd. Zoekt U moeilijkheden?

Nee, maar...

Daar houden ze hier helemáál niet van, hoor.

Nee, maar...

Een van de meisjes greep vrouwelijk in en de man bij zijn hand. Ze leidde hem terug naar zijn eigen rustige hoekje, zette hem weer op zijn stoel, klom op zijn knieën, beschouwde zich als gekozen en werd geaksepteerd. Dat liet Revers de keus uit vier. Uit drie, want een donker typetje met een gezellig gezicht stelde zich achter Droving op, wees op zichzelf en schudde haar hoofd.

De keus viel Revers niet gemakkelijk, want Droving zat hem niet

gelaten af te wachten. Hij scheen bepaalde verlangens te hebben, zat tegenstrijdige aanwijzingen te geven met bewegelijke vingers en lippen, leek iets om te slobberen, iets om te krauwelen te willlen, maar vooral iets om lol mee te maken. Ik kies maar, dacht Revers, de vrolijkste van de drie, maar die was er niet bij en toen wees hij maar naar de middelste.

Droving leek opgetogen over de uitslag, wou meteen met haar weg, duwde haar voor zich uit naar de deur, maar stapte zelf nog even weer binnen voor een geintje. We gaan het hogerop zoeken.

Het meisje dat nee had geschud kwam naast Revers zitten, om hem te bedanken en voor te stellen eerst nog wat te drinken en te babbelen. Hij mocht haar Poetie noemen, wan dat deed iedereen. In afwachting van het blad met glazen keek Revers of alle aanwezigen aan een nieuw rondje toe waren. De twee gekoppelde meisjes lekente veel in beslag genomen en de overgebleven twee zaten in het huiskamerachtigste hoekje samen dropjes te eten en een Libelle door te bladeren. De serveerder keek niet eens verder, liet het bij twee glazen. Meer stonden er trouwens ook niet op zijn bon. Revers tekende met: Droving p/o Revers en nam zich voor boven een eventuele bon van Poetie ook zo te versieren, om geen rekening voor drank en ontucht thuisbezorgd te krijgen.

Poetie nam een slokje en werd filosofisch. Wat kan het toch wonderlijk lopen, hè? Nu is Carla met hem naar boven. Dat had ik kunnen zijn, zei ze, alsof het toeval nee had geschud. De man, die eigenlijk eerst was, trok er nu ook met zijn keus tussenuit, wou blijkbaar niet de laatste zijn. Als het andere stel nog naar boven wilde, mocht het wel oppassen dat niet alles zich beneden al voltrokken had.

Revers vroeg zich af of hij zich al voelde rijpen voor het moment om zelf ook naar boven te gaan. De drank werkte naar behoren, maar verder niets of ondergronds. Misschien moest je gewoon

maar gaan, waren de aanblik van het bed, een uitgedokterd kleurenschema en Poetie's zelfontplooiing genoeg om het gaande te maken. Poetie scheen ook geen haast te hebben, hield zich meer met de twee drop-addikten bezig dan met hem. Zij wisselden hartelijkheden, waren onder elkaar veel vrolijker dan toen er reden voor was omdat Droving hen ertoe aanspoorde. Op een gegeven moment hoorde Revers zelfs van alle drie een maagdelijk gegiechel, waar hij van opkeek, omdat hij van verdorven vrouwen hoogstens de zelfkantjes van de lach zou hebben verwacht. De aanleiding was al even onbegrijpelijk - Poetie's vraag hoe Carla het zou maken. De meisjes bleken zich meer ontsnapt dan overgeschoten te voelen. Zij gunden Carla wat zij meemaakte, temeer omdat het pas haar eerste keer met Droving was. Door hem uitverkoren te worden scheen tot de gemoedelijke verschrikkingen gerekend te moeten worden. Zij gingen even samen wat onderdrukter praten en wat luider proesten, lieten drop en Libelle in de steek en liepen samen de deur uit.

Poetie keerde zich weer naar Revers. God, wat ben ik blij dat je me nee zag schudden.

Heb je een hekel aan Droving?

Een hekel? Hoe kom je erbij? Wie heeft nu een hekel aan Droving? Maar ik zie hem liever hier dan boven. Hij maakt het te gek. En hij lacht er zo bij, hij wil altijd spelletjes.

Spelletjes?

Hobbelpaardje of kippenhokje. Laatst wou hij met mij bok-bok-berrie. Het bed was de eerste bok en ik de tweede. Hij zou over de tweede bok heen op de eerste springen, maar hij is te stijf, hij kon niet over mij heen komen.

En jij, jongen? vroeg ze opeens gezellig. Zal ik nog wat bij je komen zitten of weet je al een spelletje? Revers wist geen spelletje, maar hij wilde ook niet dat ze hier nog even op hem kwam zitten. Hij

besloot maar naar boven te gaan. Poetie ging hem voor, liep vlug een trap op en sloot zich op de eerste étage aan bij de twee andere meisjes, die elkaar bij een deur moesten vasthouden van het lachen, al ging dat nu geruisloos. Zij hadden de deur zelfs een kiertje open gemaakt. Daarachter klonken Droving's lolkreten en ook wat lacherig meedoen van Carla. Wat doen ze? vroeg Poetie.

Sssst! Slakkehuisje.

Revers geneerde zich een beetje. Hij vond dat de meisjes misbruik van Droving maakten, maar op een stomme manier. Door de verhouding wat handiger uit te buiten, had het hun allicht kunnen lukken een plaatsje op zijn loonlijst te krijgen, als kaasproefsters. Opeens klonk er van binnen geen gelach, geen enkel geluid meer. Toen hoorden zij Carla gillen. Poetie duwde de deur open. Midden op het bed was het beddegoed tot een slakkehuisachtige hoop geformeerd. Zowel aan het voeteneind als aan het hoofdeind staken er een paar benen uit, de mollige trappelend en de knoestige houterig stijf van bewegingloosheid. Poetie tilde het slakkehuis weg. Droving lag op zijn buik over Carla heen, haar dijen in zijn versteende greep en een sprakeloos hoofd in haar schoot. Zelf probeerde zij een kroeskopje tussen zijn kniën door wat op te richten. Het gegil werd even algemeen, maar verstomde toen de oude vrouw binnenkwam. Haar gezicht stond weer als bij haar eerste verschijning. Haal Willem, zei ze tegen Poetie en keek ook de andere meisjes de kamer uit.

Willem had geen aanwijzingen nodig. Hij maakte Carla's dijen vrij, tilde Droving wat losser van haar, zodat zij onder hem uit kon kruipen, en liet hem weer zakken. Hij keerde zich naar de oude vrouw, waardoor Revers voor het eerst zijn gezicht goed kon zien. Hij leek hem de man, die bij moeilijkheden voor de verwijdering zorgde.

Frits kan elk ogenblik komen, zei Willem. Die komt hem altijd

halen.

En dan? vroeg de oude vrouw.

Met Frits valt wel te praten. We zullen hem maar vast in de kleren steken.

Beneden aan de kapstok hangt ook nog wat van hem. Zal ik dat even halen? bood Revers aan, om niet al bij de interlockjes te hoeven assisteren.

Wou je er soms tussenuit knijpen? vroeg Willem dreigend, en toen opeens veel redelijker: maar waarom ook niet? Hebben we hem nog nodig? vroeg hij aan de oude vrouw.

Ze schudde het hoofd.

Nou, ga maar naar de kapstok, zei Willem. Je hoeft niets hier te brengen, hij moet toch ook langs de kapstok.

Revers, wel niet op straat gekomen zonder dat zelf te beseffen, vroeg zich toch af hoe hij zo feilloos bij een goede bushalte was beland. Die van lijn zes. In tien minuten zou hij ermee tot bijna voor zijn huisdeur gereden kunnen worden. Een handige verbinding, maar Revers verwachtte niet in tien minuten zelf al genoeg uitgedacht te zullen zijn om iets geschikts voor zijn vrouw te kunnen bedenken. Hij besloot te lopen.

Toen hij thuiskwam was zijn vrouw al naar bed. In de huiskamer stond een bordje met twee boterhammen, een vork en een mes voor hem klaar, naast een ander bordje dat was toegedekt met een derde. Hij dacht nergens trek in te hebben, keek even onder het dekbordje en ging toch maar zitten. Een gebakken botje is een niet te versmaden hap voor wie met vijfduizend gulden, schoon, vast en per jaar, al geholpen zou zijn.

Het Molenpad

Herman van Gorseke had uren besteed aan een schriftelijke bezigheid, klein van omvang, maar weids van werking, naar hij hoopte. Toen hij ermee klaar was bracht hij het resultaat zelf weg en de volgende dag vond hij het gemakkelijk terug in de krant, want hij wist waar hij het moest zoeken. Het eerste woord - Heer - verraste hem bij het terugzien, omdat het vet was gedrukt, terwijl het in zijn handschrift even bescheiden was gehouden als de andere woorden. Hij zag in de vervetting de hand van de juffrouw aan het loket, die, naar hij met bewondering voor haar slimheid aannam, om de abonné's te waarschuwen of het peil van de krant hoog te houden, het woord: Heer fors liet uitkomen, indien zij het òòk vond, bijzonder klein gedrukt, als het haar een aanmatiging leek en met normale lettertjes wanneer derden de tekst hadden aangeboden. Andere afwijkingen waren er niet. Er stond, zoals hij het had opgedragen:

HEER, dicht bij de vijftig, maar er overheen, zoekt:
A. voor tijdelijk: HUISHOUDSTER
of B. voorgoed: LEVENSGEZELLIN
Getrouwde kinderen geen bezwaar.

Er volgde nog iets administratiefs met een letter en een nummer - hij had dit helemaal aan de krant overgelaten.

Een van de brieven, die hij erop ontving, had hij wegens zijn grote lengte opzij gelegd, hoewel niet ongelezen en op de andere van de twee, waarin de schrijfster meedeelde geen kinderen te hebben,

maar wel weduwe te zijn, had hij weer teruggereageerd met een uitnodiging voor een bespreking op een geriefelijk uur in de avond van de eerstkomende donderdag. Enige aarzeling had hem nog de, met blokletters eronder verduidelijkte, handtekening van de schrijfster gegeven. E. [Elsje?] Hoes-de Waard. Hij dacht, dat hij het liever andersom zou hebben gezien, omdat hij nu mevrouw Hoes op bezoek kreeg, terwijl hij: Dag mevrouw De Waard beter vond klinken. Maar toen hij bedacht dat Hoes het variabele deel van de naam-koppeling was, had hij er vrede mee.

In afwachting van haar komst had hij zich ervan weerhouden te bedenken wat hij zou zeggen, terecht van mening dat hun gesprek beter zo kort en vruchteloos mogelijk kon zijn wanneer zij geen vrouw was, die hem onvoorbereid tot het juiste woord zou inspireren. De woorden waren schaars de eerste tijd nadat hij mevrouw Hoes had binnengelaten, bij zijn kapstok geholpen en aan zijn huiskamertafel gezet. Uit voorzorg had hij tegen de tijd van haar komst een sigaar opgestoken, om dit punt van het begin af aan buiten de wederzijdse voorwaarden te houden. Zij had gezegd dat de sigaar heerlijk geurde, maar hem nog weinig kans voor een tegen-kompliment gegeven, omdat haar hoed, die haar inderdaad keurig stond, te dadelijk op de kapstok was beland om nog op tafel te kunnen komen.

Zij zaten een poosje met weinig woorden tegenover elkaar, in het besef, dat het tijdverspilling kon blijken te zijn, maar als test, of zij dit avond aan avond zouden kunnen volhouden, niet zonder waarde. Vanaf de eerste seconde van hun kennismaking had hij zich trouwens opgelucht gevoeld door het feit dat zij elkaar in jaren niet overtroefden.

Wat levendigheid, om niet te zeggen een wending, kwam er in hun gesprek toen hij besloten had dat het tijd werd mevrouw Hoes een kop koffie aan te bieden. Hij zei, dat hij, als alleenstaande man,

de koffie gemakshalve in poedervorm in huis had, maar, voegde hij eraan toe, met het gevoel dat hij daarmee iets voortijdig liet gebeuren, hij had ook de beschikking over een fles witte wijn en hij had de keus tussen de koffie en de wijn ervan af willen laten hangen.

Waar ik het meest van zou houden?, vroeg zij. Dat is aardig.

In werkelijkheid had Van Gorseke het ervan willen laten afhangen of het A of B zou worden, maar hij sloeg zich met een geestigheidje door zijn verlegenheid heen. Wanneer er niet onmiddellijk ‘o nee’ wordt gezegd zodra het woord valt, zo is mijn ervaring, zei hij met levenswijs opgestoken wijsvinger, wordt er altijd ‘ja’ bedoeld als de wijn ter sprake komt.

Zij sprak niet tegen, glimlachte en liet hem begaan. Van Gorseke ontkurkte de fles, vulde de glazen en aksepteerde als hoogstwaarschijnlijke mogelijkheid dat zij net zo genoegelijk zou blijven kijken, indien hij nu pas zijn sigarenkoker had opengemaakt.

Hij hief zijn glas naar haar op en zei, dat het in dit stadium misschien het beste was maar te klinken op de wijn zelf. Hij was een liefhebber van wijn, vertelde hij erbij, en niet ven jenever omdat hem daar te behoedzaam aan genipt moest worden, terwijl hij meer voorstond wat met volle teugen verdragen kon worden. Ook mevrouw Hoes verklaarde zich verre voor wijn, omdat jenever, afgezien van andere bezwaren, haar teveel aan de kroeg deed denken, hoewel zij meestal bier rook wanneer zij er langs liep.

De wijn, hij was er niet voor niets een liefhebber van, bracht Herman van Gorseke soms in een stemming, waarin hij zich een moeiteloze loop van gebeurtenissen kon voorstellen, die door de werkelijkheid meestal over het hoofd werd gezien. Na twee glazen en enige uitwisseling van ervaring wat zou smaken als je er iets bij zou willen eten, voelde hij het besef vervagen hoe Elsje [?] in zijn huiskamer was gekomen. Nog één keer inschenken, misschien,

dacht hij en wij kunnen ons allebei haar niet meer eruit denken, tenzij... Hij ging in gedachten bliksemsnel het hem bekende deel van Europa door om na te gaan wat hij haar het liefst zou willen laten zien, als het tot een reis kwam.

Kent U Venetië?

Venetië? Zijn daar niet veel ratten?

Van Gorseke dacht aan de vele ratten, die hij daar had vermoed, vanwege de talloze katten, en aan de twee, die hij er had gezien. In een mysterieuze opening, in de waterkantgevel van een van de huizen zaten zij. Zijn vrouw had er een beetje verschrikt naar gewezen en de gondelier, met dezelfde kalmte, waarmee hij hun tocht op gang hield, met dezelfde rust als in zijn stem, wanneer hij ‘rèmo’ riep, om bij grachtkruisingen botsingen te voorkomen, had met zijn riem een sliert water in de richting van de ratten gesproeid, die zich terugtrokken, meer uit welwillendheid dan uit angst, naar het leek.

Ik heb ze gezien, de ratten, zei hij. Ze zijn aan toeristen gewend. Mevrouw Hoes vond het geestig, zoals meer wat hij die avond had gezegd. Zij kreeg een opwelling te laten merken, dat zij ook niet zo dom was.

U hebt getrouwde kinderen, hè?

Eentje. Mijn dochter. Een half jaar geleden liet zij zich - glimlach - ontvoeren door die schoonzoon van mij. Ja, tegen vastberaden jongemannen is het slecht vechten.

Ze zei het, het lag ook zo voor de hand: U zou haar toch niet hebben willen tegenhouden, denk ik.

Hij glimlachte weer en haalde de foto te voorschijn, waarvoor zij op straat het stukje naar de fotograaf weer over hadden moeten lopen. Wilma rechts, Jelle links en hij, als de zichtbaarst trotse van de drie, in het midden.

Mevrouw Hoes keek. Wilma leek zo weinig op Van Gorseke, dat

zij onvermijdelijk de moeder opriep. Mevrouw Hoes zei: Dus U bent ook...?

Hij knikte: Vier jaar geleden verloor ik mijn vrouw.

Vier jaar geleden? In januari?

U denkt aan de epidemie? Zij was een van de laatsten, op 2 februari. Ik dacht aan mijn man. Hij ging half januari.

Van Gorseke zag haar worstelen tegen de huilbui, die zij in haar afzondering te vaak als soelaas had toegelaten om hem nu de weg te kunnen versperren. Hij voorzag hoe zij zou schuiven en wenden in haar stoel, zich verzetten, zwichten en later, als het minderde, hier en daar aan haar wat recht te trekken of glad te strijken zou hebben en zelf weer het opbeurende woord zou vinden, dat hem niet te binnen wilde schieten.

O, zij wist precies wat haar in tranen bracht. Het was zijn plaats op het kerkhof, het eerste graf in een nieuwe reeks. Het was er zo kaal nog, toen zij hem wegbrachten, zo zanderig en modderig. Het was alsof zij haastig een plekje voor hem hadden moeten inruimen omdat hij zo onverwachts uit haar leven ging.

O, nu is het heel anders daar. Het ziet er allemaal wat bewoonder uit, hij ligt er niet meer zo aan de kant gelegd. Het Molenpad noem ik het, omdat je daar zo'n aardig gezicht hebt op een molen, die...

Ik weet het, zei Van Gorseke. Mijn vrouw ligt er ook, wat meer naar het midden, het eerste graf met februari in de sterfdatum.

Ik ben er de hele maand nog niet geweest, zei mevrouw Hoes. Meestel ging ik iedere zondag, maar de laatste tijd... Ik denk dat ik zondagochtend maar weer even ga.

Van Gorseke was er nog veel langer niet geweest. Vanaf de keer, dat hem onverhoeds de eerste woorden van rijn advertentie invielen, als de begin-regel van een gedicht, die zich hardnekkig blijft aandienen tegen het wantrouwen van de bezochte in. En

nu was hij, met diezelfde advertentie en mevrouw Hoes als medium, weer teruggebracht naar het graf van zijn vrouw en ver van het punt dat die avond besproken moest worden. Hij besloot tot een radikale poging hun gesprek weer in de goede richting te krijgen. Hij pakte de krant, waarin zijn advertentie stond. Hij kwam er mee naar haar kant van de tafel, spreidde hem voor haar uit en sloeg de bladen om. Alle zestien pagina's wees hij haar snel maar nadrukkelijk, kolom na kolom, van boven tot onder aan. Dag aan dag in de afgelopen vier jaar, zei hij, bracht de krant ons al die kolommen met berichten over gebeurtenissen, waar uw man en mijn vrouw geen weet van hebben.

O ja, zij wist het, het leven gaat door.

Hij sloeg de bladen terug tot waar hij wilde zijn. Hij wees haar zijn advertentie: En vijf dagen geleden bracht de krant U dit bericht, zei hij.

Zij knikte. De advertentie was kort, zij kende hem uit haar hoofd, met letter en nummer en al.

Van Gorseke wees haar de structuur van zijn advertentie, de duidelijke rangschikking der mogelijkheden: A - tijdelijk, B - voorgoed. De witte wijn, zei hij, was eigenlijk voor B bedoeld.

Mevrouw Hoes pakte haar tasje weer, niet voor haar zakdoek, zoals Van Gorseke vermoedde, maar om er zijn brief uit te halen, die zij openvouwde, waardoor het knipseltje met de advertentie bloot kwam. Zij wees erop en, toen hem niets opviel, nog eens nadrukkelijk, naar B, de letter, waaronder hij nu een potloodstreepje opmerkte.

Dat had ik er al gezet nog voordat het in mij opkwam te schrijven, zei mevrouw Hoes. B, niet A, dat was het eerste wat mij door het hoofd ging. En toen ik geschreven had en U ook en ik onderweg was, dacht ik: B of niets. Maar ik wilde het ervan af laten hangen. Van Gorseke keek zo begrijpend als vijf dagen tevoren naar dat

vetgedrukte Heer.

Ik voelde mij hier meteen op mijn gemak, zei mevrouw Hoes, en juist toen ik al had gedacht: Het lijkt wel feest, met die witte wijn, liet U mij die foto zien, met uw dochter erop, die wel erg op haar moeder zal lijken en toen kreeg ik opeens weer het Molenpad voor ogen.

Van Gorseke knikte. Hoe laat gaat U zondag?

Een uur of elf zal ik er wel zijn, zoals altijd.

Vrijdag, zaterdag, zondag, telde Van Gorseke hardop. Wij hoeven niet nu te beslissen. Drie nachten om er over te slapen. Ik zal ook komen, zondagochtend. Misschien krijgen wij dààr zekerheid.